

הלכות יום הכיפורים וחג הסוכות

תוכן עניינים – יום כיפור

דיני ערב יום כיפור | כפרות | אכילה בערב יו"כ | טבילה | סעודה מפסקת | הדלקת נרות | דיני יום הכיפורים | לבישת טלית וקיטל | לבישת בגדים ותכשיטים | איסור מלאכה | איסור רחיצה | איסור סיכה | איסור נעילת הסנדל | תשה"מ | תפילות יו"כ | מאה ברכות וברכת הבשמים | דיני המתפלל ביחידות | דיני חולה ביום כיפור | החייבים והפטורים מהצום | נטילת תרופות בצום | - דיני אכילה ושתייה לשיעורין | קידוש | נטילת ידיים וברכה אחרונה לאוכל בהיתר ביו"כ | מוצאי יום כיפור | בניית הסוכה

דיני ערב יום כיפור

מנהג ה'כפרות'

א. זמן עשיית הכפרות הוא בערב יום כיפור. ובמקום הצורך אפשר להקדים המנהג, ולעשות במשך עשרת ימי תשובה.

ב. את מנהג הכפרות יש לעשות בתרנגול, ומי שאינו יכול לעשות בתרנגול יעשנו על כסף.

ג. ובתרנגול ישנם שני מנהגים: יש הנוהגים כדעת האריז"ל לעשות כפרות **לכל אחד מבני המשפחה בנפרד** [לכל זכר - בתרנגול זכר, ולנקבה - בתרנגולת נקבה], ויש הנוהגים לעשות **כפרה אחת על כל הזכרים ועל כל הנקבות**, ויעשה בתרנגול אחד זכר לכל הזכרים במשפחה, ובתרנגולת אחת לכל הנקבות.

ד. כשעושים כפרות בכסף אין לזה סך קבוע, ואם עושה כפרות לכל המשפחה בסכום אחד, ישנם העושים סכום שוויו של תרנגול שהוא בערך 30 ש"ח, ויש הלוקחים סך ח"י שקלים. אמנם למעשה אין סכום ברור בדבר, ולכן מי שעושה לכל אחד בנפרד די שיעשו אף על שקל אחד.

ה. כשעושים את הכפרות בכסף אומרים במקום "זה התרנגול ילך למיתה" - "זה הכסף ילך לצדקה".

ו. אין לעשות כפרות בכספי מעשר.

ז. את כסף הכפרות יש לתת דווקא לעניים, ואם מכפר בתרנגולים - יתן את בשרם לעניים, או שיפדה בכסף את שוויים ויתן לעניים.

ח. העושים כפרות בכסף מזומן, אין חובה שיתנו כסף זה עצמו לעניים אלא יכולים לתת סך שווה במקומו, או לתרום את שווי סך הכפרות בכרטיס אשראי או העברה בנקאית.

ט. בחור הנמצא בישיבה ואין ברשותו כסף לעשות כפרות, והוריו רוצים לעשות כפרות בשבילו ולומר 'זה חליפת פלוני

בן פלוני', אף שעיקר מנהג הכפרות הוא בפני המתכפר ממש, אמנם כשאין אפשרות אחרת יעשו כן.

י. אפשר לכפר בתרנגול אחד לכמה אנשים יחד, אבל אין לעשות בתרנגול אחד כמה פעמים זה אחר זה.

יא. מעוברת עד 40 יום דינה ככל אישה שתכפר בתרנגולת אחת, ולאחר 40 יום - הנוהגים לקחת תרנגול אחד לכל הזכרים ותרנגולת אחת לכל הנקבות - המעוברת תעשה גם עם התרנגול זכר (שמא נתעברה זכר), והנוהגים לכפר לכל אחד בנפרד, אם המעוברת יודעת את מין העובר תעשה לעצמה על נקבה, ותרנגול/ת נוספ/ת לפי מין העובר. ואם אינה יודעת את מין העובר - תעשה על 2 תרנגולות (לעצמה, ושמא נתעברה נקבה), ועל תרנגול אחד (שמא נתעברה זכר).

יב. מעוברת העושה על כסף, אם עושים לכל אחד כפרה בנפרד, תקח סך כפול - אחד עבורה, ואחד עבור העובר. **יג.** הנוסח שתאמר מעוברת הוא "זה חליפתינו" וכו'.

מצות אכילה בערב יום כיפור

יד. מצוה לאכול בערב יום כיפור.

טו. אף שיש הסוברים שיש קיום מצווה באכילה אף בליל ערב יוה"כ, העיקר להלכה שהמצווה היא רק ביום (עי' רש"י כתובות ה"א, או"ח סי' תרד).

טז. אף חולה שאוכל ביום כיפור, מצוה עליו לאכול בערב יום כיפור.

יז. גם נשים מצוות לאכול בערב יום הכיפורים.

מאכלים מחממים בערב יו"כ

יח. ביצים ושום [י"א רק כשהם חמים], גבינה ושאר מוצרי חלב כשהם חמים - יש אומרים שאין נאכלים כל היום כולו, ויש מקילין בשחרית. ולמעשה המנהג להקל במוצרי חלב כשהם קרים בשחרית. אמנם בחלב עם קפה אין קפידא.

יט. מצווה לאכול דגים בערב יום כיפור במשך היום לפני סעודה המפסקת. יש נוהגים לאכול 'קרעפלאך' בעריו"כ.

טבילה בערב יום כיפור

כ. מצוה לטבול בערב יום כיפור, ויש להקפיד על דיני חציצה, ולכן יש לנקות שיניים וכדו' לפני הטבילה.

כא. יש אומרים שיש לטבול שלש פעמים.

לז. ישנן נשים הנוהגות לברך 'שהחיינו' בזמן הדלקת הנרות, ויש הנוהגות שלא לברך בזמן הדלקת הנרות, אלא רק לאחר 'כל נדרי' בבית הכנסת. **מי שאין מנהג בידה** תברך 'שהחיינו' בבית הכנסת עם הציבור.

לח. נשים שבירכו 'שהחיינו' בזמן הדלקת הנר, לא יאמרוהו שנית בביהכ"נ, אלא ישמעו מהש"ץ ויענו אמן.

לט. מדליקין את הנרות במקום שמשתמשים בו בלילה.

מ. מלבד הנרות הנ"ל - כל איש נשוי [מבני אשכנז] מדליק נר אחד עבורו, ולא עבור האשה והילדים, ונקרא או 'נר הבריא' או 'נר החיים'.

מא. מלבד זאת מדליקין נר נוסף 'נר ששבת' שעליו יברכו ברכת 'בורא מאורי האש' במוצאי כיפור.

מב. אחד מהנרות הנ"ל - או 'נר הבריא' או 'נר ששבת' יש להדליק בחדר בו ישנים.

מג. נמצא שכל נשוי [מבני אשכנז] מדליק בסה"כ שלשה סוגי נרות: א. נרות יו"כ כמו בכל שבת ב. נר הבריא ג. נר ששבת [וליתום נר נשמה נוסף כדלהלן].

מד. מי שאביו או אמו הלכו לעולמם מדליק עבורם נר נשמה בערב יו"כ, וגם אם שניהם נפטרו מדליק עבור שניהם נר נשמה אחד.

דיני יום הכיפורים

ברכת הבנים

א. רבים נוהגים שהאב מברך את בניו ובנותיו בערב יו"כ לפני שהולכים לבית הכנסת.

לבישת טלית

ב. לובשין טלית גדול בליל יום הכיפורים, ויש ללבוש את הטלית מבעוד יום כדי שיוכל לברך עליו.

לבישת קיטל

ג. לובשים קיטל ביום כיפור.

ד. בשנה ראשונה לנישואין יש מנהגים שונים לבישת הקיטל.

ה. אין להיכנס לבית הכסא בקיטל.

לבישת בגדים ותכשיטים

ו. אין לובשים בגדים מפוארים ויקרים.

ז. נשים לא יענדו תכשיטים שמתקשטות בהם בשבת ויום טוב מאימת יום הדין.

ח. תכשיטי זהב שאשה רגילה לענוד בימות החול, מותר לענדם ביום הכיפורים.

איסור מלאכה

ט. כל מלאכה שאסורה בשבת אסורה ביום כיפור, אלא שבשבת עונשה במזיד בסקילה, וביו"כ עונשה כרת.

כב. טבילת נשים - ישנן הנוהגות לטבול, ויש שאינן נוהגות, ואף נשים הנוהגות לטבול יש שסוברים שאין להן לטבול בתוך ז"נ.

כג. זמנה: לאחר חצות היום קודם מנחה, ועכ"פ לא מוקדם משעה קודם חצות. אם אינו יכול לטבול בזמן זה - יטבול לאחר עלות השחר.

כד. יתפלל מנחה בבגדי שבת בעוד היום גדול [לאחר טבילתו], כדי שיספיק לאכול סעודה מפסקת לאחר מנחה. בחור המתפלל מנחה בישיבה שלא הספיק לטבול קודם מנחה, יטבול לאחר מנחה.

דיני סעודה מפסקת

כה. הסעודה האחרונה שאוכלין לפני הצום, היא נקראת 'סעודה המפסקת'.

כו. לכתחילה יש לאכול עם פת, ומי שקשה לו יכול להקל בזה.

כז. אוכלים בסעודה זו מאכלים קלים להתעכל, שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפלל.

כח. יש נוהגין לטבול פרוסת 'המוציא' בדבש.

כט. אוכלין בה בשר עוף ולא בשר בהמה.

ל. אין אוכלין דגים חמים בסעודה זו, אך בדגים קרים יש מקילים.

לא. אין אוכלין ושותין בה דברים המחממין את הגוף, כגון **ביצים ושום וגבינה וחלב חמים** [ויש מקפידים אף בקרים] שהם מרבים זרע, וכן אין שותים יין ישן וטוב. נשים יכולות לאכול מאכלים המחממים את הגוף כרגיל.

לב. חלב המעורב בקפה וכדו' מותר.

לג. אין לאכול שומשום כיון שהוא עולה לפיו בלילה ומגביר את הליחה.

ברכת המזון בסעודה המפסקת

לד. הרוצה לאכול או לשתות או לעשות מלאכה לאחר ברכת המזון, יש להתנות בפירוש בפיו או במחשבתו, שאינו מקבל את הצום ואיסור המלאכה מיד, ואם לא התנה יש מחמירין, כיון שהמנהג שאסור לאכול ולשתות ולעשות מלאכה לאחר ברכת המזון, הרי זה כמו שקבלו בפרוש.

תוספת יום הכיפורים

לה. חובה מהתורה להוסיף מחול על הקודש, ויש להפסיק מאכילה ומלאכה ושאר איסורים קודם השקיעה.

דיני הדלקת הנר

לו. היום שנהגו להדליק נרות בערב יום הכיפורים, ידליקו נרות בערב יום הכיפורים כשם שמדליקין בערב שבת ומברכין להדליק נר של יום הכיפורים.

איסור רחיצה

- י. אסור להתרחץ ביום כיפור, בין בחמין ובין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור.
- יא. נטילת ידיים כשקמים בבוקר, נוטלים עד סוף האצבעות, ונוטל כדרכו כל השנה - ג' או ד' פעמים לסירוהו.
- יב. שטיפת פנים אסורה, וכן שטיפת העיניים אסורה, אלא אם כן יש בהן לכלוך, שאז מותר ללחלח אצבעו במים ולרחוץ את מקום הלכלוך בלבד.
- יג. רחיצת הפה אסורה, ואפילו במקום צער גדול, אך אם הקיא, אזי הרחיצה נועדה להסיר הלכלוך, ומותר.
- יד. רחיצה לאחר כניסה לבית הכסא: אם לא עשה צרכיו כלל - י"א שאינו נוטל ידיו ביום כיפור, ויש סוברים שנוטל ידיו [רעק"א, ופמ"ג] ומסקנת הבה"ל [סי' תריג] דלא יטול אלא יקנח ידיו בלבד [אלא אם לבו תוהה עליו בשביל שאינו נוטל, שאז רשאי ליטול כדי שיוכל להתפלל בדעה מיושבת].
- טו. נכנס לבית הכסא ועשה צרכיו גדולים או קטנים: אם קינח לאחר עשיית צרכיו, או שפשף לאחר קטנים - מותר לרחוץ ידיו כיוון שהן מלוכלכות, אך אם לא שפשף וקינח - ביום מותר ליטול ידיו כיון שמתפללים במשך היום, אבל בלילה לאחר התפילה, יש מחלוקת האם משום ברכת 'אשר יצר' מותר לרחוץ ידיו. והנכון שיקנח או ישפשף, ואז יוכל ליטול ידיו. נטילה זו - באופן שהיא מותרת - היא עד סוף פרקי האצבעות.
- טז. אף שבעלמא צריך ליטול ידים לפני התפילה, ביו"כ אין נוטלים ידים לפני התפילה.
- יז. רחיצה לרפואה מותרת, ולכן מי שיש לו כאבי ראש חזקים, שהוא בגדר חולה שאין בו סכנה [דהיינו שנפל למשכב או חולה כל גופו שאינו יכול לתפקד], אם על ידי הרחיצה ירגיש יותר טוב, מותר לרחוץ במים צוננים.
- יח. רופא מותר לו לרחוץ ידיו לפני בדיקת החולה ולאחריה, כדרכו כל השנה.
- יט. כהנים העולים לדוכן נוטלים ידיהם כרגיל.
- כ. חולים האוכלים פת נוטלים ידיהם כרגיל.

איסור סיכה

- כא. אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו אינו לשם תענוג, ואפילו הוא בשביל להעביר הזוהמא.
- כב. אסור לסוך בבושם, דאודורנט וכדו' (אבל אין איסור להתבשם מערב יו"כ).
- כג. סיכה לרפואה מותרת, ולכן חולה שאין בו סכנה, באופן שמותר לו לסוך ע"פ דיני רפואה בשבת וביום כיפור, מותר לו לסוך לרפואה חומר נוזלי.

דיני נעילת הסנדל

- כד. אסור לנעול נעלי עור, אבל משאר מינים מותר, ויש אומרים שאף בשאר מינים שמותר הוא רק באופן שמרגישים את קושי הארץ, אבל אם אין מרגישים את קושי הארץ אסור, ויש אף שמחמירים שאין ללבוש כלל נעלים אלא רק גרבים. מחנכים את הקטנים אף בגיל ב' וג' שלא ללכת בנעלי עור, אך אם צריכים לצאת לחוץ ויש רק נעלי עור, מותר לנעול להם.
- כה. נעלים שנוחות לנעילה כגון נעלי קרוקס מקוריים וכדו' אף שאין למחות ביד המקילים בזה, לכתחילה אין לנעלם ביום הכיפורים.

דיני תשה"מ

- כו. יום הכיפורים אסור באשתו בתשה"מ כנדה, וכן נוהג שאר דיני ההרחקות, הן בלילה והן ביום.

דיני תפילות יום כיפור

מאה ברכות וברכת הבשמים

- כז. בתפילות יום כיפור ישנן 68 ברכות [ומשתנה כל אחד לפי מנהגו]. ואם מכוון לשמוע את ברכות העולים לתורה והמפטייר [בשחרית ובמנחה] ועונה אמן, יש לו 29 ברכות נוספות [למנהג אשכנז], ונמצא שחסר לו 3 ברכות להשלים למאה ברכות [משנ"ב סי' מו ס"ק יד, והוסיף דאפשר שיצא במה שמכוון לשמוע חזרת הש"ץ].
- כח. יכול להשלים למאה ברכות ע"י ברכת 'אשר יצר', וכן ע"י ברכות הריח על בשמים, ויש לזהר שלא להיכשל בברכה שאינה צריכה.
- כט. המברך ברכת הריח, לא יכול לברכה שוב עד שיעברו כמה שעות, כיוון שצריך שיסיח דעתו.
- ל. המברך ברכת הריח בבית הכנסת ויצא חוץ לבניין וחזר, לא יברך שנית על אותו סוג בשמים [אא"כ הסיח דעתו], ויכול לברך על סוג אחר בלבד.

המתפלל ביחידות

- לא. המתפלל ביחידות מתפלל תפילות לחש כרגיל, וצריך לומר רק את הוידוים שבתפילות לחש [עי' שעה"צ סי' תרכ ס"ק ג].
- לב. 'כל נדרי', פיוטים ושאר הוידוים - אין חובה לומר, אך הרוצה לאומרם - יכול.
- לג. יג' מידות, ואף פיוטים שיש בהם יג' מידות - אפשר לומר עם טעמים.
- לד. יש לומר 'יזכור' אף ביחידות.

כריעה והשתחויה במוסף

לה. בעת שכורעים בתפילת מוסף, יש להפסיק באיזה דבר בינו לבין הקרקע [וניתן להפסיק אף ע"י טלית]. יש להקפיד בעיקר שיהיה הפסק בין פניו לקרקע.

לו. אם משתמש בנייר מחשב, צריך לייחדו לכך בערב יום כיפור [ומועיל 'יחוד' אף שהוא רק ליום זה].

ברכת טלית במנחה

לז. אין מברכים על לבישת טלית במנחה ביו"כ, אף בהפסק שעתיים ושלוש, ואף בשניה, כי אינו נחשב ודאי הסח הדעת.

דיני חוליה ביום כיפור

החייבים והפטורים מהצום

לח. חולה שיש בו סכנה שהצום מזיק לו ועלול להרע את מצבו, אינו צם [בדור"כ ברוב המחלות די בשתייה לשיעורין].¹

לט. חולה שאין בו סכנה והצום לא יביאו לידי סכנה, צריך לצום.

מ. קטנים: עד גיל תשע – אינם צמים כלל, ומותר להאכילו בידיים. מגיל תשע עד גיל מצוות – מחנכים אותו לשעות, ויאכל שעה לאחר שרגיל לאכול את ארוחתו הקבועה [דהיינו, ילד הרגיל לאכול ארוחת בוקר בשעה עשר, יאכל ביו"כ בשעה 11. ממתק קטן וכד' שאוכל בבוקר אינם נחשבים ארוחה קבועה].

לעניין ליל יו"כ [בקטן מעל גיל תשע] – אם מרגיש צורך לאכול, מותר.

מא. אשה מעוברת: כאשר ההריון תקין והיא חשה בטוב עליה לצום כרגיל. ועליה להכין את עצמה קודם הצום בשתיה מרובה של בין שלשה - לארבעה ליטר נוזלים ביממה שלפני הצום. במהלך הצום תשתדל לנוח ככל האפשר ותשהה במקום ממוזג.

מב. במקרה שיש התכווציות או צירים תשתה לשיעורים, ואם לא די בזה תשתה כרגיל.

מג. אם האשה מרגישה חולשה חזקה וסחרחורת ורואה שחור מול העיניים, דינה ככל אדם שבמקרה זה תשתה לשיעורים.

מד: בבחילות בהריון אין סיכון לעובר, רק חוסר נוחות. אך במקרה שיש הקאות מרובות עלולים להגיע להתייבשות, ולכן אם האשה מקיאה הרבה צריכה לשתות לשיעורים.

מה. כאשר ההמוגלובין נמוך מ-9 לא צמים ויש לאכול ולשתות לשיעורים. כאשר ההריון לא תקין יש בזה פרטים מרובים ויש לשאול חכם.

מו. מינקת צמה ביום הכיפורים. יש לה להתכונן היטב לצום בשתיה מרובה של מיץ ענבים, ביומיים שלפני הצום. אם יש לה אפשרות לשאוב חלב – תשאב לפני הצום כדי שתצטרך להניק פחות ותאבד פחות נוזלים. כמו כן מומלץ מיד לאחר צאת הצום לשתות כמות גדולה של מיץ ענבים כדי להחזיר את החלב.

מז. תינוק יונק, אם הוא אוכל חלב שאוב יש לדאוג להכין לו כמות מספיקה לפני הצום. אם הכמות שאובה אינה מספיקה או שהתינוק רק יונק ולא אוכל מבקבוק, ולאם אין די חלב בשביל התינוק, והתינוק אינו אוכל מזון אחר ואם האמא תצום יש בכך סכנה לתינוק - תשתה האם מיץ ענבים לשיעורים כל ארבע דקות. ואם לא די בכך תשתה כרגיל (ובדרך כלל די בשתיה בלי לאכול).

מח. יולדת תוך ג' ימים ללידה (שילדה בח' תשרי ואילך) לא תצום כלל, ואם אומרת איני צריכה מאכילין אותה פחות מכשיעור.

מט. ילדה בז' תשרי, לדעת השולחן ערוך דינה כיוולדת בתוך ז' שמבואר דינה להלן סעיף ג, אך המשנ"ב פוסק שעד שיעברו שלשה ימים מעת לעת דהיינו עד אותו שעה שבו היא ילדה דינה כיוולדת תוך ג' שנתבאר בסעיף הקודם.

נ. ילדה מד' תשרי ואילך, אוכלת לשיעורין אלא אם כן אומרת שאינה צריכה וגם הרופאים אומרים שאינה צריכה שאז אסור לה לאכול. אבל אם אין ידוע שהיא אינה צריכה אוכלת לשיעורין.

נא. ילדה בג' תשרי - לדעת השולחן ערוך צמה, ולמשנ"ב עד גמר המעת לעת, דהיינו עד אותו שעה שבה ילדה - אוכלת פחות מכשיעור, וכן הלכה.

נב. ילדה לפני ג' תשרי, כיון שעברו מהלידה שבעה ימים מעת לעת הרי היא ככל אשה שצריכה לצום, ואם היא מניקה נתבאר דינה לעיל סעיף מו.

נטילת תרופות בצום

נג. חולה שיש בו סכנה, דהיינו שאם לא יטול תרופות יש אף חשש סכנה, נוטל תרופות כהרגלו.

נד. חולה שאין בו סכנה, דהיינו שהוא בגדר חולה שנפל למשכב או חולה כל גופו [שאינו יכול לתפקד] אף שאין בו סכנה, מותר לו לקחת תרופות שאין בהם טעם, ואם לא

להתייבשות, ניתוח מעקפים, שושנה עם חום, דלקת בגרון, אנגינה עם 38 מעלות חום, אפילפסיה כשהיו התקפים לאחרונה, לאחר אירוע מוחי, חולי פרקינסון, מונו פעיל [עד שתפקודי הכבד חוזרים לנורמה], צהבת, מחלות נפש מסוימות, ועוד...

¹ להלן כמה מחלות ל"ע שעל הסובל מהם להתייעץ עם מורה הוראה ורופא כיצד עליו לנהוג ביו"כ: אי ספיקת לב קשה, פרפור פרודוריים לאחר אירוע נירולוגי, חולי אסטמה קשים המטופלים בסטרואידים, לאחר התקף לב, תסחיף ריאתי, אנגינה פקטוריס, שלשולים והקאות שנמשכים ויש חשש

יכול לבלוע בלא מים, יש מקילים שיכול למרר מים ולבלוע את הכדור עם מים מרים.
נה. מי שיש לו רק מחושים ואינו מוגדר אפילו כחולה שאין בו סכנה, **אסור לו לקחת תרופות אף בלא מים, כמו שבכל שבת הדבר אסור משום רפואה בשבת.**

דיני אכילה ושתייה לשיעורין

נו. אסור מהתורה לאכול או לשתות אפילו כל שהוא.
נז. שיעור איסור אכילה בככותבת הגסה **נאמר לענין חיוב כרת במזיד וחטאת בשוגג, אך אסור מהתורה לאכול אף שיעור פחות מזה**, ולכן חולה שדי לו בפחות מכשיעור - אסור לו לאכול יותר ממנו, ואף ששני השיעורים אסורים מהתורה, מ"מ כיון ששיעור כותבת חמור שדינו בכרת - אסור לו לאכול שיעור זה אם די לו בפחות מכך.
נח. האוכל פחות מכשיעור יש לו לאכול בהפסקות, וימתין בין האכילות שיעור זמן של אכילת פרס שהוא לחומרא תשע דקות.

נט. חולה שלא יכול להמתין תשע דקות, יכול לצמצם את זמן ההמתנה עד שתי דקות בין אכילה לאכילה.

ס. השיעור מתחילת אכילה עד סוף אכילה הוא שיעור אכילת פרס ואם החולה אוכל מאד לאט אין צריך להפסיק בין אכילה לאכילה אלא מעט כדי שלא יצטרף לשיעור ככותבת הגסה.

סא. המדידה היא לפי נפח המאכל, ולא לפי המשקל.

סב. השיעור באוכל מוצק הוא 30 סמ"ק שהוא כנפחה החיצוני של קופסת גפרורים רגילה.

סג. שיעור נוזל הוא 40 סמ"ק.

סד. מותר למדוד את האוכל או המשקה כדי לדעת אם הוא פחות מכשיעור, ואף שבשבת ויום כיפור אסור למדוד כאן מותר כיון שמדידה לצורך רפואה או מצוה מותרים אף בשבת ויו"כ.

סה. פרוסת חלה או לחם הנפח שלהן גדול כיון שיש בהן הרבה חללי אויר, וכיון שנתבאר שהמדידה נקבעת לפי נפח אי אפשר לאכול מהן הרבה ולכן עדיף לאכול מאכלים שאין בהם כ"כ נפח שאז אפשר לאכול מהם יותר.

סו. דוגמאות: נפח פרוסת חלה פרוסה הוא 90-100 סמ"ק והמשקל הוא בערך עשרים גרם, ועל כן ניתן לאכול כשליש פרוסה בכל פעם. נפח פרוסת לחם פרוס הוא כ-100-120 סמ"ק, ופחות מכשיעור ממנו הוא רבע פרוסה. ביסקוויט אחד בגודל הממוצע הוא ודאי פחות מכשיעור.

קידוש, נט"י וברכה אחרונה

סז. חולה וקטן האוכלים ביום כיפור, אינם מקדשים ואינם צריכים לבצוע על לחם משנה [עי' מג"א סוף סי' תריח].

ואומרים 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, אמנם אם שכחו אינם חוזרים כיון שיש דעות שלא אומרים 'יעלה ויבוא'.

סח. חולה האוכל פת ביום כיפור, נוטל ידיו כרגיל.

סט. חולה האוכל פת פחות מכשיעור, נוטל ידיו ללא ברכת על נטילת ידיים.

ע. חולה שאוכל לשיעורין של נפח של 30 סמ"ק שיש בו כזית לפי חלק מהשיטות, אם נוהג במשך השנה כשיטות שמברכים על נפח זה שהוא נפחה של קופסת גפרורים ברכה אחרונה, יברך בסוף סדרת האכילות של השיעורים הללו ברכה אחרונה. אך אם מחמיר לברך ברכה אחרונה בשיעור יותר גדול, לא יברך ברכה אחרונה ביום כיפור. על שתייה לשיעורין - כיון ששותה פחות מרביעית בכל פעם - מברך רק בתחילה ואין מברך ברכה אחרונה. הברכה הראשונה של אכילה ושתייה לשיעורין נשמרת (שלא יצטרך לברך שוב) כל עוד האדם לא הסיח דעתו מאכילה ושתייה.

מוצאי יום כיפור

עא. נטילת ידיים במוצאי יו"כ - י"א שיש ליטול ידיים במוצאי יו"כ כדרך שנוטלים בכל בוקר לאחר השינה כיון שנטל בבוקר רק עד סוף פרקי האצבעות.

עב. יש סוברים שלאחר שהבדיל בתפילה, או שאמר 'ברוך המבדיל', מותר לשתות מים.

עג. מבדילים על הכוס, ומברכים 'הגפן', וברכת מאורי האש, וברכת 'המבדיל'.

עד. מברכים ברכת 'בורא מאורי האש' רק על נר ששבת, דהיינו נר שהודלק ונשאר דולק מערב יום כיפור.

עה. אם שכח להכין נר ששבת לא יברך ברכת מאורי האש, וי"א שאם יכול להשיג משכנים וכדו' צריך לעשות כן (סי' רחצ ס"א).

עו. אי אפשר לברך ברכת מאורי האש על **נר הבריא** או על **נר זכרון של יתום** שנחשב שמדליקם לכבוד, ואין מברכים אלא על נר שהודלק להאיר, ואם יחבר להם נר שהודלק עכשיו יש לדון בזה. **ואם חשב בשעה שהדליקם בערב יו"כ שאולי ישתמש בהם לברכת מאורי האש,** ודאי יועיל לחבר להם נר שהודלק עכשיו.

עז. כתב הרמ"א (סי' תרכד ס"ה) **'אוכלים ושמחים במוצאי יום הכיפורים, דהוי קצת יום טוב'**. וכתב השעה"צ (סי' תרכג ס"ק טז) שבמוצאי יו"כ נהגו לברך איש את רעהו 'גוט יו"ט'.

עח. כתב המשנה ברורה (סי' תרכד ס"ק יד) **'ביום שאחר יוה"כ משכימין לבית הכנסת, כדי שלא יהא נראה ח"ו שאנו היינו נכנעין לו רק בעת שאנו צריכין לבקש על דיננו' ע"כ.**

בניית הסוכה

עט. מצוה להתחיל את בניית הסוכה במוצאי יום כיפור, ודי להתחיל אפי' משהו מבנייתה, ולמחרת יסיים בנייתה.

פ. בניית הסוכה בערב שבת: יש להקפיד שלא להתעסק בבניית הסוכה לאחר חצות, והמיקל לבנות עד זמן מנחה קטנה, יש לו על מה לסמוך [עי' משנ"ב סי' תרכה, וסי' רנא].

דין עשיית הקישוטים שווה לדין בניית הסוכה, אא"כ היא מלאכה עראית האורכת זמן קצר, שהיא מותרת.

פא. בסכך מצוי נגיעות חרקים, וכדי שלא יפלו למאכלים בעת הסעודה יש לנער לפני השימוש ע"ג משטח לבן ולראות אם נופלים ממנו חרקים. אם נמצאו כיני ספרים (חרקים באורך מילימטר שצבעם קרם - אפור) יש לרסס את הסכך או לשוטפו במים חמים מאד, ולנער שוב היטב להוציא את החרקים. ישנו סוג חרקים שאפשר להדביר רק ע"י בעל מקצוע (חרקי ליקטוס חומים שאורכם שלשה מ"מ).

פב. מי שיש לו רק סכך מתולע ואין לו אפשרות להחליף כעת את הסכך - יפרוש יריעת ניילון נאה (מודפסת לקישוט וכדו') תחת כל הסכך, שאז יש מקילים בזה. אבל אם הניילון אינו נאה [כגון מפת ניילון רגילה] אף שיש מכשירים את הסוכה, מ"מ אין לברך בסוכה זו 'לישב בסוכה'.

הלכות חג הסוכות

תוכן עניינים

ערב חג הסוכות | דינים והלכות לערב יום טוב | טבילה בערב הרגל | איסור אכילה בערב החג | אגד הלולב | הדלקת נרות בסוכה | ליל א' של חג הסוכות | קידוש מצות אכילה בליל א' | חיוב אכילה בליל א' כחיוב אכילת מצה | דיני שמחת יו"ט | דיני יום חג הסוכות, ונטילת לולב | אגד ארבעת המינים | הנחת המינים במים | דיני ישיבה בסוכה וברכתה | שיעור האכילה החייבת בסוכה | דיני שינה בסוכה | ברכת לישיב בסוכה בשעת אכילה | ברכת לישיב בסוכה שלא בשעת אכילה | דין ברכת לישיב בסוכה ליוצא מסוכתו | חובת סוכה למצטער ולהולכי דרכים | סוכה שאינה ראויה לדיור בלא צער

דיני הסוכה | בניית הסוכה | גודל הסוכה | דיני הסכך | דיני סכך פסול ואוויר | דיני הדפנות | קישוטי הסוכה | הלכות חול המועד | דיני יעלה ויבוא | כללי חוה"מ ועשיית מלאכות בו | שמחה בחוה"מ | כתיבה בחוה"מ | תספורת ונטילת ציפורניים | כיבוס ותפירה | מסחר בחוה"מ | הושענא רבא ושמחת תורה | סעודה בהושענא רבא | תפילת הו"ר | נטילת ערבה | ערב שמחת תורה | ישיבה בסוכה בשמחת"ת | שנים מקרא בפרשת 'וזאת הברכה' | הקפות | דיני עליות | הסוכה וד' המינים לאחר סוכות | מהלכות יום טוב | רחיצה ביו"ט הלכה למעשה | מאמר בעניין סוכת פרגולה

הלכות ארבעת המינים | דיני ארבעת המינים לאחר שביעית | נידונים בפסולי ארבעת המינים | דיני האתרוג | דיני הלולב | דיני ההדס | דיני הערבה | הלכות כלליות בקניית ארבעת המינים

ערב חג הסוכות

דינים והלכות לערב יום טוב

א. מצוה להסתפר וליטול ציפורניים בערב סוכות [ומותר עד כניסת יו"ט כדין כל ערב שבת (סי' רנא) ולא כבערב פסח].

ב. אחר חצות היום נכון להימנע מעשיית מלאכה שאינה לצורך החג, ומכל מקום המיקל לעשות מלאכה עד שעת מנחה קטנה יש לו על מי לסמוך. אולם אחר מנחה קטנה אין לעשות מלאכה אלא הנצרכת לחג בלבד, כדין כל פרטי המלאכות בע"ש (סי' רנא).

ג. נכון לכסות את השולחנות בבית ובסוכה במפה מערב יום טוב לכבוד היום טוב.

ד. מותר לישון ולאכול בסוכה בערב חג הסוכות [כשאינו מכוון לשם מצוה], ואין בכך משום בל תוסיף [בשונה משמחת תורה, שאז הישיבה בסוכה אסורה].

טבילה בערב הרגל

ה. יש לטבול בערב סוכות אחר חצות, ואפשר להקדים הטבילה אף שעה קודם חצות (סי' תעא ס"ק כב, סי' קכח ס"ק קסה).

איסור אכילה בערב החג

ו. ערב סוכות משעה עשירית אסור לאכול פת או שאר מיני מאפה העשויים מחמשת מיני דגן בשיעור כביצה, כדי שיאכל כזית ראשון בסוכה לתיאבון.

ז. מותר לאכול מעט פירות ירקות בשר דגים וביצים אבל לא ימלא כריסו מהם.

אגד הלולב (ראה להלן סוף עמ' ח)

ח. מצוה לאגוד את הלולב בקשר של קיימא דהיינו קשר על קשר, אבל אסור לעשות קשר זה ביום טוב.

ט. טוב להתנות בערב החג לפני השקיעה שיוכל להשתמש במשך החג בנוי הסוכה [ראה עמ' יז].

הדלקת נרות בסוכה

י. מצוה להדליק נרות יו"ט. יש הנוהגים להדליקם בערב יו"ט ויש הנוהגים להדליק ביו"ט סמוך לסעודת החג.

מי שאין מנהג בידו ידליקם בערב יו"ט.

יא. ישנן נשים הנוהגות לברך 'שהחיינו' בזמן הדלקת הנרות, ויש הנוהגות ששומעות או אומרות 'שהחיינו' בעת הקידוש. ומי שאין מנהג בידו תשמע או תברך 'שהחיינו' בשעת הקידוש.

יב. הנוהגות לברך 'שהחיינו' בזמן הדלקת הנרות: אם הן מקדשות בעצמן, אינן אומרות 'שהחיינו' בקידוש, אולם אם הן שומעות קידוש מהבעל או מאחרים - אם אינן שותות מהכוס יענו אמן על ברכת 'שהחיינו', ואם שותות - יש להסתפק אם יכולות לענות אמן אחר ברכת 'שהחיינו' ולשתות מהכוס, ויסוד הספק האם כיון שכבר יצאו ידי חובת 'שהחיינו' נמצא שעניית אמן נחשב הפסק בקידוש, ואז תצטרך לברך על שתיית הכוס כדין המפסיק בין ברכת

מכביצה שהוא שיעור שני כזיתים, **יש לאכול כל כזית מהם תוך כדי אכילת פרס**³, ואם לא אכל כזית בתוך כדי אכילת פרס צריך לחזור ולאכול תוך כדי אכילת פרס.

ז. **צריך לכוון באכילתו בסוכה שציוונו הקב"ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים וזכר לענני הכבוד שהקיפן עלינו להגן עלינו מהשרב והשמש**⁴, ובדיעבד אם כיוון רק לצאת ידי המצוה - יצא ידי חובה.

ח. **אדם שגילה לאחר אכילתו שהגג מעל הסוכה סגור** - יצא יד"ח קידוש ו'שהחיינו', אך עליו לאכול שוב כזית פת, ולברך 'לישב בסוכה'.

חיוב אכילה בליל א' כחיוב אכילת מצה

הקדמה

במשנה (סוכה כז ע"א) **שנינו** "רבי אליעזר אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה, וחכמים אומרים אין לדבר קצבה, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד".

ובגמ' שם מבואר שלדעת חכמים חובת הסוכה בכל ימי החג היא רק למי שחפץ לאכול, אבל בליל יום טוב ראשון ישנה חובת אכילה בכל אופן. **חובה זו נלמדת בגזירה שווה מחיוב אכילת מצה בליל פסח.**

ונחלקו הפוסקים האם הלימוד מחג הפסח הוא לעצם חובת האכילה, שכשם שיש חובה לאכול מצה בליל פסח [עם הדינים המיוחדים של אכילת מצה] כך יש חובה לאכול פת בסוכה בליל סוכות [עם אותם הדינים של ליל הסדר, וכדלהלן], **או שמא אין למדים ממנה אלא את החובה**, שכשם שאין חובה לאכול מצה אלא בלילה הראשון, כך אין חובה לאכול בסוכה אלא בלילה הראשון, אבל עצם חיוב אכילה בלילה הראשון בסוכה אינו שווה לדיני אכילת מצה בליל א'.

במחלוקת זו תלויים דינים רבים, כגון אם יכול לאכול פת עשירה, דלענין פסח נפסק שאין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון במצה עשירה, ויש לדון האם הוא הדין בליל א' דסוכות. **אם למדים מפסח את עצם חובת האכילה בסוכה**, הרי שיש לחייבה כמו אכילת מצת מצווה [שאינן לאכול פת עשירה], **אולם אם למדים מפסח רק את מידת החיוב** [שבכל החג אין חיוב אכילה חוץ מליל א'], הרי שכל מצוה כעניינה, וכיון ששייבת הסוכה

מלצאת ידי המצוה. ונראה שגם באכילה בסוכה שייכים דברי החיי אדם (כלל סח המובאים במשנ"ב סי' ס סק"י) שעצם זה שבא לאכול בסוכה מעשהו מוכיח עליו ונחשב שכיוון לשם המצווה, ולפי זה יש להקל שמי שלא כיוון במפורש לשם מצות סוכה יצא ידי חובה בכך שבא ונכנס לסוכה, ומעשהו מוכיח שבכך שנכנס בלילה זה לסוכה הרי זה ככוונה.

המקדש לשתייה, או דלמא שאין עניית אמן נחשבת הפסק. **ולמעשה נראה שיאמרו** [ובפרט שבברכת 'שהחיינו' בקידוש מכוונים אף על מצוות סוכה].

יג. לכתחילה יש להדליק את הנרות בתוך הסוכה ובפרט כשיש אור מהחשמל, **ובאופן שיש חשש לדליקה** - ידליק בביתו במקום שמאיר לסוכה [כגון שאם יחשיך את הסוכה יאירו הנרות לסוכה], **ואם אין זה אפשרי** - ידליק במטבח שבו מכינים את צרכי האכילה או בחדר שישינים או משתמשים בו אשתו או בני ביתו, ואם יש חשמל בחדרם **ידליק גם את החשמל לפני הדלקת הנרות** ויכוון בברכת הנרות לפטור את הדלקת אור החשמל. **ובאופן שידליקו גם את החשמל בסוכה בזמן הדלקת הנרות בבית זה** יהיה בגדר 'לכתחילה'.

ליל א' של חג הסוכות

קידוש

א. אין לקדש אלא אחר צאת הכוכבים, ואף הנוהגים בכל שבת ויום טוב לקדש מפלג המנחה, בערב סוכות עליהם להמתין עד צאת הכוכבים. ולכתחילה לא יאחרו הקידוש ואכילת הפת לאחר חצות הלילה.

ב. סדר הקידוש - ברכת 'בורא פרי הגפן', קידוש של יום טוב, ברכת 'לישב בסוכה' וברכת 'שהחיינו'.

ג. בני אשכנז נהגו לומר כל הקידוש **בישיבה** [ולדעת האריז"ל (נוסח ספרד) יש לקדש בעמידה, ולהתיישב לפני ברכת 'לישב בסוכה'].

ולבני ספרד יש מנהגים שונים. יש הנוהגים לקדש **בעמידה** ולהתיישב לאחר ברכת 'לישב' קודם ברכת 'שהחיינו', ויש הנוהגים לשבת לאחר 'שהחיינו' קודם שטועמים].

ד. המתארח בליל סוכות ומברך 'שהחיינו' בסוכה שאינה שלו, אינו צריך לחזור ולברך 'שהחיינו' בסוכתו.

מצות אכילה בסוכה בליל א'

ה. חייב אדם לאכול בסוכה בליל יום טוב פת בשיעור כזית, ויש אומרים שחייב לאכול פת בשיעור יותר מכביצה, **ונכון לחוש לדבריהם ולאכול יותר מכביצה.**

ו. יש לאכול את כזית פת הראשון במשך זמן של כדי אכילת פרס [שהוא תוך ארבע דקות ויש מחמירים שתי דקות]², ולפי המבואר לעיל שנכון להחמיר לאכול יותר

² ויש דעות נוספות בענין זה כמה הוא שיעור כדי אכילת פרס בין ארבע דקות לתשע דקות.

³ ויש המחמירים לאכול כביצה תוך כדי אכילת פרס (מטה אפרים סי' תרכה סע' נב) ולהלכה יש להקל בזה שדי שיאכל כל כזית כדי אכילת פרס (משמעות דברי המשנה ברורה סימן תרלט סוף ס"ק כב).

⁴ משנה ברורה (סימן תרכה סק"א), וראה ביכורי יעקב (סימן תרכה סק"ג) שפסק שכוונה זו מעכבת, אבל המשנה ברורה פסק שאין כוונה זו מעכבת

מנהג בני ספרד – לברך בכל האופנים 'לישב בסוכה' **בעמידה** לאחר ברכת הגפן [ועי' להלן עמ' י סע' טו לענני ברכת 'לישב' באכילת פת בחוה"מ].

ב. הבדלה במוצאי שבת ויום טוב - יש לעשותה בסוכה, ויש להסתפק האם מאחר והבדלה הוא דבר קביעות אזי צריך לברך 'לישב בסוכה'. **ולכן הנכון שאחר ההבדלה יסעד סעודת פת** [מלוה מלכה¹⁵], **ויברך 'לישב בסוכה' או לפני בורא פרי הגפן בהבדלה או אחרי ברכת המוציא בסעודה**¹⁶.

דיני נטילת לולב

א. אשה צריכה להסיר טבעותיה לפני נטילת לולב, ואם לא הסירה - תיטול שוב בלא ברכה, אולם גבס או רטייה שקשה להסירן מהיד - אינם חוצצים.

ב. כשמקיימים מצוות לולב, צריך לקחת את הלולב ומיניו ביד ימין ואת האתרוג ביד שמאל, ולחברם בשעת הנענועים. אם נטל את שניהם ביד אחת - צריך לחזור וליטול בלא ברכה.

איטר יד – לדעת השו"ע דינו ככל אדם, ולדעת הרמ"א יטול הלולב בשמאל והאתרוג בימין [ההפך מכל אדם].

ג. אופן הנענועים: יש לעשות הולכה והבאה ג' פעמים, ובני אשכנז נהגו לכסס בלולב בעת ההולכה והבאה.

סדר הנענועים (אף לאיטר יד): לדעת השו"ע והמשנ"ב **ינענע קדימה, ימינה, אחורה, שמאלה**, למעלה ולמטה. ולדעת האריז"ל יש לנענע בסדר הבא: דרום, צפון, מזרח, מעלה, מטה ומערב [ויש הנוהגים להתחיל לכיוון מזרח]. בדרך כלל מתפללים לכיוון מזרח, וא"כ סדר הנענועים לדעת האריז"ל הוא: ימין, שמאל, קדימה, מעלה, מטה ואחורה.

ד. בשעת אמירת הושענות יש להקפיד שלא לאחוז את הלולב והאתרוג ביד אחת אלא יחזיקם בשתי ידיו.

אגד ארבעת המינים

ה. מצוה לאגוד את ארבעת המינים בקשר גמור, דהיינו קשר על קשר, ולדעת המשנ"ב די בקושיקלעך, אבל דעת החת"ס והביכורי יעקב שאין די בקושיקלעך וצריך דוקא קשר על קשר.

מתקיימת הן בפת עשירה והן בפת שאינה עשירה, אזי אין לחלק, וניתן לצאת יד"ח אכילה בסוכה בליל א' דסוכות אף בפת עשירה. **וישנם עוד כמה דינים התלויים במח' זה.**

העולה לדינא

ט. יש אומרים שאין יוצאים ידי חובת אכילה בסוכה בלילה הראשון של סוכות בחלה מתוקה שנילושה במי פירות⁵, ולמעשה אין חוששים לכך⁶.

י. יש מחמירים לאכול את הכזית הראשון בליל יום טוב ללא ממרח⁷, ולמעשה אין חוששים לזה⁸.

יא. יש אומרים שכזית פת שיוצא בה ידי אכילה בסוכה בלילה הראשון של סוכות צריך שתהיה קנויה לו, משום שצריך שתהיה 'לכם' כפי שנאמר במצה⁹, ולמעשה אין חוששים לכך¹⁰.

שמחת יו"ט

יב. ישנו חיוב שמחה ביום טוב, ואמרו חז"ל (פסחים קט) **שבזמן הזה אין שמחה אלא ביין**, ואכן פסק השו"ע שחובה לשתות יין ביו"ט¹¹. חובה זו היא ביום החג.

יג. שיעור שתיית היין: חובה לשתות כמות שתגרום שמחה (אך לאו דוקא רביעית), ויש חיוב שתיית יין אף בסעודת הלילה¹².

יד. את הקטנים יש לשמח ע"י ממתקים שהם שמחים בהם, **ולנשים יקנה בגדים ותכשיטים כפי ממונו.**

טו. אין חובה לאכול בשר ביו"ט אך יש מצוה, ועיקר המצוה לאכול בשר בהמה, ואם אין לו בשר בהמה אפשר לקיים המצוה גם בבשר עוף¹³.

דיני יום חג הסוכות, ונטילת לולב

א. סדר קידוש (ביו"ט ושבת): יש הסוברים שיש לברך ברכת 'לישב בסוכה' לאחר ברכת היין, ויש הסוברים שיש לברך 'לישב בסוכה' לאחר ברכת 'המוציא', **ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד**¹⁴. [ראה לעיל עמ' ז סע' ב לענני סדר קידוש הלילה].

ואם מקדש ואוכל מיני מזונות - יברך 'לישב בסוכה' לאחר ברכת הגפן.

¹¹ ס"י תקטט ס"א ובה"ל ס"ב ד"ה כיצד
¹² ועיין בחזו"א (או"ח קכד דף עא), והתבאר ב'אזמרה לשמך' שבועות תשפ"ב עמ' ב-ג.
¹³ ס"י תקטט ובה"ל שם, חגיגה ח, ביצה י
¹⁴ משנה ברורה (ס"י תרמג ס"ק ט).
¹⁵ ברמב"ם (שבת פ"ל ה"ט) מבואר שיש לאכול במוצאי יו"ט סעודת מלוה מלכה.
¹⁶ משנה ברורה (סימן תרלט סק"ל).

⁵ פרי מגדים (מש"ז ס"ס תרמ"ג).
⁶ משמעות דברי המשנה ברורה (סימן תרלט ס"ק כא) שרק בעוגות שיצאו מתורת פת הוא שאין יוצאים, אבל בפת עשירה במי פירות יוצאים.
⁷ שו"ת יד אליהו (פסקים סימן כג), שכיון שאכילת הפת אכילת מצוה היא הרי שיש בזה הכלל שטעם רשות מבטל טעם מצוה כפי שאמרו בגמרא (פסחים קטז ע"א) לענין מצוה שאין לאוכלה בליל פסח עם טעם נוסף שלא יבטל טעם רשות את טעם מצוה.
⁸ צ"ח (פסחים קח), ישועות יעקב (ס"י תעא ס"ק ב).
⁹ מטה אפרים (סימן תרכה סעיף נו), מנח"ח (שכ"ה אות יג).
¹⁰ עפ"י הצ"ח דלעיל.

אך בתוך מגבת רטובה – אם בכל נגיעה במגבת יוצאים מים, יש בזה חשש סחיטה.

דיני ישיבה בסוכה

שיעור האכילה החייבת בסוכה

הקדמה

שנינו בגמרא (סוכה כו ע"א) "אוכלים ושותים עראי חוץ לסוכה", ומבואר שם שאכילת עראי היא כטעימת תלמיד המשכים לבית המדרש. ופירשו הראשונים שהתלמיד טועם כמלוא פיו, שהוא שיעור כביצה (כמבואר בגמ' יומא פ ע"א), והיינו שאכילה בשיעור ביצה היא שיעור אכילה החייבת בסוכה.

ונחלקו הראשונים אם שיעור כביצה פת עצמו חייב בסוכה מדאורייתא, או שאין החיוב אלא ביותר מכביצה, אבל כביצה עצמו פטור. יש אומרים שאף אכילת כביצה עצמה פטורה מן הסוכה, ואין חיוב הסוכה אלא כשאוכל יותר משיעור כביצה, וטעמם משום שגם התלמיד כשטועם אינו מצמצם כל כך בטעימתו, פעמים פחות מעט מכביצה ופעמים יותר מעט. ויש אומרים שגם אכילת כביצה עצמה חייבת בסוכה, שאין הפטור אמור אלא בפחות מכביצה.

להלכה פסקו הטור והשולחן ערוך (סי' תרלט ס"ב) שהאוכל כביצה פת פטור מסוכה, אך האוכל יותר מכביצה חייב בסוכה.

העולה לדינא

א. אכילת פת דגן שיש בה יותר משיעור כביצה חייבת בסוכה. וראה להלן סע' טו בדיני 'ברכת לישב בסוכה', מתי מברך.

ב. פת הבאה בכיסנין דינה כדין פת, שאם אוכל ממנה יותר מכביצה חייב בסוכה.

ג. תבשיל העשוי ממיני דגן - אם יש בו יותר מכביצה נכון שלא לאוכלו מחוץ לסוכה, ואם קובע עליו סעודה חייב בסוכה. אופן הקביעות לעניין זה הוא - או שאוכלו בחבורה, או שאוכל שיעור חשוב שרגילותו לקבוע סעודתו עליו.

ד. בשר דגים וגבינה - אם קבע עליהם סעודה יש לאוכלם בסוכה, אבל לא יברך 'לישב בסוכה', ויש מהספרדים שמקילים בזה אפילו בקביעות.

ה. פירות וירקות - מעיקר הדין רשאי לאכול אפילו הרבה מחוץ לסוכה, אבל ראוי להחמיר שאם קובע סעודה עליהם לא יאכלם אלא בסוכה, ויש מהספרדים שמקילים בזה אפילו בקביעות.

ו. צורת הקשירה [אף לאיטר יד]: יעמיד את שדרת הלולב למול פניו, ויקשור את ההדסים מימין הלולב ואת הערבות משמאלו.

ז. עפ"י סע' ב יוצא שיש הבדל בין כל אדם לאיטר בשעת הנענועים [לדעת הרמ"א]. אצל כל אדם הערבות צמודות לאתרוג, ואילו אצל איטר ההדסים צמודים לאתרוג.

ח. יש להקפיד שההדסים יהיו גבוהים יותר מהערבות. יש לתחוב היטב את ההדסים והערבות לתוך האגד עד שיצאו מלמטה, כיון שצריך לאחוז בהם בידו בשעת הברכה, ולא רק בלולב.

ט. דעת רבים מהפוסקים שטבעות לבד שקושרים בהן ארבעת המינים, אינן נחשבות לקשר, אך יש מהפוסקים שהקלו בכך.

י. אין איסור להכניס הטבעות ביו"ט, אבל אסור לעשותם ביו"ט לפי מה שנתבאר נמצא שלדעת החת"ס לא יוצאים ידי מצות איגוד הלולב בקוישיקלעך כיון שאסור לעשות קשר על קשר ביו"ט, יש לעשות את הקשר בערב החג, אבל לדעת המשנ"ב שדי בקוישיקלעך אז יכול לתחוב את הלולב ומיניו בקוישיקלעך גם ביו"ט. ומי שאין לו קוישיקלעך ויש לו רק טבעות מוכנות מערב יום טוב יתחוב הטבעות בתוך הלולב ביו"ט ויסמוך על הדעות שדי בטבעות לבד כדי לקיים מצוות איגוד.

יא. בחול המועד מותר להכין קוישיקלעך, מפני שאין זה מעשה אומן.

יב. המנהג לעשות בלולב שלוש טבעות מלבד הקשר האגד את שלושת המינים ביחד.

יג. טפח העליון בלולב צריך שיהיה פתוח ולא יהיו בו טבעות כלל.

יד. שדרת הלולב יש לה לעמוד באופן הגבוה טפח מההדס והערבה.

הנחת ג' המינים במים

טו. מן הדין מותר להניח את הלולב וההדסים והערבות בתוך מים, אך יש המחמירים ואוסרים כדי שלא יהיה כבוש 24 שעות¹⁷, ולפי דבריהם יש להניח רק את קצה המינים בתוך המים וישאר שיעור חוץ למים.

טז. לכו"ע מותר להחזיר את הלולב וההדסים והערבות לתוך מגבת רטובה [ואף לדעת המחמירים בכבוש].

יז. בשבת - כל ד' המינים הם מוקצה. ביו"ט - מותר להחזיר את המינים למים שעמדו בהם לפני החג, ומותר אף להוסיף מים. ולהניח המינים בתוך מגבת לחה מותר,

¹⁷ עי' בית יוסף (סי' תרמה), שו"ת חתם סופר (יו"ד סוף סי' פא), שו"ת כתב סופר (או"ח סי' קכב), פתחי תשובה (יו"ד סי' פז ס"ק יט).

אחר גמר האכילה. **וצריך שיברך 'לישב בסוכה' קודם ברכת מזונות** כדי שלא יפסיק בין הברכה לאכילה לדעת הפוסקים שאין מברכים על פת זו. **ומבני ספרד** יש שמברכים על שיעור של ארבע ביצים.

יז. נשים בנות ספרד האוכלות בסוכה - אינן מברכות 'לישב בסוכה', כיוון שפטורות ממצות הסוכה, אך **נשים מבנות אשכנז** האוכלות בסוכה מברכות 'לישב בסוכה', כדעת הרמ"א, שאף במצוות שפטורות מהם מברכות על ציווי האנשים, וראה בהערה²¹.

יח. שכח לברך 'לישב בסוכה' - אם ממשיך עדיין באכילתו, יברך כשנזכר, ואם סיים אכילתו - יכול לברך אם ישהה בסוכה אחר סיום האכילה, וכן נכון לעשות כשארע כן.

ברכת 'לישב בסוכה' שלא בשעת האכילה

הקדמה

נחלקו האמוראים (סוכה מה ע"ב) האם מברכים על ישיבת הסוכה בכל יום מימי הסוכות או רק ביום הראשון של החג [ראה הערה²²], ומסקנת הגמרא שלהלכה מברכים על ישיבת סוכה בכל יום.

וכתבו הראשונים שמה שנפסק שמברכים בכל יום, אין זה רק פעם אחת ביום אלא אפילו כמה פעמים ביום - בכל פעם שמקיים המצוה עליו לברך עליה [וכמו שאמרו לענין תפילין שבכל פעם שמניחן מברך עליהן אפילו כמה פעמים ביום].

אולם נחלקו הראשונים אם יש לברך בכל פעם שיושב בסוכה או שמא רק כשאוכל בה יש לו לברך: **דעת הרי"ף** (שם), **הרמב"ם**, **הריטב"א** ו**הגאונים** - שבכל פעם שנכנס לסוכה עליו לברך על מצות ישיבת סוכה, ואילו **דעת הרא"ש בשם רבינו תם**, **הריטב"א בשם חכמי צרפת**, ו**הטור** - שאין לברך אלא על האכילה בלבד, שברכת האכילה שהיא עיקר הדיורים פוטרת שאר הדיורים שיש לעשות בסוכה כשינה וטיול.

²¹ ולכאורה היה נראה שיש להן לברך על ישיבת הסוכה קודם ברכת המוציא, שכוין שאינו חייב בסוכה הרי שברכת 'לישב בסוכה' אינה מצורך האכילה, ואם כן נחשבת היא להפסק בין ברכת המוציא לאכילה, אולם **המנהג שמברכות אחר ברכת המוציא כגברים**, ויש ליישב המנהג. ²² דעת רבי יהודה בשם שמואל שאין לברך אלא ביום הראשון בלבד, ודעת רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן שמברכים בכל יום. ותלתה הגמרא מחלוקתם במחלוקת רבי וחכמים בברכת הנחת תפילין; שדעת חכמים שאין מברכים על הנחת תפילין אלא פעם אחת ביום, ודעת רבי שבכל פעם שחולץ ומניח התפילין שנית מברך עליהם [ושמואל חכמים שמצוה שאין הפסק לחיובה מברך עליה פעם אחת, ורבי יוחנן כרבי שאף מצוה זו מברך עליה בכל פעם שמקיימיה]. **ומסקנת הגמרא** שהלכה כרבי שתפילין מברכים עליהם בכל פעם שמניחן, וכמו כן הלכה כרבי יוחנן שמברכים על ישיבת סוכה בכל יום.

ו. שתיית יין - נחלקו הפוסקים, והמנהג שאין שותים רביעית יין אלא בסוכה, אבל אין מברכים עליו 'לישב בסוכה', ויש מהספרדים שמקילים בזה אפילו בקביעות. **ז. שתיית מים** - מותרת חוץ לסוכה אפילו דרך קביעות, והמחמיר לשתות מים בסוכה הרי זה משובת.

דיני שינה בסוכה

ח. בכל שבעת ימי הסוכות אסור לישון מחוץ לסוכה. **ט.** לא יישן מחוץ לסוכה אפילו שנת עראי שהיא שיעור הליכת מאה אמה - שיעור זמן של 54 שניות. **י.** אף אדם נשוי החפץ לישון, חייב לישון בסוכה, ואף בשנה הראשונה לנשואיו. **וטעות נפוצה היא שבשנה ראשונה יש היתר שלא לישון בסוכה, ואין כל מקור [קדום] להבדיל בין חובת שינה בסוכה בשנה ראשונה לשאר השנים ותמיד הדין כדלהלן [בסע' הבא], ואולם אין מברכים על השינה בסוכה אלא אם כן אוכל מעט מיני מזונות קודם השינה, כדלהלן סע' טז.** **יא.** ביום שמקיים עונתו פטור מלישון בסוכה ואינו חייב לחזור לסוכתו, אלא ישן בביתו עד הבוקר. **יב.** טוב להחמיר שהאישה תישן בסוכה עם בעלה אך אין חובה בכך¹⁸.

יג. מותר לישון תחת השולחן אם גובה השולחן הינו פחות מ-80 ס"מ¹⁹.

יד. מיטת קומתיים: אם ההפרש בין מיטה למיטה הינו פחות מ-80 ס"מ, מותר לישון בשתי המיטות²⁰.

ברכת לישב בסוכה בשעת אכילה

טו. אכילת פת [דגן] - כל שאוכל ממנה יותר משיעור כביצה מברך קודם אכילתו 'לישב בסוכה' [לאחר ברכת המוציא].

ובבני ספרד יש הנוהגים כנ"ל, אך המנהג הנפוץ הוא לברך 'לישב בסוכה' בעמידה ולאחמ"כ מתיישבים ומברכים 'המוציא'.

טז. פת הבאה בכיסנין [עוגות וכיוצא בהן] - כשאוכל ממנה יותר מכביצה, נחלקו הפוסקים אם מברכים עליה 'לישב בסוכה', והנכון שיברך עליה אבל יתעכב בסוכה

¹⁸ רמ"א (סימן תרלט ס"ב), ויש לעיין מה טעם אין חובה לעשות סוכה שיוכלו לגור בה איש ואשתו, שהרי הרמ"א שם לימד זכות על מה שיש אנשים שאינם ישנים בסוכה כיון שאין נשותיהם ישנות איתם ולכן הם פטורים, וצריך ביאור מה טעם לא יהיה חיוב לבנות סוכה שיוכלו לגור בה איש ואשתו, ועיי' הערה 36. ¹⁹ סי' תרכז סע' א.

²⁰ סימן תרכז. ויש להסתפק האם מודדים את העשרה טפחים של המיטה העליונה מהקרקע או מהמיטה שמתחתיה. **ולמעשה נראה שיש למדוד עשרה טפחים בין מיטה למיטה.**

עוד יש לדון לפי הערוך לגר (סוכה כא) שאדם נחשב כאהל שמפסיק, ולפי זה אם ישן אדם במיטה העליונה ייתכן שלא יוצאים ידי חובה במיטה התחתונה, אך דבריו מחודשים ולא נפסקו להלכה.

כא. אדם שאכל בסוכה בלילה ובירך ולאחר מכן יצא מהסוכה יציאה גמורה [כגון לצורך לימודו או לשמחת בית השואבה וכדו'], וחוזר אחר כך לסוכה לישון בה ואין דעתו עוד לאכול - דעת החיי אדם וכ"פ המשנ"ב שצריך לברך 'לישב בסוכה' בלילה כשנכנס לישון בסוכה, ודעת השו"ע הרב והמאמר מרדכי שלא יברך, והמנהג כדעת המאמר מרדכי שאינו מברך, והנכון שיאכל מיני מזונות יותר משיעור כביצה לפני השינה, ואז יברך עליהם ויפטור שינתו.

כב. אדם שבירך 'לישב בסוכה' בסוכתו שלו, ולאחמ"כ הלך לסוכת בית המדרש ללמוד שם מבלי לאכול [וכן אדם שבירך בסוכת הוריו, ולאחמ"כ הלך לישון בסוכתו שלו] - לדעת החיי אדם והשו"ע הרב עליו לברך שנית 'לישב בסוכה'²³, והמנהג כהמאמר מרדכי שלא מברכים שלא במקום אכילה.

כג. נכנס לסוכת חברו לבקרו - דעת החיי אדם שאם רוצה להישאר שם צריך לברך 'לישב בסוכה' גם אם אינו אוכל [אולם אם בא לקחת חפץ וכד' לכו"ע אין לברך], ואולם המנהג הוא שאינו מברך אם לא אוכל שם²⁴.

דין ברכת 'לישב בסוכה' ליוצא מסוכתו

כד. אדם שבירך 'לישב בסוכה' ולא יצא מהסוכה עד שהתחיל את הסעודה השנייה - דעת רוב הפוסקים שאינו מברך שנית 'לישב בסוכה'²⁵ ואולם דעת הב"ח והט"ז שמברך שנית.

כה. אדם שבירך 'לישב בסוכה' וסיים סעודתו, ויצא לעסקיו או לתפילת שחרית [שהיא יציאה גמורה] - לדעת כל הפוסקים כשחוזר לסוכה לאכול בה סעודה נוספת עליו לברך שנית 'לישב בסוכה'²⁶. ואם יצא לתפילת מנחה או מעריב - נראה שגם באופן זה יש לברך שנית 'לישב בסוכה'²⁷.

כו. אם סיים סעודתו ויצא מהסוכה על דעת לחזור מיד - נחלקו הפוסקים אם כשחוזר ואוכל סעודה חדשה יברך שנית, ומספק לא יברך שנית²⁸.

כז. יצא באמצע הסעודה להתפלל מנחה או מעריב וחוזר לאחר תפילתו לסוכה - אינו מברך 'לישב בסוכה'²⁹ כיוון שאינה יציאה גמורה. אך אם יצא יציאה גמורה, כשחוזר לסוכה להמשיך הסעודה - יברך 'לישב בסוכה' פעם נוספת.

להלכה פסקו השלחן ערוך והרמ"א (סי' תרלט ס"ח) כדעת רבינו תם שאין לברך אלא על האכילה, אבל הנכנס לסוכתו ואינו סועד בה סעודה אינו מברך על ישיבת הסוכה. והגר"א פסק כדעת הרי"ף והרמב"ם שיש לברך בכל פעם שנכנס לישב בסוכה. להלן נבאר אימתי לדעת הכל יש לברך על ישיבת הסוכה ומתי מצרפים כמה דעות בזה.

נחלקו הפוסקים בדעת רבינו תם שאין מברכים על האכילה, אם טעמו משום שהאכילה שהיא עיקר הדיורים פוטרת שאר דיורים, אבל מי שאינו אוכל [כגון שיושב בתענית חלום] יש לו לברך על הישיבה בסוכה בלא אכילה משום שאין לו אכילה לפטור בברכתה את הישיבה, וכן דעת הט"ז והחיי אדם ושו"ע הרב.

ויש שביארו בדעת ר"ת שחכמים עקרו את חובת ברכה משאר דיורי סוכה ולא הטילוה אלא על האכילה שהיא עיקר הדיור, ונמצא שאף היושב בתענית ואינו אוכל - אינו מברך כלל על ישיבה בסוכה, וכן דעת המאמר מרדכי.

להלן יבוארו נפק"מ נוספות העולות ממחלוקת זו.

העולה לדינא

יט. אדם שמתענה באחד מימי סוכות [כגון תענית חלום], או שאינו אוכל פת וישב בסוכה - דעת הט"ז, החיי אדם והשו"ע הרב וכ"פ המשנ"ב שצריך לברך 'לישב בסוכה' אף שאינו אוכל פת כלל, כיון שדווקא כשאוכל פת אזי הוא פוטר בברכת 'לישב' שמברך על הפת את שאר יישובי הסוכה, אבל אם אינו מברך על הפת צריך לברך על הכניסה עצמה. אולם המנהג הוא כדעת המאמר מרדכי שלא מברך אלא אם אוכל פת.

כ. אדם שיצא אחרי סעודתו יציאה גמורה וחזר ונכנס לסוכה שלא על מנת לאכול בה, ובדעתו לצאת מהסוכה לפני שיחזור ויאכל - דעת החיי אדם וכ"פ המשנ"ב שצריך לברך 'לישב בסוכה' על כניסה זו אף שאין בדעתו עכשיו לאכול בה, שהרי הכניסה מחייבת ברכה, וכיוון שאין לו אכילה לפטור אותה, עליו לברך על עצם הכניסה לסוכה, ודעת השו"ע הרב שאינו מברך שנית באופן זה, משום שהברכה שבירך על הסוכה מועילה אף ביציאה גמורה, ורק אם יתחיל באכילה חדשה יברך עליה. ודעה שלישית היא דעת המאמר מרדכי, שאף בלא טעם זה של השו"ע הרב אין מברכים, משום שהברכה נתקנה דווקא כשאוכל פת. והמנהג בזה כדעת המאמר מרדכי.

ב. שיטת המג"א שהליכה הוה הפסק [ואף שקיי"ל להילכתא שהליכה לא הוה הפסק, מ"מ בצירוף ב' השיטות מברך].

²⁷ עיי' שעה"צ (שם ס"ק צא), ונראה דאין זה יציאה עד דעת לחזור מיד, כבסע' הבא.

²⁸ שער הציון (שם ס"ק פו) וכדעת השו"ע הרב והדרך החיים.
²⁹ שער הציון (שם ס"ק צא) שרק בין סעודה לסעודה מברך משום שמצרפים את השיטות [וכהערה לעיל], אך אם ממשיך אותה סעודה, נשאר רק דעת המגן אברהם שמברך, ולכן אינו מברך.

²³ וטעם הדבר, משום שברכת 'לישב בסוכה' הפוטרת אף ביציאה גמורה, היינו דווקא כשחוזר לסוכתו שלו, אך אם הולך לסוכה אחרת, עליו לברך שם שנית

²⁴ עיי' שעה"צ שם ס"ק צג

²⁵ משנה ברורה (תרלט ס"ק מז).

²⁶ וטעם הדבר מבואר בשער הציון (שם ס"ק צא) שמצרפים ב' שיטות:
א. שיטת הב"ח והט"ז (שהובאה לעיל) שבכל פעם שמתחיל סעודה צריך לברך שוב 'לישב' אפילו לא יצא בינתיים מהסוכה.

העולה לדינא

א. מצטער פטור מן הסוכה [ובליל א' חייב לאכול כזית אף אם הוא מצטער].

ב. בכלל מצטער הוא מי שאינו יכול לישון או לאכול בסוכה, **מפני הרוח, או הקור או החום, או ריח, או זבובים ויתושים וכיוצא בזה.**

ג. חולה שאין בו סכנה פטור מן הסוכה, ולכן החש בראשו או בעיניו והסוכה קשה לו, פטורים הוא ומשמשו מן הסוכה.

ד. שיעור הגשמים הפוטר מחובת סוכה:

לעניין שינה – אף גשמים מועטים פוטרים מסוכה, ואף אם פסקו הגשמים אך עדיין נוטפים מים מהסכך, פטור משינה בסוכה.

לעניין אכילה – הדבר תלוי בשיעור הגשמים בו היה עוזב את ביתו מחמתם.

ה. אם יש עננים ונראה שהולך לרדת גשם בקרוב – אינו פטור מלאכול ולישון בסוכה עד שירדו הגשמים בפועל, אך אין לברך 'לישב בסוכה', כיוון שיש החולקים ופוטרים אף במצב כזה³³.

ו. יצא מהסוכה מחמת הגשמים, ופסקו – אם התחיל לאכול בביתו וכן אם הלך לישון במיטה שבביתו, אינו צריך לחזור לסוכתו עד סיום הסעודה, או עד שיקום משינתו.

אמנם אם עדיין לא התחיל לאכול בפועל בביתו [אף שכבר ערכו את השולחן] – עליו לחזור לסוכה. **ולעניין שינה** – אם עדיין לא הלך לישון בביתו, אלא שטורח הוא לו להחזיר את הכרים והכסתות בחזרה לסוכה – פטור, ויש מחמירים שכל עוד שלא שכב לישון, צריך לחזור לסוכה. כמו כן אם כשחזר לביתו החליף בגדים, ופסק הגשם, ולצורך חזרתו לסוכה הוא צריך להחליף בגדים פעם נוספת – פטור, ויש המחמירים.

מהסוכה בין סעודה לסעודה אפילו הייתה היציאה לזמן קצר מאד ולרגע קט – כתבו הבכורי יעקב (שם) ורבי יעקב עמדין שבאופן זה יש לו לברך על סעודה שניה. ואולם דעת הדרך החיים ושלחן ערוך הרב שאין לברך אלא אם כן יצא מהסוכה יציאה גמורה לזמן מרובה ובהיסח הדעת. והנה מחלוקת זו שנחלקו הבכורי יעקב והדרך החיים בחזרה לסוכתו שלו היא, ובנידון זה הכריע המשנה ברורה (שם) שכיון שפסק ברכות להקל אין לו לברך על סעודתו השניה כשלא הייתה יציאה גמורה בהיסח הדעת, **אולם כשהלך לסוכת חבירו ושם סעד סעודה שניה** – נראה שיש לברך שנית על הישיבה בסוכת חבירו, שהרי דעת הט"ז שכל סעודה חדשה [אפי' בסוכתו שלו ואפי' לא יצא כלל] מחייבת ברכה, ואף שאינו עושים כן משום הדעות החולקות [וכדלעיל], אך כשיצא לסוכת חבירו יש לצרף את דעת המגן אברהם שכל יציאה לסוכת חבירו הרי היא הפסק ויש לו לברך על האכילה שם שנית, ועל כן באופן זה שחוזר לסעודת הפסק שניה בבית חבירו יש לצרף דעת הט"ז עם דעת המגן אברהם [ובפרט לפי הכרעת הבכורי יעקב שהיוצא וחוזר לסוכתו, אפי' הייתה היציאה לזמן קצר, צריך לחזור ולברך שנית].

וחסידים ההולכים באמצע סעודתם לשולחן רבותיהם – אף אם לא חשבו על כך מפורש בשעה שבירכו, כיוון שרגילים לעשות כן, חשיב שדעתם לכך, ולא יברכו שנית.

³¹ מרדכי (סוכה פ"ב רמז תשמ) ובמהרי"ל (הלכות סוכה סימן יט)

³² אלף המגן (סימן תרכ"ט יח) והחיי אדם (כ"ל קמז).

³³ ע"י רמב"ם (פרק ו הלכה י), שו"ע (סי' תרלט ס"ה, ומשנ"ב ס"ק לג), וע"י ריטב"א ור"ן (סוכה כ"ט ע"א), ומאירי (סוכה כו).

כח. הולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו: אם אוכל בסוכת חבירו – צריך לברך שם שנית ברכת 'לישב בסוכה', ואולם אם היה דעתו מתחילה כשברך 'לישב בסוכה' בסוכתו שלו ללכת אחר כך ולאכול בסוכת חבירו לא יברך בסוכת חבירו, משום שנפטר בברכה שבירך בסוכתו שלו³⁰.

כט. סיים סעודתו ובירך ברכת המזון ואחר כך הלך לסוכת חבירו [וכן אדם שאכל לאחר התפילה בסוכת בית הכנסת, ולאחמ"כ הלך לביתו לאכול] – אם אוכל שם פת צריך לברך שוב 'לישב בסוכה'.

ל. התחיל לאכול בסוכה ויצא מפני הגשם – יש להסתפק אם עליו לברך שנית 'לישב בסוכה' לכשייפסקו הגשמים וישוב לסוכתו, מפני שנתבטלה המצווה. **ולמעשה לא יברך.**

חובת סוכה למצטער ולהולכי דרכים

הקדמה

שנינו בגמרא (סוכה כו ע"א) **"חולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה"**, וכתבו התוס' (שם) שטעם הפטור במצטער ובהולכי דרכים הוא משום שנאמר 'בסוכות תשב' ולמדים מכך שצריך להיות **ישיבה כעין דירה**, וכשם שאין אדם יושב בדירה בצער, כך גם כאשר מצטער בישיבת הסוכה, פטור מלישב בה. וכן בעוברי דרכים, כשם שאין אדם נמנע מלצאת לדרך אף כשהוא בביתו, כך יכול אדם לצאת לדרך ואינו חייב לאכול ולישון בסוכה.

ובמידת הצער הפוטר מחובת ישיבה בסוכה מצינו בראשונים³¹ שכתבו שהוא בכל צער בשיעור כזה שהיה יוצא מביתו מחמתו. וכתבו הפוסקים³² **שאף צער שהיה יוצא מהחדר שנמצא בו לחדר אחר**, אף הוא בכלל צער שהיה יוצא מביתו, **וצער זה פוטרו מחובת ישיבה בסוכה**, ואין צריך צער שהיה יוצא מחמתו לחוץ לגמרי.

ולפינו יתבאר פירוט המקרים הנכללים בכלל גדר מצטער שהיה יוצא מחדרו.

³⁰ כתב המגן אברהם (סימן תרלט ס"ק יז) שהיוצא מסוכתו לסוכת חבירו, צריך לחזור ולברך על ישיבת הסוכה כשיכנס לסוכת חבירו, משום שהברכה שבירך בסוכתו שלו לא חלה אלא על סוכתו שלו שהייתה לפניו בשעת ברכה, ולא על סוכת חבירו. ואולם הבית מאיר (שם) כתב שהמגן אברהם לשיטתו שפסק ששינוי מקום נחשב הפסק לענין ברכת המצוות, אולם לדעת הט"ז שאין שינוי מקום נחשב הפסק אלא לענין קידוש במקום סעודה, הוא הדין שאין יציאה מסוכתו לסוכת חבירו נחשבת הפסק, והברכה שברך על ישיבה בסוכתו שלו פוטרת אף את הישיבה בסוכת חבירו ואין לחזור ולברך שם. וכתב הלבושי שרד שאם היה דעתו מתחילה בשעה שברך בסוכתו לילך אחר כך לסוכת חבירו – פטרה ברכה זו את מצות ישיבתו בסוכת חבירו, ואין לו לברך שם, אולם אם לא היה כן בדעתו בשעה שבירך, צריך לברך בסוכת חבירו שנית. **ולמעשה כיון שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, על כן ההולך מסוכתו לסוכת חבירו לא יברך על הישיבה בסוכת חבירו.**

ואולם אם בסוכת חבירו יחזור ויאכל פת שיעור אכילה המחייבת בברכת 'לישב בסוכה' – יש לו לברך אף שכבר בירך בסוכתו שלו, משום שמצינו בפוסקים שנחלקו אם כל אכילה ואכילה שאוכל אדם בסוכה מחייבת ברכה בפני עצמה. דעת הב"ח הט"ז והחמד משה שאף היושב בסוכתו שלו ומברך על ישיבתו, אם חוזר ואוכל סעודה שניה צריך לחזור ולברך 'לישב בסוכה' אף שלא יצא מסוכתו כלל, ואילו דעת הלבוש המגן אברהם והשל"ה שכיון שלא יצא מסוכתו, אף סעודה השניה בכלל ישיבה ראשונה היא והרי ברך עליה, ומשום כך אין לו לברך שנית על סעודה שניה. והכריעו הפוסקים (נהר שלום, אליה רבה, חיי אדם, דרך החיים ושלחן ערוך הרב) שאין לברך שנית אם לא יצא מהסוכה, וכמו שהביא ופסק המשנה ברורה (סי' תרלט שעה"צ ס"ק פו). אולם אם יצא

כל האופנים שנתבארו לעיל שצריך לחזור לסוכה, נראה שהיינו דווקא כשפסקו הגשמים לגמרי, אך אם עדיין יש עננים ונראה שהגשם עתיד לחזור בקרוב – אינו חייב לחזור לסוכה.

ז. מי שאינו יכול לישון בסוכה **מחמת רעש**, כגון משמחת בית השואבה וכדומה – אם רעש חזק הוא שמחמתו היה עובר לחדר אחר – פטור מלישון בסוכה.

ח. **פטור מצטער נאמר רק בדבר שדרך בני אדם להצטער בו, אבל אדם המצטער מדבר שאין בו כלל צער לשאר בני אדם, חייב בסוכה אף שהוא מצטער.**

ט. **אשה המפחדת לישון לבד בבית** – אם הבעל עצמו אינו מפחד מכך, אינו בכלל פטור מצטער, אולם כאשר הבעל עצמו בצער מחמת פחדה של אשתו, יש להסתפק אם נכלל בכלל פטור מצטער, שמחד אכן יש לו צער לישון בסוכתו, אולם מאידך אין הצער מעצם הסוכה אלא מגורם חיצוני.

י. **אם יש אורחים בסוכה ואינו יכול לישון שם** – יש להסתפק אם זה נחשב מצטער שפטור מן הסוכה, כיוון שאין הצער מגוף הסוכה.

יא. **הנוסעים לטיול מחוץ לעיר** – פטורים מן הסוכה ויכולים לאכול ולישון ברכב, וכן הדין בנסיעה באוטובוס בין-עירוני.

סוכה שאינה ראויה לדיור בלא צער

הקדמה

כתבו הראשונים שאין פטור מצטער אמור אלא במי שהעמיד תחילה סוכתו במקום הראוי לו לקיום מצות סוכה באכילה ושינה, אלא שנולד לו צער אחר כך בתוך ימי הסוכות, אבל **אם מתחילה העמיד סוכתו במקום שאינו ראוי לישיב שם בלא צער, אין לו פטור מצטער. וכן פסקו הטור, השולחן ערוך והרמ"א** (סי' תרמ סע' ד).

בטעם הדבר נחלקו הראשונים, יש שכתבו שהטעם משום **סוכה שאינה ראויה למגורים אינה נחשבת דירה כלל**, ומשום כך הרי זה כמי שלא בנה סוכה שחייב לטרוח לקיים מצות סוכה ככל שאר המצוות, ויש שכתבו שהטעם משום שהתורה הגבילה את פטור מצטער, שלא ייאמר במי שהכניס עצמו למצב הצער.

ואכן מצינו חילוקים בלשון הראשונים בעניין זה: היראים (סי' תכא) והמרדכי (סוכה פ"ב סי' יב) כתבו שכל שאין הסוכה ראויה לאחד מאופני הישיבה אינו יוצא בה כלל. כלומר, סוכה שאינה ראויה לאכילה אינו יוצא בה אף בשינה, וכן להיפך, שאינה נחשבת דירה כשאינה ראויה לאחד מאלו.

ואילו הרא"ש (סוכה כו) כתב על מה שהתיר רבא לר' אחא בר אדא לישן חוץ לסוכתו משום שהצטער מהריח [עיי"ש], וז"ל "ומיירי באכסניא, דאי בביתו היאך עשה סוכה מתחלה בדבר שהיה מצטער לישן בה ויפטר משום מצטער", עכ"ל. וכעין זה לשון הטור (שם) "ודוקא שבא לו הצער במקרה אחר שעשה שם הסוכה, אבל אין לו לעשות סוכתו לכתחלה במקום הריח או הרוח ולומר מצטער אני", עכ"ל.

ובביאור חילוק לשונותיהם נראה שהיראים למד שהטעם שאין פטור מצטער באופן שבנה סוכתו מראש במקום צער באכילה או בשינה, הוא משום שסוכה במקום שכזה לא חשיבא דירה כלל [וכלשונו 'כיון שאינו יכול לעשות בה כל צרכי אכילה ושתיה ושינה בלא צער, מתחילה לא היו סוכה'], אולם הרא"ש והטור למדו שאף שסוכה העשויה במקום צער נחשבת דירה, אעפ"כ לענין הפטור שפטרה התורה את המצטער מן הסוכה, הגבילו שאין פטור זה אמור במי שהכניס עצמו למצב הצער.³⁴

ולהלכה פסק השולחן ערוך כדעת הרא"ש **שפטור מצטער הוגבל** ואינו אמור במקום שהכניס עצמו לצער זה בבניית סוכה במקום צער, **ואילו הרמ"א פסק** כדעת המרדכי **סוכה הבנויה במקום צער אינה נחשבת כלל כדירה**, ולכן לא יוצאים בה יד"ח³⁵. וישנם כמה נפק"מ בין דעת השולחן ערוך לדעת הרמ"א בזה, וכדלהלן.

העולה לדינא

יב. **אדם שעושה סוכה במקום שמפחד לישון בה משום בעלי חיים המצויים בקרבת הסוכה וכיו"ב, וכן משום נמלים וחרקים שעולים על מיטתו** – לדעת השו"ע אין לו פטור מצטער, והוא יכול וצריך לאכול בסוכה זו, ולדעת הרמ"א זה נחשב שהוא לא בנה סוכה, ואף אם יישב בסוכה זו לא יצא בה ידי חובתו באכילתו שם, וצריך לעשות סוכה במקום אחר ולהוציא על כך עד חומש מנכסיו³⁶. והמשנ"ב

ואולם לכאורה יש להעיר על כך מדברי מהר"ח אור זרוע (או"ח סימן קצד) שכתב שבכך שאמרה התורה לעשות סכך מפסולת גורן ויקב אף שאפשר שיכנסו בהם גשמים ויהיה האדם מצטער ופטור, וכן מכך שחתן פטור מן הסוכה ואינו חייב לעשות סוכה גדולה הראויה לצרכיו, וכן מכך שרבא התיר לרב אחא בר אדא לישון מחוץ לסוכה משום סירחא דגריגישתא כמבואר בגמרא (סוכה כח ע"א), מוכח שכיון שסוכה דירת עראי היא, משום כך אין חובה לעשות אלא סוכה הראויה לדיור עראי, אבל אינה צריכה להיות ראויה לכל דיור, הרי שאף שצריכה הסוכה להיות ראויה לדיור מכל מקום אינה צריכה להיות ראויה לדיור חשוב ככל דירת קבע אלא כדירת עראי היא, וכן מבואר מדברי הרמ"א (סימן

³⁴ ולכאורה י"ל דפליגי האם 'מצטער' הוא פטור או הפקעה, ואכמ"ל.

³⁵ עי' זרע אמת (ח"א סימן צא), מור וקציעה (שם), שואל ומשיב (רביעאה,

ח"א סימן כט) שביארו בזה פלוגתת השו"ע והרמ"א.

³⁶ כאמור לעיל, אין פטור מצטער אמור במי שהעמיד מתחילה סוכתו במקום שאינו ראוי לישיב שם בלא צער, משום שאין זה נחשב שבנה סוכה כיון שסוכה היא המקום שאפשר לדור בה כעין דירתו בלא צער, וכיון שנחשב שלא בנה סוכה ממילא מחויב במצות סוכה ועליו לטרוח למצוא סוכה ככל טרחה שחייב אדם לטרוח כדי לקיים מצוות עשה.

הביא דעות שכיוון שאינו מצטער באכילה – יצא ידי חובה בשינה בדיעבד, וסיים 'ויש ליזהר בזה מאד'³⁷.

יג. המצטער מקור וחום שפטור מהסוכה - יש להסתפק אם מחויב להביא תנור חימום או מזגן [נייד].
ולכאורה נראה שאם הוא מקרה חד פעמי אינו חייב לעשות כן ואף יש לו פטור מצטער, אך אם הוא מצטער באופן קבוע נראה שאין לו פטור מצטער, ולדעת הרמ"א אף נחשב שכלל לא בנה סוכה, וחובה עליו להביא מזגן בסוכתו [ועי' הערה 36].

ונראה שאם בכל הלילות יכול לישון שם ובכל הימים אינו יכול [שבציה היום הסוכה מתחממת] - חשיב כמצטער באופן חד פעמי, ויכול לישון בצהריים בביתו.

יד. מי שגר בסמיכות לאולם אירועים או בתי כנסיות ואינו יכול לישון בכל הלילות בסוכתו מחמת אירועי שמחה - לדעת הרמ"א נחשב הדבר שאין לו סוכה, וצריך להוציא עד חומש מנכסיו כדי למצוא סוכה אחרת, שסוכה זו שבנה פסולה היא. ולדעת השו"ע סוכה זו כשרה, אלא שאין לו פטור מצטער, והוא צריך ויכול לישון בסוכה זו. והמשנ"ב הביא דעות שכיוון שאינו מצטער באכילה - יצא ידי חובה בשינה בדיעבד, וסיים 'ויש ליזהר בזה מאד'³⁸.

טו. מי שאינו יכול לישון באחד הלילות בסוכה מחמת רעש, כגון משמחת בית השואבה וכדומה [וכן מצוי בבחורי

ישיבה הרוצים ללון בסוכת הישיבה בהו"ר, וקשה להם להירדם מפני קול לימוד התורה הבוקע מביהמ"ד] - כיוון שהסוכה עצמה ראויה למגורים בכל ימי החג [בשונה מהמקרה בסע' הבא], ורק באופן חד פעמי קשה לישון בה, על כן נראה שאם יש רעש חזק שמחמתו היה עובר לחדר אחר, פטור מלישון בסוכה³⁹.

טז. בחורים שמגיעים לישיבה בערב שמחת תורה והם עייפים כי היו נייעורים בליל הושענא רבה - אסור להם לישון מחוץ לסוכה ואין זה נחשב מצטער⁴⁰.

יז. אדם שהוריו אינם שומרי תורה ומצוות ואין ברשותם סוכה, והם ביקשו שיבוא לבקרם ולסעוד אצלם בחול המועד סוכות - נראה שאם יכול להימנע ולא לאכול אלא עד כביצה פת או תבשיל ממיני דגן בשיעור הפחות מכדי אכילתו בסעודתו שבכל יום באופן שלא יפגע בכבודם, עליו להימנע ולא לאכול אלא שיעור זה⁴¹. אולם אם אין אפשרות להימנע מלאכול שיעור גדול יותר בלא לפגוע בכבודם - לבני ספרד מותר לאכול כל השיעור הנצרך, ולבני אשכנז יעשה שאלת חכם כיצד לנהוג בחכמה ובתבונה ולהימנע מלאכול שיעור זה מחוץ לסוכה⁴².

ומטעם זה נראה שאף תלמיד זה חייב במצות סוכה ואסור לו להפקיע עצמו ממצוה זו וחייב לשוב לביתו לישב בסוכה, שהרי אין זה מקרה המתחדש אלא מראש נסע למקום שאין בו סוכה הראויה לו.

⁴¹ אכילת עראי הפטורה מסוכה היינו פת בשיעור כביצה, ותבשיל העשוי ממיני דגן שלא קבע עליו סעודה, ונחלקו הפוסקים אם חובת ישיבה בסוכה הוא באכילה בשיעור כביצה, או רק באכילה שיש בה שיעור קביעות סעודתו הרגיל בה בכל יום, ואמנם עיקר ההלכה להחמיר שלא לאכול תבשיל העשוי ממיני דגן בשיעור יותר מכביצה אחת מחוץ לסוכה, אמנם לענין הנידון שלפנינו שיש ענין של מצות כיבוד אב מדאורייתא יש להקל כדעת הסוברים שאין חובת סוכה אלא בשיעור שדרך אדם זה לקבוע סעודתו עליו בכל יום. ומטעם זה יש להקל בנידון זה שיוכל לאכול עד שיעור קביעות סעודתו הרגילה מחוץ לסוכה כדי שלא ימנע ממצוות כיבוד אב, וכמו כן יש להקל לענין חישוב השיעורים באכילת פת בשיעור כביצה, שאף שיש להחמיר לענין ישיבה בסוכה כפי הדעות שלא התקטנו השיעורים ושלא לאכול יותר משיעור ביצת זמנינו, אולם לענין נידון זה שיש בו חשש מניעת כיבוד אב - יש להקל לחשב שיעור הביצה כפי הדעות ששיעורה גדול בכ-100 סמ"ק כיון שהתקטנו השיעורים, וכפי שמצינו במשנה ברורה (באור הלכה סימן רע"א) שחשש לדעות אלו לענין דינים דאורייתא, ומצות כיבוד אב הפוטרת מסוכה משום עוסק במצוה דאורייתא היא.

⁴² מצינו מחלוקת ראשונים האם ישנה חובת כיבוד אב כשאביו רשע. מקור המחלוקת הוא בגמרא (סנהדרין פה ע"ב) "לכל אין הבן נעשה שליח להכותו ולקללו חוץ ממסית", וכתב הר"ף (שם) שיש ללמוד מדברי הגמרא שאף אב רשע חייב הבן בכבודו ומשום כך אף שחייב מלקות אסור הבן להכותו. וכן דעת הרמב"ם (ממרים פ"ו ה"א). אולם הטור (יו"ד סימן רמ) והגהות מיומיות (ממרים פ"ו אות ז) הוכיחו מדברי הגמרא (ב"מ סב ע"א) ששינוי שאם האב לוח בריבית ולא עשה תשובה אין הבן חייב בכבודו, שאב רשע שאינו עושה מעשה עמך אין הבן חייב בכבודו [וראה בבית יוסף (שם) מה שכתב בישוב הסוגיות].

ובפסק ההלכה נחלקו הפוסקים: השלחן ערוך (שם סי"ח) פסק כדעת הראשונים שחייב אדם אף בכבוד אביו רשע, והרמ"א (שם) פסק כדעת הראשונים שאין אדם חייב בכבוד אביו רשע. ומטעם זה כאשר האב אינו שומר תורה ומצוות ועובר איסורי דאורייתא בפרהסיא הרי שלפי דעת הרמ"א אין הבן

תרלט ס"א) שכתב שטעם המקלים שלא ללון בסוכה הוא משום שאין מקום בסוכת הרבים לכל אחד לישון עם אשתו, ובלא אשתו צער הוא לו, ופטור מללון בסוכה משום מצטער, ולכאורה יש להקשות מה טעם לא נחייבו לבנות סוכה לעצמו שתהיה ראויה לדיוור עם אשתו. ומוכח שאין חובת בניית הסוכה מחייבת אלא בניית דירת עראי. וכן מבואר מדברי הפרי מגדים (סימן תרלט ס"ק יג) שכתב שאשרי מי שמתקין תנור בסוכתו כדי שלא יפטר ממנה, ומשמע שאין חובת מעיקר הדין להעמיד סוכתו באופן שתהיה ראויה לדיוור בזמן הצנה, ואם כן לכאורה הוא הדין גם בזמן החום שרק חומרא והידור לעשות מזגן בסוכה.

אמנם נראה שיש לחלק בין תנורים בזמנם שהיו כבניין גמור בפני עצמו, שבניין כגון זה אין עושים אותו בדירת עראי ולא חייבה התורה אדם לבנות סוכה אלא כבניין עראי, אולם בזמנינו שמצוי מזגן נייד שבקל אפשר להביאו לסוכה ואינו בניין קבע, הרי שאין הבאתו מוגדרת דירת קבע ומי שאינו יכול לישון אף מעט בלא מזגן חייב להביא מזגן נייד לסוכתו כדי שתהיה ראויה לדיוור שלו. ויש לדמות הדברים לדברי הביכורי יעקב (סימן תרמ ס"ק יג) והחתם סופר (סימן תרמ ס"ד) שאף שמי שכבו נרות שבסוכתו פטור מן הסוכה ואינו צריך לילך לסוכת חבירו משום שצער לאדם לישון בסוכת חבירו, מכל מקום מי שאין לו מקום בחצירו לבנות סוכה חייב לילך אצל אחרים לבנות לו סוכה שם, שאין בזה פטור מצטער, ומבואר שחייב אדם לטרוח לבנות לעצמו מקום הראוי לדיוור, וכמו כן לענין התקנת מזגן בסוכה.

³⁷ עי' משנ"ב (סי' תרמ ס"ק כ, שעה"צ ס"ק כה).

³⁸ עי' הערה קודמת.

³⁹ אם אין לו אטמי אוזניים, או שהם לא מועילים לו. אך כדורי שינה אינו צריך ליטול לשם כך.

⁴⁰ כתב הביכורי יעקב (סימן תרמ ס"ק יג) שאף שמי שכבו הנרות שבסוכתו פטור מן הסוכה ואינו צריך לילך לסוכת חבירו משום שצער לאדם לישון בסוכת חבירו, מכל מקום אין לפטור מטעם זה אדם שאינו יכול לעשות סוכה בביתו, משום שאין פטור מצטער אלא למי שעשה סוכה וארע שבאחד הימים נעשה לו צער לישב בה מאיזה טעם כגון שכבו הנרות, שבזה פטור משום תשבו כעין תדורו, אולם אין פטור מצטער מלבנות סוכה, ומשום כך על האדם לבנות סוכה אף שכרוך בזה צער או טרחא כל שאינו יותר מחומש.

דיני הסוכה

בניית הסוכה

יח. יש להעמיד את הדפנות לפני הנחת הסכך, ואם הניח את הסכך לפני בניית הדפנות צריך לנענע את הסכך.

יט. לכתחילה אין ליתן לקטן לסכך הסוכה, וכשהגיע לגיל שלש עשרה שנים אפילו אם לא ידוע אם הביא שתי שערות, כשר לסיכוך.

כ. מבנה הסוכה צריך להיות שתי דפנות 'דעריבן' (דהיינו צמודות בצורת ר), אך הדופן השלישית אינה צריכה להיות צמודה לשתי הדפנות האחרות (בצורה כזו - ה). כשהדופן השלישית היא שבעה טפחים אין צורך יותר מזה, ואף אם הסוכה ארוכה אין צורך בדופן שתהיה לכל אורך שטח הסוכה.

כא. יש לעשות את הסוכה לשם צל [לשם מצווה].

כב. סוכה שנעשתה שלושים יום מלפני החג [סוכה ישנה] צריך לחדש בה דבר, והיינו שיש להגביה הסכך טפח על טפח במקום אחד [10 ס"מ על 10 ס"מ] או להגביה כלשהו על פני אורכה או כל רוחבה.

כג. סוכה ישנה שכאמור צריך לחדש בה דבר אם לא חידשו בה דבר כשרה בדיעבד.

כד. סוכה המשמשת לדירה בשאר ימות השנה, בכדי להכשירה לסוכה צריך להגביה את כל הסכך ולהניחו לשם סוכה, ואם לא הגביהו הסוכה פסולה מהתורה.

כה. סוכה שעשויה כדין ובמשך השנה הסכך נשאר בה וסוגר עליה את הגג ומשתמש שם לדירה, צריך להגביה את הסכך כדי להכשירה לשימוש בסוכות.

כו. פרגולה שמשמשים בה במשך השנה, די בחידוש דבר ואין צריך להגביה את הסכך, כיון שאין דינה כדירה של כל השנה, שאינה מקום המיוחד תדיר לאכילה ושתיה.

כז. לכתחילה צריך שהסיכוך יהיה קל כדי שיראו את הכוכבים, ובדיעבד אף אם הניח סכך עבה שמסתיר את הכוכבים, כשרה הסוכה.

כח. סוכה שיש בה ריבוי סכך עד שאין הגשמים נכנסים לתוכה יש להחמיר לפסול, אך בדיעבד אם אין אפשרות לתקן את הסכך יש לסמוך על דעת המקלים.

כט. סכך המחובר במסמרים פסול מהתורה.

ל. סוכה העשויה במרפסת ואין בה שבעה טפחים בפני עצמה - רק בצירוף המוזאיקה (מעקה האבן הרחב) - בשעת הדחק יש מקלים⁴³.

לא. סוכה שיש בה שבעה טפחים ובצדה מוזאיקה, אפשר לשבת עליה כחלק מהסוכה, ואף אם יש מאחוריה מעקה המשמש כדופן לסוכה, משום שאנו רואים את המוזאיקה כחלק והמשך לרצפה⁴⁴.

גודל הסוכה

לב. הסוכה צריכה להיות שבעה טפחים על שבעה טפחים [56 ס"מ לשיעור הקטן או 70 ס"מ לשיעור הגדול⁴⁵]. אם אינה רחבה שבעה טפחים פסולה, ומכיון שספק דאורייתא לחומרא יש להקפיד לשער שבעה טפחים לפי השיעור הגדול.

לג. גובה הדפנות הוא לפחות עשרה טפחים [80 ס"מ לשיעור הקטן ו-100 ס"מ לשיעור הגדול⁴⁶] ואפילו אם הסכך גבוה הרבה די בדפנות הנ"ל.

לד. דפנות בגובה עשרה שהסכך עומד רחוק מהם ברוחב עד ג' טפחים, הסוכה כשרה כיון שאומרים גוד אסיק ולבוד.

דיני הסכך

לה. סכך כשר צריך שיהיה מגידולי קרקע, וממין שאינו מקבל טומאה.

לו. גם מעמיד הסכך לכתחילה צריך להיות "כתנאי סכך כשר" דהיינו מגידולי קרקע ושאינו מקבל טומאה, אולם בדיעבד אינו מעכב.

לז. מעמיד של מעמיד, כגון ברגים המחברים את דפנות הסוכה וכיוצא בזה שהדבר מעמיד את מעמידי הסכך, דעת החזון איש שדינו כמעמיד עצמו אשר יש לעשותו לכתחילה מדבר הכשר לסיכוך, ואילו דעת המשנה ברורה

האמת ואינו נחשבים תינוקות שנשבו, ועוד שאפשר שאף תינוק שנשבה שאינו בכלל מומר מכל מקום אין חובה לכבדו כיון שאינו מקיים מצוות. ומשום כך מעיקר הדין אינו נפטר ממצות סוכה, ומכל מקום כאמור ראוי להימנע כמידת האפשר מלבוא בסכך זה, כמבואר לעיל שניתן להקל לאכול תבשיל ממיני דגן בשיעור הפחות מכדי אכילתו בסעודתו שבכל יום, וכמו כן לאכול פת בשיעור כביצה כפי השיעור הגדול שהוא כ 100 סמ"ק.

⁴³ שערי תשובה (סי' תרלד).

⁴⁴ [אך לסמוך על המעקה כדופן אינו לכתחילה וכדלקמן סע' נה שבעיני דפנות שלימות].

⁴⁵ שיעור ז' טפחים המדויק לשיעור הגדול הוא 67.8 ס"מ, אמנם בדאורייתא יש להחמיר בטפח שוחק ולכן לכתחילה השיעור הוא 70 ס"מ.

⁴⁶ שיעור י' טפחים המדויק לשיעור הגדול הוא 96 ס"מ, אמנם בדאורייתא יש להחמיר בטפח שוחק ולכן לכתחילה השיעור הוא 100 ס"מ.

חייב בכבודו, ואם כן אין עיסוקו בכבוד אביו נחשב עוסק במצוה לפטרו ממצות סוכה, ומטעם זה מי שהוא מבני אשכנז הנוהגים כפסקי הרמ"א אינו יכול לדחות מצות סוכה משום עיסוקו בכבוד אביו רשע, אלא שכאמור יש להזהר בכל מקרה לגופו ולהיועץ עם חכם באופן ההנהגה בפועל בזה. ואולם לדעת השלחן ערוך שאף בכבוד אביו רשע חייב אדם הרי שעסק בכבוד אביו נחשב עוסק במצוה, וכיון שאין בבית אביו סוכה פטור הוא ממצות סוכה משום שעוסק בכבוד אביו.

ואמנם אף לדעת הרמ"א יש להסתפק שאפשר שהחילונים של היום נחשבים כתינוקות שנשבו כיון שגדלו רח"ל על חינוך כפרני ואינו יודעים חובתם בעולמם, וכמבואר בחזון איש (יו"ד סוף סימן ב), ואם כן אפשר שאינם נחשבים רשעים לענין זה, וממילא חייב הבן בכבודם, ומאידך אפשר שדין תינוק שנשבה אינו אלא באותם תינוקות שנשבו לבין הגוים במקום שאין שם יהודים ויהדות כלל, אולם אותם הגוים בארץ ישראל שמצויים בה ב"ה גם יהודים שומרי מצוות וממילא שמעו מהם מעניני הדת, עליהם היה להשכיל בדרך

שאינו בכלל המעמיד ואף לכתחילה ניתן לעשותו מדבר המקבל טומאה כגון מברזל וכדומה, וכשאפשר הדבר נכון להחמיר בזה.

לח. ברזל, כגון **מסמרים וברגים**, ופלסטיק, כגון **אזיקונים** וכיוצא בהם, **פסולים לסיכוך** כיון שאינם גידולי קרקע, ומטעם זה לכתחילה אין להעמיד בהם הסכך, ואולם אם הסכך עומד ברוח מצויה אף בלא דברים אלו אין זה נחשב למעמיד ומותר להניח לחיזוק לכתחילה.

לט. **חוטי כותנה או פשתן פסולים לסיכוך מדרבנן**, ונחלקו הפוסקים האם אפשר להעמיד בדבר שפסול לסיכוך מדרבנן, ולכתחילה נכון להחמיר בכך, ומטעם זה יש לחבר את הסכך בצמח טבעי [שלא עבר תהליך עיבוד] כגון צמח גווה או רפיא.

מ. מחצלת קנים לסיכוך יש להקפיד שנעשתה לסיכוך ולא לשכיבה או ישיבה, וכמו כן יש להקפיד שהחוטים שמחזיקים את המחצלת נעשו מצמח טבעי שאינו מעובד כגון גווה או רפיא, ולא מחוטים מעובדים, ומטעם זה אין לקנות מחצלת לסכך אלא כשיש עליה כשרות מוסמכת.

מא. המנהג שלא לסכך בנסרים כלל אף כשהם פחותים מארבע טפחים, ולכן רבים מקפידים שלא לסכך בלייסטים אלא רק בקנים עגולים [קיינעס], או בענפי דקל וכדו' [ויש שמקילים בכך אם הלייסטים הם עד גודל של בין ארבעה לחמשה ס"מ] ומי שאין לו מנהג להקל בזה נכון לנהוג כפשטות השו"ע שלא לסכך בנסרים כלל.

מב. מחצלות קנים יש יותר להקפיד שיהיו מקיינעס ולא מלייסטים, ואף לנוהגים לסכך בלייסטים, לענין מחצלת נכון שיחמירו, משום שיש הסוברים שהחיבור בין הנסרים עושה אותם לגוף אחד והרי זה כנסר שרחב ארבעה טפחים.

דיני סכך פסול ואוויר

מג. הסכך צריך לעמוד ברוח מצויה, ואם עומד ברוח מצויה אף אם יחברו אותו למקומו בדברים הפסולים לסיכוך מ"מ הסוכה כשרה.

מד. הפסק אויר בסכך פוסל את הסוכה כשיש בו שלשה טפחים, ובפחות משיעור זה אף שאינו פוסל כל הסוכה מכל מקום אין ישנים תחת האוויר, ומשום כך יש להיזהר בסכך שעשוי מקיינעס שלא יהא בין הקנים הפסק אוויר מתחילתו ועד סופו, ולכן יש להניח סכך אף לרוחב הסוכה. ויש הסוברים שאף צריך שלא יהא רוב ראשו אורוב גופו תחת האוויר⁴⁷.

מה. סכך פסול, אם הוא ברוחב יותר מארבעה טפחים באמצע הסוכה לכל אורך הסוכה, הסוכה פסולה, אבל אם יש שיעור בסוכה ובשלשת הדפנות עד הסכך הפסול, כשרה אבל אין לשבת תחת מקום הסכך הפסול.

מו. במקרה המוזכר בסעיף הקודם שהסכך הפסול רחב מארבעה טפחים, יש אפשרות להכשיר חלק ממקום הסכך הפסול על ידי שיעמיד מחיצה במרחק 23 ס"מ ממקום הסכך הכשר ובכך יקטן מקומו של הסכך הפסול ויהיה בו פחות משיעור סכך פסול. ומטעם זה מי שמרפסת הסוכה שלו אורכה שלשה מטר ויש בה אויר בשיעור 50 ס"מ ותקרת בטון 50 ס"מ, יעמיד מחיצה באורך 70 ס"מ במרחק 23 ס"מ מתחילת תקרת הבטון, ובשאר אורך הסוכה יעמיד צורת הפתח ובכך יקטן שיעור הסכך הפסול.

מז. סכך פסול שיש בו יותר משלשה טפחים [24 - 28.8 ס"מ] אבל אין בו ארבעה טפחים [32 - 38.4 ס"מ], הסוכה כשרה ואף שסכך זה על פני כל הסוכה, אולם אין ישנים תחת הסכך הפסול.

מח. סכך פסול בפחות משלשה טפחים [24 - 28.8 ס"מ], אין בו פסול כלל, ואף אם הוא לכל אורך או רוחב הסוכה, ואפשר אף לאכול ולישן תחתיו, ומטעם זה אם היה מעל סוכתו מרזב או קורת בטון, אף שהוא לאורך הסוכה כולה כל שאין בו שיעור זה אינו פוסל כלל ומותר גם לאכול ולישן תחת אותו המקום.

מט. סוכה שמעליה מנוע של מזגן, אם רוחב המנוע פחות מ24 ס"מ מותר לאכול ולישן תחתיו.

נ. סוכה קטנה שגודלה פחות מעשרה טפחים, סכך פסול בשלשה טפחים באורך או ברוחב כל הסוכה, פוסל בה, שאף ששיעור סכך פסול זה אינו פוסל בשאר סוכות, מכל מקום בסוכה זו שיעור זה מחסר בשיעור הסכך הכשר ומשום כך פסולה היא. ויש הסוברים שאין לחלק בכך וכל שיש בה ארבעה טפחים סכך כשר אין סכך פסול הפחות מארבעה טפחים פוסל בה.

נא. חבלי כביסה או סורגים הנמצאים מעל הסכך, אינם פוסלים אותו כיון שאין בכל סורג או בכל חוט כביסה רוחב שלשה טפחים, ויש מחמירים לכתחילה אם ניתן לתקן את הדבר כיון שחוששים לדעת הפוסקים שאמרינן לבוד להחמיר ומצרפים את כל החוטים יחד לפסול את הסוכה, ולכן לדעה זו יש להניח סכך כשר ביניהם ע"י מעמיד דמעמיד.

דיני הדפנות

נב. הדפנות צריכות לעמוד ברוח מצויה, ואם רוח מצויה מזיזה אותן הסוכה פסולה. ומה שיעור התזוזה שיפסול,

⁴⁷ רמ"א סי' תרלב ס"ב, חזו"א קמד ס"ק ה

הלכות חול המועד

דיני יעלה ויבוא

השוכח יעלה ויבוא בברכת המזון -

ביו"ט - איש חוזר [ולבני ספרד - יחזור רק בליל א' דסוכות] ואישה אינה חוזרת.

בשאר ימי חוה"מ ואפילו בשבת חוה"מ - בין איש ובין אישה אינם חוזרים.

השוכח יעלה ויבוא בתפילות חול המועד -

בכל תפילות חוה"מ, השוכח יעלה ויבוא, חוזר לראש.

אם נזכר לפני שהתחיל מודים, יאמר יעלה ויבוא וימשיך מודים מבלי לחזור על 'ותחזינה עינינו'.

אם נזכר לאחר שהתחיל מודים, כל שלא סיים תפילתו חוזר לרצה.

אם סיים תפילתו, אף שלא עקר רגליו, אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר התפילה, חוזר לראש.

נזכר לאחר תפילת מוסף שלא אמר יעלה ויבוא בשחרית, יחזור ויתפלל שחרית ויתנה שאם אינו מחויב לחזור ולהתפלל, תהא תפילתו נדבה. ובשבת, שאין תפילות נדבה, יחזור ויתפלל ללא תנאי.

המסופק אם אמר יעלה ויבוא - (לבני אשכנז בלבד)

אם בשעת התפילה או לפנייה היה בדעתו לומר, והספק נתעורר לו זמן רב לאחר התפילה, אינו חוזר.

אם בשעת התפילה או לפנייה לא היה בדעתו לומר, והספק נתעורר לו מיד לאחר התפילה, חוזר לראש.

אך אם היה בדעתו לומר והספק נתעורר מיד לאחר התפילה, או שלא היה בדעתו לומר והספק נתעורר לו זמן רב אחרי התפילה, יחזור ויתפלל ויתנה שאם אינו מחויב לחזור ולהתפלל, תהא תפילתו נדבה. בשבת, שאין תפילות נדבה, אינו חוזר ומתפלל.

נחלקו הפוסקים האם כל שהוא פוסל או רק בתזוזה של שלשה טפחים, ולמעשה אפשר להקל [במקום צורך] כשיטה אחרונה.

נג. דפנות סוכה העשויות מסדינים אף אם הם מתוחים היטב מ"מ טוב להוסיף ולעשות גם מחיצות לבוד, וזאת יעשה ע"י שיקיף את הסוכה בחבלים חמש פעמים לרוחב דפנותיה, במרווחים של 20 ס"מ בין חבל לחבל, מגובה הרצפה ועד גובה מטר, ובכך יש 'תוך' שלשה טפחים לשיעור הקטן, וגם עשרה טפחים לשיעור הגדול.

נד. מחיצה העשויה שתי או ערב, דהיינו עמודים או חבלים שאין ביניהם שלשה טפחים, להלכה יש להחמיר שלא מועיל בסוכה אלא אם כן עשויה כך בארבע דפנות, אבל בשלש לא סגי, ולדעת החזו"א אף אם יש בה ד' דפנות יש להחמיר בזה. אמנם אם בנוסף לחבלים מותח גם סדינים יש להכשיר אף בשלש דפנות כנ"ל בסעיף הקודם.

נה. מחיצת שתי וערב נחשבת מחיצה גמורה. **מעקה, לדעת המ"ב** (שעה"צ סי' שס) נחשב מחיצת שתי וערב, כיון שיש ברזל גם לרוחב למעלה ולמטה, **ולדעת החזו"א** צריך שיהא ערב כל שלשה טפחים, ולכן מעקה או סורג לא **יוכל לשמש כמחיצה.**

נו. לכתחילה יש לעשות מחיצות שלימות, כיון שאין הכל בקיאים בכל דיני מחיצות לפרטיהם.

קישוטי הסוכה

נז. אין לתלות נוי סוכה במרחק של ארבעה טפחים ויותר מהסכך. ואם הקישוט מתחיל תוך ד' טפחים לסכך ומשתלשל עד חוץ מד' טפחים - אם רוחבו הוא פחות מד' טפחים - מותר.

נח. קישוטים שנפלו מהסכך או הדפנות בשבת וביום טוב **הרי הם מוקצה ואסור לטלטלם**, ואם התנה לפני כניסת החג שאינו בודל מהם כל בין השמשות מותר לטלטלם בשבת וביו"ט, אבל בחוה"מ מותר בכל אופן לטלטלם ואף לחזור ולתלותם.

נט. מותר להוריד את הקישוטים אם יש חשש שיתקלקלו מחמת הגשמים⁴⁸.

ס. מותר לפרוש ניילון על הסכך [בין מעליו ובין מתחתיו] בשבת ויו"ט כדי שלא ייהרסו הקישוטים מפני הגשמים, אך ייזהר שלא לגעת בסכך בידי, משום שהוא מוקצה⁴⁹.

סא. מותר לתלות קישוטים בחול המועד.

סב. מותר להכין קישוטים בחול המועד רק אם הם מעשה הדיוט, אך אם צריך מומחיות מיוחדת בשביל להכין את הקישוטים, נחשב מעשה אומן ואסור.

⁴⁹ משנ"ב סי' תרכט ס"ק נח, שעה"צ ס"ק פד, משנ"ב סי' תרמ ס"ק כה. מה שכתבנו במותר לפרוש, הוא דווקא תוך ג' טפחים לסכך.

⁴⁸ דאף שהקישוטים הוקצו למצוותם אם לא התנה, אין איסור להורידם כיון שאינו משתמש בהם. ואין בהורדת הקישוטים מפני הגשם משום איסור מלאכה בחוה"מ, כיון שהוא דבר האבד.

כללי חול המועד ועשיית מלאכות

חובה"מ מותר בעשיית מלאכה, בתנאי שהיא גם מעשה הדיוט וגם לצורך המועד. אך מעשה אומן אסור אפ"י לצורך המועד, ומעשה שלא לצורך המועד אסור אפ"י מעשה הדיוט.

לצורך אוכל נפש ומכשיריו, וכן לצורך דבר האבד, וכן לצורכי רבים – הותר מעשה אומן.

טבילת כלים בחול המועד – מותרת.

מותר לתקן טלפון בחובה"מ רק תיקון שהוא מעשה הדיוט (דהיינו שכל אחד יודע לעשות אותו), אך מעשה אומן – אסור.

מותר לקשור ציציות בחובה"מ, אף שלא לצורך המועד, ואף לצורך אחרים (בתנאי שלא לוקח שכר).

שמחה בחול המועד

מצווה לאכול סעודת פת אחת ביום ואחת בלילה, אך אין חובה בכך.

חובה לשתות יין שישפיע עליו או בלילה או ביום, ולכתחילה יש לשתות בין ביום ובין בלילה (ודי בפחות מרביעית).

מצווה לאכול בשר או בלילה או ביום, ואם אין לו בשר יאכל עוף.

כתיבה בחול המועד

אסור לכתוב או למחוק שלא לצורך המועד אפילו אות אחת או ספרה אחת.

הקלדה במחשב או בטלפון דינה ככתיבה, אך לצורך המועד מותר מפני שהוא מעשה הדיוט.

מותר לילדים עד גיל מצוות לצייר, להדביק מדבקות ולשחק בפלסטלינה.

מותר לכתוב דברי תורה בין ביד ובין במחשב, מפני שנחשב כדבר האבד.

מותר לכתוב אגרות שלום, וכן מותר לדרוש בשלום חברו בין בכתב ובין בכל אמצעי שהוא, וכן מותר לכתוב מכתבים בין החתן וכלה.

צילום בחול המועד אסור, אא"כ זהו אירוע שלא יחזור על עצמו לאחר המועד.

תספורת ונטילת ציפורניים

אסור להסתפר ולהתגלח בחול המועד, אך שפם מותר לגלח אם לא השאירו בכוונה לגלחו במועד.

מותר לאישה לספר את שיער גופה ואפ"י ע"י אישה המומחית לכך.

אסור לאשה לספר שיער ראשה אלא לצורך צניעות או לצורך טבילה.

לדעת השו"ע מותר ליטול ציפורניים בחובה"מ, אך לדעת הרמ"א אסור לגדולים ליטול ציפורניים בחול המועד, בין ציפורני הידיים ובין ציפורני הרגליים, אך מותר לחתוך אותן בשיניים או בידיים (ובמקום הצורך, אפשר להתחיל עם כלי ולהמשיך בשיניים או בידיים). ציפורני קטנים מותר אף לדעת הרמ"א. מי שרגיל ליטול ציפורניו כל ערב שבת, יכול ליטול אף בחובה"מ בערב שבת עם כלי.

כיבוס ותפירה

אסור לתפור בחובה"מ, אך תפירה שאינה מעשה אומן, דהיינו תפירה ביד באופן שמשאיר רווח בין תפר לתפר, ואחד למעלה אחד למטה, אחד למעלה אחד למטה וכך לכל אורך מקום התפר – מותרת לצורך המועד.

תפירת כפתור לצורך המועד מותרת, אך יתפור בצורה רפויה (דהיינו, הרגיל לתפור ב-4 חורים – יתפור ב-2, והרגיל ב-2 יתפור ב-1, והרגיל ב-1 יתפור בצורה רפויה).

אסור לכבס בגדים, ואפ"י את מקצת הבגד, אך מותר לנקות כתם מקומי לצורך המועד.

איסור כיבוס כולל מפות וסדינים, אבל אם המפה מלוכלכת לגמרי באופן שא"א להשתמש בה כלל – מותר לכבסה.

מותר לכבס מגבות שדרך להחליפן כל יום.

בגדי קטנים בגיל שעדיין מלכלכים בגדיהם (בערך בגיל 8-9) **מותרים בכיבוס.**

מותר לצחצח נעליים בחול המועד, וכן מותר להבריח כובע.

מותר לגהץ בגדים בחול המועד (מי שאין לו מנהג אחר), אך אין ליצור קפלים חדשים.

ואם התחיל אחר שעה עשירית אין להרבות בסעודה ומצוה לאכול רק שיעור מעט יותר מכביצה פת.

תפילת הו"ר

ג. בהושענא רבא אומרים פסוקי דזמרה כבכל שבת ויו"ט, אלא שמוסיפים 'מזמור לתודה' ולא אומרים 'נשמת'.

ד. נוהגים להתיר את אגד הלולב בהו"ר. יש הנוהגים להתירו קודם נטילת הלולב ויש הנוהגים לאחר הנטילה קודם הלל, ויש הנוהגים לאחר הלל קודם הושענות, ומי שאין לו מנהג יסיר את הטבעות לאחר הנטילה לפני אמירת הלל.

נטילת ערבה

ה. ביום הו"ר נהגו ליטול ערבה, ואף שמן הדין די בערבה אחת נהגו ליטול ה' ערבות עפ"י האריז"ל.

ו. נוהגים לקשור את חמש הערבות יחד, ויותר טוב לקושרן בגבעול ערבה שלא השתמשו בה לנטילת לולב, ומי שאין לו גבעול ערבה יכול לאגוד בעלי לולב שלא השתמשו בו או בגומיה, אך אז יש להיזהר לאחוז בערבות ולא באגד ע"מ שלא תהא חציצה.

ז. ניתן להשתמש בב' הערבות של הלולב ולקיים בהן את דין נטילת הערבה.

ח. אף שמן הדין מותר שכמה אנשים שונים יחבטו את אותן הערבות כמה פעמים, נהגו שכל אחד יחבט ערבות המיוחדות לו, ומי שאין לו אפשרות יקל כעיקר הדין.

ט. נוהגים שגם נשים חובטות ערבה ואף נהגו לחבט עבור תינוק בן יומו, אך אין צריך לחבט עבור עוברים.

י. המתפלל ביחידות יעשה הקפות בביתו ע"י שיניח ספר קודש על כיסא ויסתובב סביבו ז' הקפות.

יא. יש נוהגים להניח הערבות מעל הארון קודש, ואין איסור בדבר משום שלב ב"ד מתנה עליהם⁵⁰.

ערב שמחת תורה

יב. מותר לשטוף את הבית כרגיל.

יג. מי שנטל ציפורניו בערב סוכות [או אפי' בערב שבת שלפני סוכות, אם הוא תוך ג' ימים לחג] יכול ליטול ציפורניו בחוה"מ. מי שלא נטל ציפורניו בערב סוכות, אם רגיל ליטול ציפורניו בכל ערב שבת, יכול ליטול ציפורניו בערב שבת חוה"מ עם כלי, אף לבני אשכנז, אבל לא בערב שמחת תורה (ספרדים וקטנים מבני אשכנז מותרים לקצוץ בכל חוה"מ).

מותר לנקות כלי כסף שדרך לנקות אותם לעיתים קרובות.

בגד העלול להיהרס אם לא יכובס – מותר לכבסו.

בכל המקרים הנ"ל שמותר לכבס – אסור לצרף לאותה מכונה בגדים האסורים לכיבוס.

מותר לייבש בגדים במכונת ייבוש, וכן מותר לתלות בגדי קטנים בחוץ אך ייבוש בגדי גדולים מותר רק בתוך הבית.

מותר לשטוף את רצפת הבית כרגיל בכל שבוע.

מסחר בחול המועד

מותר לפתוח כרגיל חנות מוצרי מזון שאינו מתקיים כגון לחם, חלב וירקות, ומותר למכור בחנות זו אף מוצרים המתקיימים לזמן רב, ומותר לקנותם רק לצורך המועד.

אסור לפתוח חנות משחקים, אופניים, תכשיטים ובגדים בצורה רגילה, אלא רק בשינוי כגון, שאם יש שתי דלתות - יפתח רק דלת אחת, ואם יש דלת אחת - יפתח רק את חלקה.

מותר לקנות משחקים, אופניים, תכשיטים ובגדים לצורך המועד, אך אם החנות אינה פתוחה כדין כאמור לעיל – אסור לקנות בה, אלא יש לקנות במכירות ביתיות או בחנויות מזון המוכרות גם את המוצרים הנ"ל.

כמו כן מותר לקנות מוצרים (אפי' שלא לצורך המועד) אם הם מבצעים מיוחדים שלא יחזרו על עצמם לאחר חול המועד, ודווקא בחנויות הפתוחות כדין כנ"ל.

הושענא רבה ושמחת תורה

סעודה בהושענא רבא

א. רבים נהגו להוסיף בהו"ר מאכלים נוספים (מעבר למה שאוכלים בחוה"מ) כמו בסעודת יו"ט, וכן רבים נוהגים לאכול לביבות ממולאות בשר הנקראות 'קרעפלאך', ויש מקור למנהגים אלו.

ב. לכתחילה יש להתחיל לאכול את סעודת הו"ר לפני חצות, ואם לא הספיק אפשר להתחיל עד שעה עשירית,

⁵⁰ עי' או"ח סי' קנד, שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' נז. וראה מנהגים נוספים בסוף הלכות שמח"ת.

דיני עליות

כד. אם נשאר שניים שלא קיבלו עליה, די לקרוא מ'ולזבולון אמר' ואין צורך להתחיל מ'וזאת הברכה'.

כה. אם בקריאות הנוספות נשאר רק כהן אחד והשאר ישראלים או רק לוי אחד והשאר ישראלים [ואין עוד כהנים ולויים אפי' קטנים], בשעת הדחק אפשר לקרוא לישראל מיד לאחר הכהן או הלוי, אך יותר נכון שלא לקרוא לכהן או ללוי כלל אלא רק לישראלים.

כו. כהן או לוי יכולים להיות 'חתן תורה' ו'חתן בראשית', כמו כן מותר ששלושה כהנים או לויים יהיו 'חתן תורה' 'חתן בראשית' ומפטיר.

כז. אם יש רק כהן אחד ורוצים להעלותו גם ל'חתן תורה' או ל'חתן בראשית', מותר שיעלה פעמיים.

כח. אם יש הרבה כהנים ולויים, יעלו לתורה כהן, לוי, ישראל, כהן, לוי, ישראל, וחוזר חלילה.

כט. אב ובנו יכולים לעלות האחד ל'חתן תורה' והשני ל'חתן בראשית', ויש להקל אף בס"ת אחד.

הסוכה והמינים לאחר סוכות

סג. טוב לשמור את הלולב ומיניו ולשורפם בשריפת חמץ. ובמקום הצורך אפשר להשליכם לאשפה בתוך שקית⁵³.

סד. את הסכך יש לאחסן מרוסס בחומר הדברה ארוך טווח (כגון K2000), כשהוא יבש לגמרי וארוז באריזה אטומה לחלוטין ובתוכה יש לפזר כדורי נפטליון, ולאחסן במקום יבש. יש לבדוק את הסכך כל שנה (המלצות הרב מ.ו. שליט"א).

סה. השלכת סכך ודפנות אחרי החג – אין לזרוק את הסכך במקום שיפסעו עליו, ואפילו אינו מקום אשפה. יש לזרוקו במקום פתוח שלא עוברים שם, ויש ערים שהסכך נאסף ע"י העירייה בנפרד. במקום שלא עושים כן, יש להקל לזרוק את הסכך כשהוא עטוף בניילון לאשפה.

יד. בחורים שמגיעים לישיבה בערב שמחת תורה והם עייפים כי היו ניעורים בליל הושענא רבה – אסור להם לישון מחוץ לסוכה ואין זה נחשב מצטער, כי בעשיית הסוכה אין פטור מצטער [ועי' לעיל בדיני מצטער].

טו. בפרידה מהסוכה אומרים 'יהי רצון שנזכה לישיב בסוכה של לוויתן' [ויש בזה נוסחים שונים], ונהגו בני עלייה לנשק את הסוכה ביציאתם ממנה [ראה משנ"ב סי' תעז].

ישיבה בסוכה בשמחת תורה

טז. עד צאת הכוכבים של ליל שמחת תורה אסור לאכול מחוץ לסוכה.

יז. יש לפרק את הסוכה רק לאחר שמחת תורה, וכן אין לסגור את הגג שמעל הסוכה עד לאחר שמח"ת. אמנם אם יש חשש לגשמים בשמחת תורה - לאחר מנחה קטנה יכול לפרקה וכן לסגור את הגג ולהוריד הקישוטים⁵¹.

יח. אסור לאכול או לישון בשמחת תורה בסוכה. והרוצה לאכול או לישון בסוכה, יוריד לאחר שעת מנחה קטנה סכך בשיעור 40 ס"מ על 40 ס"מ, ואם אינו יכול להוריד או ששכח, יכניס סירים ריקים לסוכה, וכן יכול לסגור את הגג.

שנים מקרא בפרשת 'וזאת הברכה'

יט. אם קרא שמו"ת של 'וזאת הברכה' ממנחה של שבת סוכות יצא יד"ח, אך לכתחילה נח' הפוסקים האם זמן הקריאה הוא מליל הושענא רבה או מליל שמח"ת.

כ. סוף זמן קריאת השמו"ת הוא עד שגומרים לקרוא בתורה את 'וזאת הברכה'.

כא. ניתן לקרוא שמו"ת של פרשת בראשית לאחר שהציבור קרא את פרשת בראשית.

כב. אומרים יזכור בשמח"ת אף ביחידות.

הקפות

כג. בזמן ההקפות יש לעמוד, והחלשים שמקילים לשבת יש להם על מה לסמוך⁵².

⁵¹ עי' ערוך השולחן (יו"ד סי' רפב, ה) משנ"ב (סי' קמו"ק יז), שעה"צ (שם ס"ק יח).

⁵³ ישנם מנהגים נוספים בעניין ד' המינים וההושענות לאחר החג, ונביא מקצתם:

יש השומרים את ההושענות אצלם בבית, והוא סגולה לשמירה ולזש"ק. ויש השומרים אף את הלולב ומיניו, ואף הוא סגולה לשמירה (עי' חיד"א שהוכיח כן מהירושלמי שבת פ"ב ה"ו).

יש השומרים את האתרוג ועושים ממנו ריבה לטו' בשבט, ויש המשתמשים בו כסגולה ללידה קלה.

יש המשתמשים בהדס כבשמים בכל מוצ"ש (ויקפיד לבדוק אם עדיין יש בו ריח לאחר זמן).

⁵² בגמ' (סוכה מח) ובשו"ע (סי' תרסו) נאמר שלא יסתור אדם סוכתו בחג, ונאמרו בדבר ג' טעמים:

רש"י כתב שהוא משום שחובה לאכול בסוכה, וייתכן שיצטרך לאכול. הר"ן כתב שהוא משום שכתוב 'בסוכות תשבו שבעה ימים', ומזה נלמד שצריך שתהא לו סוכה כל שבעה.

המאירי כתב שהוא משום ביזוי מצווה ופריקת עול. מעבר לטעמים אלו, יש בפירוק הסוכה איסור משום 'סותר' שלא לצורך המועד [ועי' מאמר מרדכי ובה"ל סי' תרלז, ויל"ע בדבריהם]. אמנם איסור 'סותר' לא נאמר לצורך דבר האבד.

⁵² משום שיש לדון להקל לשבת מפני שיש מחיצה של בני אדם העומדים סביב לרוקדים וחוצצים בין היושב לבין הספר תורה, וכן מטעם שבזמן ההקפות זהו מקומו של הס"ת (עי' יו"ד סי' רמב סע' טז), ומטעמים נוספים.

מהלכות יום טוב

בורר (סי' תקד בבה"ל ד"ה 'משום', סי' תקו סע' ב, סי' תקי)

לגבי הוצאת עצמות מדגים או בשר יש להקל כיון שאין דרך להוציאו מבעוד יום.

וכן בהנ"ל לגבי **מקלף ושימוש במצקת מחוררת** - הגם שאין דרך לעשות כן מערב יו"ט - מותר. שריית חסה במים ביו"ט לנקותה מתולעים אסורה (מג"א סי' תקי ס"ק ד בשם היש"ש וצ"ב).

טחינה ביו"ט (סימן תקד מ"ב ס"ק יא, יט, שעה"צ יח, לו)

מותר לחתוך ביו"ט ירקות לסלט בלי שינוי כיון שהוא כמו שום בצל ושחלים שא"צ שינוי.

מותר לרסק ירקות במזלג אף ללא שינוי כלל.

מותר לגרד במגרדת (פומפיה) פירות וירקות ביו"ט, ונכון לשנות ע"י שיעשה זאת על השולחן וכדו' או שישתמש במגרדת מצידה השני.

מותר לחתוך פירות וירקות לחתיכות גדולות קצת כדרכו בסלייסר, ואם חותך לחתיכות קטנות דינו כמגרדת שנכון לעשותו בשינוי.

מותר לכתוש שום בכותש שום כדרכו, ונכון גם בזה לשנות. **מותר למעוך תפוח"א במועך תפוח"א** ונכון לעשות כן בשינוי כגון על שולחן וכדו'.

דישה וסחיטה

ביו"ט אסור לסחוט פירות מכיון שמלאכת דש לא הותרה ביו"ט ומותר לסחוט לתוך אוכל כמו בשבת (סי' תצה). דין שימוש במגבונים לחים ביו"ט הוא כבשבת, וכן לגבי שטיפת כלים בסקוטש - דין יו"ט כשבת. שאיבת חלב ביו"ט דינה כבשבת (עי' סי' תקה).

לש (סי' תקו)

לישה הותרה ביו"ט ולכן מותר להכין סלט ביצים ומיונז ביו"ט כרגיל.

ג'לי יש להכינו מעריו"ט כיון שטעמו טוב כשנעשה מבעו"י ואולי טוב אף יותר (עי' סי' תצה מ"ב ס"ק ח). לש עיסה ביו"ט מותר להפריש ממנה חלתה ביו"ט, ואם לש בעריו"ט אסור להפריש ביו"ט (סי' תקו).

עיבוד באוכלין

לכתחילה יש למלוח ירקות רק בצורה המותרת בשבת ע"י נתינת שמן וכדו' ואם אין לו אפשרות מותר למלוח כרגיל אבל כבישת ירקות ביו"ט אסורה כיון שהדרך לעשותה לימים רבים [סי' תק סע' ה].

רחיצה ביום טוב הלכה למעשה

[ראה אזהרה לשמך גיליין 93 למקורות הדינים וטעמיהם]

מעיקר הדין מותר לרחוץ במים קרים, אך בני אשכנז נהגו שלא לרחוץ בהם מכמה חששות. אולם במקום צער מותר לרחוץ במים קרים. גם במים חמים ישנם אופנים המותרים כפי שיתבאר להלן - וגם כאן ההיתר הוא במקום צער בלבד.

א. דיני רחיצה במים חמים ביו"ט

א. רחיצת כל הגוף במים חמים אסורה.

ב. רחיצת כל הגוף אבר - אבר בחמים שהוחמו ביו"ט אסורה. אך אם המים הוחמו מערב יו"ט - מותר לרחוץ אבר אבר (רחיצת אבר - אבר הכוונה עם ניגוב בין כל אבר ואבר שרוחצים). ולבני ספרד מותרת רחיצת כל הגוף במים חמים שהוחמו מערב יו"ט.

ג. רחיצת פנים ידים ורגלים מותרת גם בחמים שהוחמו ביו"ט.

ד. רחיצת מיעוט הגוף מותרת, ואף בחמים שהוחמו ביו"ט [עכ"פ שהוחמו בחמה].

ב. דיני חימום מים ביו"ט לרחיצת הגוף

א. אסור לחמם מים ביו"ט עבור רחיצת כל הגוף, ואף אם כונתו לרחוץ אבר אבר, ולכן אסור לפתוח את ברז המים החמים כשמתכוון לרחוץ כל גופו, משום שנחשב כמחמם מים ביו"ט עבור רחיצת כל הגוף, האסורה.

ב. מותר לחמם מים ביו"ט לצורך רחיצת פנים ידים ורגלים.

ג. נחלקו הראשונים האם מותר לחמם מים ביו"ט כדי לרחוץ מיעוט הגוף, ולמעשה בחימום מים על האש וכן במים חמים שהוחמו על ידי בוילר חשמלי - המיקל יש לו על מי לסמוך. ובחימום מים על ידי דוד שמש ניתן להקל לכתחילה (ובתנאי שלא נכנסים מים קרים לדוד, אם נכנסים מים קרים - ראה בסע' הבא).

ד. הפותח ברז מים חמים שהוחמו על ידי דוד שמש וכפועל יוצא מים קרים נכנסים לדוד השמש, לכאורה יש איסור בדבר כיון שהמים הקרים מתבשלים כעת בתוך הדוד שלא לצורך (שהרי בדרך כלל לא משתמשים בכל המים שבדוד). אמנם מי שמקל לפתוח לצורך רחיצה באופן המותר [לצורך פנים ידיים ורגליים או מיעוט הגוף או שפותח לצורך שטיפת כלים], אין למחות בידו, אך אין להקל בכך לכתחילה.

ג. גדרי 'הוחמו בערב יו"ט - וביו"ט'

א. סיר שהוסר מעל האש לפני כניסת החג המים שבו נחשבים 'הוחמו מערב יו"ט'.

כאמור לעיל סעיף ד' אות א', תינוק שרגילים לרחצו כל יום, מותר לרחצו ביו"ט, ואף במים שהוחמו ביו"ט, אך אסור לחמם מים לצורך כך. אך מותר לחמם מים באופן שחלק מהמים משמשים לצורך שטיפת כלים, כאמור שם. ולמקלים להשתמש בדוד שמש ביו"ט, אפשר לפתוח את ברז המים החמים באמבטיה, לצורך שטיפת כלים, ואז להשתמש במים גם לצורך רחיצת התינוק. [אך לצורך רחיצת גדול, אי אפשר להקל בכך, כיון שרחיצת כל הגוף אבר אבר בחמין שהוחמו ביו"ט - אסורה].

סוכת פרגולה

פרגולה המצויה במרפסות, יש בזה כמה אופנים:

אופן אחד הוא שבונים מסגרת עץ, פעמים מניחים אותה על ארבעה עמודים [בפרט במרפסת פתוחה שאין קירות מסביב לחבר את המסגרת], ופעמים מחברים את המסגרת לקירות המרפסת סביב, ובתוך המסגרת ישנם כמה קורות עץ ורווח גדול ביניהם, ועליהם מניחים את הסכך בחג הסוכות ולאחר חג הסוכות המקום עומד פתוח ללא סיכוך וללא הצללה.

אופן נוסף של פרגולה הוא, שמניחים בין הקורות נסרים דקים להצללה [ממין הכשר לסיכוך], פעמים עושים זאת בצורה שהנסרים צמודים זה לזה ופעמים יש רווח בין הנסרים, ונסרים אלו עומדים כל השנה להצללה. ויש לדון האם אפשר להשתמש בנסרים אלו למצות סוכה כאשר על ידם יש בסוכה צילתה מרובה מחמתה, האם עצי הפרגולה כשרים לסיכוך, והאם צריך לחדש איזה דבר בעצים קודם סוכות, ובנדון זה יש ארבעה נושאים שיתבארו להלן, ומהם נלמד לנדון של סוכת פרגולה:

א. סוכה צריכה להעשות לשם צל, וסוכה העומדת משנה לשנה, פעמים היא מוגדרת כ"סוכה ישנה" וצריך לחדש בה דבר קודם החג. ופעמים היא מוגדרת כ"דירה של כל השנה" וצריך להגביה את הסכך, ונבאר להלן דין פרגולה.

ב. אין לסכך בנסרים שרוחבם ארבעה טפחים משום שנראה כבית ויש חשש שמא יבוא לישוב בבית גזירה זו נקראת בגמ' "גזירת תקרה". וכתב הסמ"ק דנהגו שלא לסכך בנסרים כלל שמא יבוא לישוב בבית גזירה זו הגשמים יורדים דרכם והסוכה פסולה. ונבאר להלן דין נסרי פרגולה.

ג. כאשר מחבר את הנסרים במסמרים יש לדון מכמה פנים: [א] האם יש בכך משום גזירת תקרה. [ב] האם זה נחשב כסוכת קבע ולא סוכת עראי והסוכה פסולה כמבואר בתוס' בסוכה (ב ע"א) שצריך שהסכך יהיה עראי. [ג] האם

ב. אם הניחו את הסיר על האש ביו"ט עצמו נחשב 'הוחמו ביו"ט'.

ג. הניחו סיר על האש בערב החג ונשאר שם בחג, נחלקו בדבר האם חשיב הוחמו בערב יו"ט או ביו"ט (רעק"א או"ח שכו תוס' ישנים שבת לט), ולהלכה נחשב כ'הוחמו מערב יו"ט'.

ד. המערב מים קרים במים חמים שחוממו מערב החג - נחלקו הפוסקים בדבר, יש אומרים שדינם כמים שהוחמו בערב יו"ט, ויש הסוברים לתלות זאת במטרה שלשמה עירב את המים - אם כוונתו לקרר את המים החמים - חשיב 'הוחמו בערב יו"ט', ואם המטרה להרבות במים חמים היו 'הוחמו ביו"ט'. ולהלכה אין לחלק ובכל אופן היו כמים שהוחמו מערב יו"ט.

ד. רחיצת תינוק

א. תינוק שרגילים לרחצו בכל יום, מותר לרחוץ כל גופו ביו"ט, ואף בחמין שהוחמו ביו"ט. וההיתר לחמם מים ביו"ט לרחיצת כל גופו של תינוק, הוא רק אם חלק מהמים שבסיר שהונח על האש ישמשו לשתיה או לצורך שטיפת כלים - אז אפשר יהיה להשתמש בשארית המים לרחיצת כל גופו של התינוק.

ב. תינוק שאין רגילים לרחצו בכל יום, דיני רחיצתו - כגדול.

ה. סיכום הלכה למעשה

אופנים של רחיצה המותרת -

- הנחת סיר מים על האש לצורך רחיצת פנים ידיים ורגליים - מותרת ביו"ט.
- חימום מים לרחיצת מיעוט הגוף - ראה לעיל סעיף ב' אות ג'.
- רחיצת כל הגוף אבר אבר מותרת אם הסיר היה מונח על האש לפני כניסת החג (סע' א' אות ב').

באופן זה אפשר גם להוסיף מים קרים למים שחוממו מערב יו"ט, וירחץ בהם כל גופו אבר אבר.

כאמור לעיל סעיף ב' אות ד', אין להשתמש במים מדוד שמש אף לרחיצת פנים או שטיפת כלים כיון שנכנסים מים קרים לדוד והם מתבשלים ללא צורך, ואף לסוברים שבמעשה אחד של הוצאת מים מותר השימוש בדוד שמש אף שנכנסים מים קרים - מותר רק לצורך רחיצת פנים ידיים ורגלים [ולצורך מיעוט הגוף, עי' לעיל סעיף ב' אות ג'] וכן לצורך שטיפת כלים, אבל לצורך רחיצת כל הגוף אבר אבר וכן לצורך רחיצת כל גוף התינוק - אסור].

יש בכך משום מעמיד בדבר שאין גידולו מן הארץ המבואר בראשונים (סוכה כא ע"ב) ובשו"ע (סי' תרכט סע' ז-ח).

ד. כאשר מניח את הנסרים בתוך חריצים שבקורות, האם החריץ נחשב ככלי קיבול המקבל טומאה ויש בכך משום מעמיד בדבר המקבל טומאה, המבואר בגמ' (שם) ובשו"ע (שם).

סוכה לשם צל

א. קיי"ל בגמ' בסוכה (ח ע"ב) ושולחן ערוך (סי' תרלה) שסוכה אף על פי שלא נעשית לשם מצוה כשרה, והוא שתהיה עשויה לצל. דהיינו אם המטרה ששמו את הסכך היא בשביל להצל ולהגן מפני החמה כשרה אף שהסכך לא נעשה לשם חג, אולם אם המטרה היא לצניעות בעלמא, והיינו כדי להשתמש שם באופן שלא יראו אותו, פסולה. [ולכן כשמניחים את הסכך בסוכה, צריך לומר שמניחו לשם צל ויש אף אומרים לשם מצות סוכה, אך העיקר הוא שיעשה זאת לשם צל].

סוכה ישנה

ב. הלכה נוספת מבואר בגמ' בסוכה (ט ע"א) ושו"ע (סי' תרלו) שסוכה ישנה דהיינו שעשאה לשם צל קודם שיכנסו שלושים יום לפני החג, הסוכה כשרה, ובלבד שיחדש בה דבר. ובע"ה נבאר להלן איך מחדשים בה דבר, אבל אם עשאה לשם סוכה אף מתחילת השנה הסוכה כשרה, ואף בלא חידוש, אך בתנאי שלא יגור בה כל השנה [וכדלהלן אות ג'].

וכתב החיי אדם (כלל קמו) שאם הסוכה עומדת משנה לשנה אף על פי שעשאה לצל, לשם קיום המצוה בחג, צריך לחדש בה דבר, דכיון שעבר החג הרי בטלה העשייה, ודינה כסוכה העשויה לשם צל ולא לשם סוכה, שמצווה לחדש בה דבר. והיינו שמבואר בחיי אדם וכן פסק המשנה ברורה (בסי' תרלו סק"ז) שכל מה שאמרנו שאם עשה את הסוכה לשם החג הסוכה כשרה אף בלא שיחדש בה דבר, כל זה אם עשאה רק לאחר סוכות של שנה שעברה, אבל אם עשאה לפני סוכות בשנה שעברה, בשנה שלאחר מכן לפני סוכות צריך לחדש בה דבר.

ואיך עושים החידוש: או שצריך לשים בסוכה סכך טפח על טפח, או לשים סכך אפי' כל שהוא או לאורך כל הסוכה או לרוחב כל הסוכה [ואם עשה כן אין צריך להגביה את הסכך לשם צל].

סוכה העשויה לדירה

ג. סוכה שעשויה לדירה לכל ימות השנה פסולה, כיון שמשתמש בסיכוך לדירתו לכל השנה, וכמו שכתב רש"י

(סוכה ח ע"ב) לגבי סוכת יוצרים [שעשויה כחדר בתוך חדר] דהפנימית אינה סוכה שלא ניכר שלשם סוכה הוא דר בה, משום שכל ימות השנה הוא דר בה ורוב תשמישו וסעודתו ושנתו שם. וכן מבואר ברש"י (שם יד ע"א) ד"סוכה" אמר רחמנא ולא ביתו של כל השנה. וכן הוא בתוס' (שם בע"א ד"ה כי) שביתו ודאי פסול מן התורה משום ש"סוכה" אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה. וכן הוא בשולחן ערוך (סי' תרלו סע' ב) דסוכה שדר בה כל השנה פסולה ולא מועיל לחדש בה דבר.

וכדי להכשיר סוכה שדר בה כל השנה, צריך להגביה את הסכך לשם צל, וכמבואר בשו"ע (סי' תרלו) ובמ"ב (סק"ח). ויש מחמירים להגביה כל נסר ונסר בפני עצמו וכמבואר בשו"ע (שם סעיף ב) ובמשנ"ב (ס"ק יח), ויש אומרים שצריך להגביה את כל הנסרים יחד, ולא מועיל להגביה קצת קצת. ואם מתכוון להשתמש בסיכוך זה שמניח לשם צל גם במשך השנה הבאה, כתב שו"ע הרב (סי' תרכט סע' א) שלא מועילה הגבהתו לשם צל, דכיון הסכך עשוי גם לדירה דהיינו לדור בה בקביעות, ואינה עשויה לצל בלבד, אין זו סוכה אלא בית, עיי"ש.

ד. נמצא שיש שני אופנים בסוכה העומדת משנה שעברה: האופן הראשון הוא בסוכה שאין משתמשים בה שימוש קבע של דירה, והיא מוגדרת כ"סוכה ישנה" ומספיק לחדש בה דבר לשם צל ואין צריך להגביה את הסכך כולו. והאופן השני הוא סוכה שמשתמש בה כל השנה שימושי דירה, והיא מוגדרת כ"סוכה העשויה לדירה" ויש בה חסרון שנחשבת כמו בית והתורה מיעטה ממילת "סוכה" דצריך סוכה ולא ביתו של כל השנה, ולהכשרת סוכה זו צריך להגביה את הסכך לשם צל. וחידש השו"ע הרב דאם מתכוין להמשיך להשתמש בסוכה זו לאחר חג הסוכות לשימושי דירה, לא מועילה ההגבה לשם סוכה, דאין הגבהה זו לשם צל לבד, אלא לשם דירה.

ה. ולפי זה יש לומר שבפרגולה שיש בה נסרים להצללה, יש חילוק בין אם משתמשים בנסרי הצללה כל השנה שימוש של דירה או לא: אם השימוש שם הוא לא שימוש של דירה, אז מספיק לחדש בה דבר [כדלעיל אות ב], אבל אם משתמשים שם שימוש של דירה באופן קבוע, יש להגביה את הנסרים קודם חג הסוכות [כדלעיל אות ג], אמנם אם כוונתו לחזור ולהשתמש בנסרים אלו לאחר הסוכות שימוש של דירה באופן קבוע, לא ניתן להכשיר את הנסרים לסוכה, ואף אם יגביה הסכך ויחזיר ויניחו לשם צל, כיון שעומד גם לשם צל וגם לשם דירה של כל השנה [וכמבואר לעיל אות ג מדברי שו"ע הרב]. אך מסתבר שבדרך כלל אין שימוש בפרגולה נחשב שימוש של דירה, כיון שאין

בנסרים מטפח ומעלה, אבל בנסר פחות מטפח אין בכך חשש כלל ומותר לסכך בו. ולפי זה נסרי פרגולה שעשויים פחות מרוחב טפח אין חשש ומותר לסכך בו.

חיבור נסרים במסמרים

גזירת תקרה

ז. בתשובות הרשב"א (ח"א סי' ריג) דן לגבי סכך העשוי מנסרים שרוחבן טפח, והם מחוברים במסמרים של ברזל, והם משולבים כשליבת הסולם, ובחג הסוכות מכסין אותן בהדס ובערבה, האם פוסלים את הסכך מחמת המסמרים, והביא הרשב"א שגדול אחד הורה להסיר את המסמרים מן הסכך, וביאר הרשב"א הטעם של אותו גדול, דכיון שהנסרים תקועים במסמרים, והם משולבים כשליבת הסולם, דנים את כל הנסרים כנסר אחד שרחב ארבעה, ויש בו משום "גזירת תקרה".

וכתב הרשב"א שם שיש שנחלקו על הגדול הנ"ל, וסבירא להו שאין בזה משום "גזירת תקרה", וכתב הרשב"א שהנח לאלו שנהגו היתר בדבר, כיון שנהגו שאע"פ שאינן נביאים, בני נביאים הם, אלו תוכן דברי הרשב"א.

ולפי דברי הרשב"א, בפרגולה שיש בה הרבה נסרים, אם הם מחוברים במסמרים, לשיטת הגדול אחד שהביא הרשב"א יש בזה משום "גזירת תקרה", אך אם אין זה מחובר במסמרים אלא תחוב בחריצים במסגרת, יש לדון דלא שייך בזה גזירת תקרה.

ועוד יש לדון, שיש חילוק מתי מחברים את הנסרים לפרגולה, דאם מחברים את הנסרים לאחר שמסגרת הפרגולה מונחת על העמודים, שאז יש לדון שאין שייך בזה דין הרשב"א שנחשב הכל כנסר אחד שרחב ד', וכל דברי הרשב"א הם רק אם מחבר את הנסרים למסגרת קודם שמניחו למעלה, שאז נחשבים כנסר אחד שרחב ד' [וכמבואר במג"א סי' תרכ"ו ובביכורי יעקב שם סק"ח].

ולפי זה אם באנו לחוש לטענת אותו גדול שהביא הרשב"א, יש לחבר את הנסרים לקורות הפרגולה לאחר שכבר בנו את מסגרת הפרגולה והקורות במקומם למעלה.

דירת קבע

ח. נדון נוסף בחיבור של עצי הפרגולה במסמרים, מלבד הנושא של גזירת תקרה, הוא נושא של דירת קבע, שכתבו תוס' בסוכה (בע"א ד"ה כי) שאין לקבוע הסכך במסמרים, דסוכה דירת עראי בעינן, ואם קובעים את הסכך במסמרים הוא דירת קבע, וכ"כ המשנ"ב בשער הציון (סי' י

ישנים שם, ואין זה נחשב דירה של כל השנה, ואין צריך להגביה כלל את הנסרים, רק דינו כסוכה ישנה, שצריך לחדש בה דבר [כדלעיל אות ב].

ו. אך יש לדון בכשרות סכך זה של פרגולה משום "גזירת תקרה" וכפי שמצינו בגמ' (סוכה יד ע"א) ובשולחן ערוך (סי' תרכט סע' יח) דאין מסככים בנסר שהוא רחב ד' טפחים משום גזירת תקרה, דאם נכשיר סוכה אשר הסכך שבה עשוי מנסרים רחבים ארבעה טפחים, יבואו אף להכשיר את תקרת הבית שעשאוה מנסרים [בזמננו שהבתים היו עשויים מעץ], וזה בודאי פסול, ד"סוכה" אמר רחמנא ולא בית של כל ימות השנה, אך אם הנסר הוא פחות מרוחב ד' טפחים אין בזה גזירת תקרה ומותר לסכך בהן, כי הנסר שהוא פחות מארבעה טפחים אינו דומה לתקרה.

ובהגהות מיימוניות על הרמב"ם (הלכות סוכה פ"ה) כתב, דאם סיכך בנסרים, אפילו פחות משלושה פסולה דהוי כבית ממש, הואיל ובזמן הזה כולם מסככין בתיהם בנסרים שאין בהם שלשה טפחים [והובאו דבריו בדרכי משה (סי' תרכט סק"ט) ובמגן אברהם (שם סקכ"ב)].

נמצא בדברי ההגהות מיימוניות דיש איסור לסכך בנסרים שלושה מעיקר הדין משום גזירת תקרה, משום שבזמן הזה מסככים בתיהם בנסרים שאין בהם שלשה טפחים.

אכן כתב הסמ"ק [ומובא בטור וש"ע הנ"ל] דהמנהג דאין מסככים בנסרים כלל, וביאר הסמ"ק הטעם בזה, דצריך לעשות הסכך עראי שיוכלו הגשמים לרדת בסוכה ואם נעשה בצורה שאין הגשמים יכולים לרדת הסוכה פסולה, וכמו שכתבו התוספות (שם ב ע"א), וע"כ נהגו העולם לכסות הסוכה בערבה או בגמי או בכיוצא בהן, ולא בנסרים כלל ואפילו פחותים מארבעה טפחים שאין בהם משום גזירת תקרה, שמא יבואו לטעות לסכך בהם בצורה של קביעות דאין הגשמים יורדים דרכם, עד כאן דברי הסמ"ק.

ומבואר בדברי הסמ"ק, דאף שמן הדין נסרים שאין בהם ארבעה מותר לסכך בהם, מ"מ נוהגים שלא לסכך בהם שמא יבוא לסכך בנסרים באופן שלא ירדו גשמים, שאז הסוכה פסולה, ולכן אף אם הנסרים פחותים מארבעה שאין בהם גזירת תקרה מ"מ נהגו שלא לסכך בהם.

ולפי"ד הסמ"ק יש לומר לגבי נסרים של פרגולה, דאין לסכך בהם כלל משום שהמנהג שלא לסכך בנסרים וכפי שכתב הסמ"ק. אולם המנהג בירושלים לסכך בנסרי "פּלפּוּנים" וסברו שאין בזה את המנהג שהזכיר הסמ"ק שלא לסכך בנסרים כלל. ויש שביארו מנהג ירושלים, שסברו שכל דברי הסמ"ק שלא לסכך בנסרים היינו

תרלג סק"ו) ואם עצי הפרגולה הם קבועים במסמרים היו דירת קבע כמו בית ופסול.

אך מסתבר שכל זה רק אם רוב הסכך שבסוכה מחובר במסמרים, אבל אם רק חלק מעצי הפרגולה מחוברים במסמרים מסתבר דלא הוי דירת קבע, וכן משמע בגמ' בסוכה (טו ע"א ובשו"ע סי' תרלא סע' ט) שבית המקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבה, די בזה שיסיר את המסמרים לשם עשיית סוכה, או שיוירד מבין כל שני נסרים נסר אחד ויתן סכך כשר במקומו, ומבואר שאם מוריד נסר אחד מבין שני נסרים, ונותן סכך כשר במקומו, כשר, אף שהנסר הקבוע מחובר במסמרים, ומוכח, שאם אין רוב הסכך מחובר במסמרים, הסוכה כשרה, וכל מה שכתבו תוס' שאם הסכך מחובר במסמרים הסוכה פסולה, הוא רק אם רוב הסכך מחובר במסמרים.

מעמיד בדבר שאין גידולו מן הארץ

ט. עוד יש לדון בחיבור במסמרים מדין מעמיד בדבר שאין גידולו מן הארץ. והנה אם הנסרים מחוברים במסמרים, ובלי המסמרים הנסרים היו נופלים ברוח מצויה, אז נחשבים המסמרים כמעמיד בדבר שאין גידולו מן הארץ, כי ברזל נחשב שאין גידולו מן הארץ כמו עפר שכתב הר"ן (סוכה ז ע"ב בדפי הרי"ף) ומובא ברמ"א (בסי' תרכט ס"א) שנחשב כדבר שאין גידולו מן הארץ [אך מסמר אינו נחשב כדבר המקבל טומאה שמסמר אינו מקבל טומאה כמבואר במשניות כלים (פרק יב משנה ד-ה) וברמב"ם (הלכות כלים פ"ח ה"ב ובפ"י ה"א) שדווקא מסמרים שייחדן לשימוש טמאים כגון מסמר שייחדו לפתוח ולנעול בו את הדלת, אבל מסמרים שעתידיים להתחבר לכלי או לקרקע אינם מקבלים טומאה. ועיין חזו"א (מקוואות ליקוטים סי' ז סק"ח)].

אך אם הנסרים יכולים לעמוד ברוח מצויה, אף בלא המסמרים, ומטרת המסמרים היא רק לחיזוק, אז אין חשש דמעמיד. ואם מחברים במסמרים של עץ אין בזה חשש מעמיד בדבר שאין גידולו מן הארץ, אמנם יש בזה חשש שהביא הרשב"א בשם גדול אחד [המובא לעיל באות ז] משום גזירת תקרה.

ויש לזה פתרון שלא לחבר את הנסרים על ידי מסמרים, אלא לחבר את זה על ידי שיהיה משולב זה לזה, או שיעשה חריצים במסגרת ויתחוב את הנסרים בחריצים, ובכך אין בזה חשש מעמיד, וכמו כן יש לדון בזה שאין בזה את דין הרשב"א הנ"ל משום גזירת תקרה [אך יש לדון האם החריץ נחשב לבית קיבול שמקבל טומאה והוי מעמיד בדבר המקבל טומאה, ונתבאר להלן אות י].

והנה כל זה אם הסכך עצמו מחובר במסמרים, אך אם יש רוח בין נסר לנסר כמלא נסר, ועל זה שם סכך כשר, אז הוי מעמיד דמעמיד, ולדעת המג"א (סי' תרכט סק"ט) והמשנ"ב (סקכ"ו) כשר, אך לפי החזון איש (או"ח סי' קמג) שהחמיר במעמיד דמעמיד, אין לשים מסמרים כלל בסכך, וכן בחיבור עצי הפרגולות זה לזה, לא יחברם ע"י ברזל וכנ"ל, וכן יש לדון לגבי הברזל המחזיק את הפרגולות. אמנם אם מחברים במסמרים של עץ אין בכך משום מעמיד בדבר שאין גידולו מן הארץ לכו"ע [אמנם כבר הבאנו לעיל דבכל חיבור שהוא יש לחוש לשיטת אותו גדול שהביא הרשב"א שיש בכך משום גזירת תקרה].

האם חריצים שבקורות נחשבים ככלי קיבול המקבל טומאה

י. ישנם כמה דינים בכלים לענין קבלת טומאה, פשוטי כלי עץ שאין בו בית קיבול, אינו מקבל טומאה, ואם יש בו בית קיבול מקבל טומאה, ואם הוא כלי שאינו עשוי לטלטל, אחא עשוי לנחת, אינו מקבל טומאה, והטעם לכך מבואר בגמ' בחגיגה (כו ע"ב) שהקישו התורה כלי עץ לשק, מה שק יש בו בית קיבול ומיטלטל בין כשהוא מלא ובין כשהוא ריקן, כלומר שיש לו בית קיבול ואינו עשוי לנחת, דהוא מיטלטל בין ריק ובין מלא, כך כלי רק אם יש לו בית קיבול ואינו עשוי לנחת, רק אז הוא מקבל טומאה. ויש לדון בחריץ שעושה בקורת הפרגולה על מנת להניח בו נסרים, האם אותו חריץ נחשב לבית קיבול שעל ידי זה מקבל טומאה. ובפמ"ג (סי' תרכט סק"ט) ומובא בשעה"צ (ס"ק מד) מסתפק בזה האם חריץ דומה לבית קיבול.

ולכאורה אם חריץ דומה לבית קיבול ונחשב לכלי עץ שמקבל טומאה, לפי זה יש לדון בפרגולה שמניח את הקורות או הנסרים בחריצי המסגרת, דנחשב כמעמיד בדבר המקבל טומאה, ואין לעשות כן גזירה שמא יבוא לסכך בו כמבואר בגמ' בסוכה (כא ע"ב) ובראשונים שם. וכמו כן שאלה זו קיימת באופנים שונים של חיבור קורות העץ של הסוכה, כאשר הוא נכנס בתוך נקב, והנקב נחשב כבית קיבול.

אמנם אומרים בשם החזו"א שיש בזה שני טעמים להיתר בשימוש בחריצים או בנקב ואינו נחשב ככלי המקבל טומאה (וכן הובא בשו"ת אבני נזר או"ח סי' תעג): [א] זה נחשב לכלי עץ העשוי לנחת ואינו מקבל טומאה, כמבואר לעיל דרק בית קיבול שעשוי להיטלטל כשהוא מלא מקבל טומאה, וקורות של סוכה, אע"פ שיש בהם בית קיבול, מ"מ אינם עשויים להיטלטל מלא, דאינם עומדים להיטלטל כשהסוכה בנויה והבית קיבול שלהם מלא, אלא רק

הלכות ארבעת המינים

דיני ארבעת המינים לאחר שביעית

אתרוג הגדל בארץ בשנה זו הרי הוא קדוש בקדושת שביעית ואי אפשר לקנותו, אלא ניתן להשיגו רק דרך אוצר בית דין או לקטוף משדה שמופקר כדין. כמו כן ניתן להשתמש באתרוג הגדל בחו"ל.

אתרוג שחנט ונלקט בשביעית, הרי הוא ודאי קדוש בקדושת שביעית. ואם נלקט לאחר ראש השנה של שמינית, להלכה הרי הוא קדוש בקדושת שביעית ופטור ממעשרות, אך יש המהדרין לעשרו.

משדה המופקר כדין מותר לקטוף שני אתרוגים לכל אחד, ויכול אף לקטוף עבור חבריו שני אתרוגים אם נותן להם אותם במתנה.

אסור להוציא פירות שביעית לחו"ל, ולכן אסור לשלוח אתרוגים לחו"ל, אא"כ שולח למקומות שא"א להם להשיג אתרוג לא מורכב.

אסור לנעוץ בשמי ציפורן באתרוג הקדוש בקדושת שביעית.

מותר להצהיב אתרוג בתפוחי עץ של שביעית.

ערבה אין בה קדושת שביעית [ואסור לקטוף שלא ברשות הבעלים], אך נכון שיהיו כשרות שלא עבדו בה באיסור, עכ"פ משום איסור מסייע ידי עוברי עבירה [ומצד איסור 'נעבד', יש לדון להקל שכיון שאין בו קדושת שביעית אין בו איסור נעבד, וגם יש לדון באיסור נעבד בהנאה].

אסור לגזום את ראשי הערבה כדי לרבות ענפים.

לולב אין בו קדושת שביעית [ואסור לקוטפם שלא ברשות הבעלים], ויש שהחמירו בזה לעצמם. יש להסתפק לדעת המחמירים שיש קדושת שביעית בלולב, האם מותר לעשות ממנו טבעות וקושיקלאך. ואם יהיה אפשר להשתמש בטבעות כמטאטא, מותר.

הדסים שאינם עומדים לריח אלא שנטעום למצווה, אין בהם קדושת שביעית, ויש שהחמירו לעצמם.

מותר לתלות פירות ואתרוגים של שביעית לנוי רק אם הם יהיו ראויים לאכילה לאחר סוכות [ואף שבכל סוכות אסור להשתמש משום שהוקצה למצוותו].

נידונים בפסולי ארבעת המינים

נחלקה התיומת

לולב בעל תיומת אחת: אם נחלקה התיומת [העלה האמצעי] ברובה פסול, ולבני עדות המזרח כל שלא נחלקו

כשהסוכה מפורקת והבית קיבול אינו מלא, לכך נחשב ככלי העשוי לנחת ואינו מקבל טומאה.

[אכן דברי האבנ"ז והחזו"א תלויים במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (הלכות כלים פ"ג ה"א) בגדר כלי העשוי לנחת, דלפי דעת הרמב"ם זה נחשב לכלי עץ העשוי לנחת, אבל לדעת הראב"ד שם דוקא בכגון השולחן של בית המקדש, על זה אמרו בגמ' בחגיגה שאף שהוא קטן, כיון שיש איסור לטלטלו, לכן הוא נחשב לכלי עץ העשוי לנחת, אבל אם אין איסור, וזה לא כלי עץ הבא במידה שמכיל מ' סאה, אז אינו נחשב ככלי העשוי לנחת ומקבל טומאה.

וא"כ לפי הראב"ד אין שייך בסוכה טעם זה דכלי העשוי לנחת, דכיון שאין איסור להזיז את הסוכה לא הוי כלי שעשוי לנחת. אכן במקדש דוד (סי' נד) כתב שאף לדעת הראב"ד אם אין דרך לטלטל את הכלי אף שהכלי הוא קטן, נחשב כלי עץ העשוי לנחת עיי"ש, ולפי זה כיון שאין דרך לטלטל את הסוכה נחשב כלי העשוי לנחת].

[ב] טענה נוספת אומרים בשם החזו"א (וכן הוא באבנ"ז הנ"ל), שאין בחריץ משום כלי המקבל טומאה, משום דזה נחשב שנעשה לשמש עם הקרקע, ושנינו בכלים (פי"א מ"ב) וברמב"ם (הלכות כלים פ"ט ה"א) דכל שנעשה לשמש עם הקרקע, אינו מקבל טומאה, והכי נמי כיון שהקורות האלו עומדים על גבי קרקע, ומחזיקים את הסכך, וזהו מעשה בנין, לכן אינם מקבלים טומאה.

יא. ויש לדון בזה האם דבר שנעשה לשמש עם הקרקע הוא דווקא כשהסוכה מחוברת לקרקע, או אף כשאין הסוכה מחוברת לקרקע, דבשו"ת הרא"ש (כלל לא) ומובא בשולחן ערוך (יו"ד סי' רא סע' מח) מבואר דצינור מתכת המוליך מים למקווה צריך להיות מחובר לקרקע ורק אז אינו מקבל טומאה, וא"כ יש לדון כשהסוכה לא מחוברת לקרקע שמא לא נחשב כנעשה משמש עם הקרקע. אך אפשר לדחות, שכל דין זה הנאמר בצינור הוא דוקא בצינור שאפשר להשתמש בו אף בתלוש, ולכך צריך שיהיה מחובר ממש לקרקע כדי שיחשב שנעשה לשמש עם הקרקע, אבל אם אין לזה שום שימוש בתלוש כגון בקורות הסוכה שאין להם שום שימוש בתלוש, בזה הקורוץ מוגדרות שנעשו לשמש עם הקרקע אף שאינו מחובר.

אמנם יש לדון בדבר שנעשה לשמש עם הקרקע לזמן קצר, האם נחשב שנעשה לשמש עם הקרקע, דבמסכת בכלים (פי"ד מ"ג) לגבי ידות אהלים, לפי ביאור התפארת ישראל שם, מבואר שאם זה נעשה לשמש עם הקרקע לזמן קצר, אין הוא נחשב לשמש עם הקרקע, ולפי"ז בדבר שנעשה לשמש את הקרקע לזמן קצר של ימי חג הסוכות לא יוגדר כנעשה לשמש עם הקרקע, וצ"ע [אמנם אולי יש לחלק בין מה שמבואר במשנה בכלים (שם) לבין סוכה כפי שנתבאר בקטע הקודם].

רוב העלים כשר. ומ"מ מצוה מן המובחר לקחת לולב שהעלה האמצעי לא נחלק בכלל.

בפסוק נאמר (ויקרא כג, מ) 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו', ונחלקו הראשונים האם כל פסולי הלולב הם משום הדר או שישנו פסול נוסף של 'לקיחה תמה'.

כמו כן נחלקו הראשונים האם פסול הדר הוא פסול שנאמר **רק ביום הראשון של החג** או גם **בשאר ימי החג**. ואמנם הדבר ברור שאם יש בלולב פסול של לקיחה תמה הנלמד מ'ולקחתם לכם ביום הראשון', ודרשו 'ולקחתם' – **שתהא לקיחה תמה, פסול זה נאמר רק ביום הראשון**.

והנה מבואר בגמ' בסוכה (לו ע"ב) שאתרוג חסר כשר ביום השני, ולכן אמרו שם בגמ' שרבי חנינא 'מטביל בה ונפיק בה' דהיינו שרבי חנינא היה אוכל קצת מהאתרוג ביום השני כדרכם לאכול על ידי טיבול, ולאחר מכן היה יוצא באתרוג זה שנחסר ידי חובת נטילה (בשאר הימים).

וכאמור, נחלקו הראשונים האם **כל פסולי אתרוג ולולב הם רק משום הדר** [דעת הרמב"ם, הריטב"א, הרמב"ן והר"ן], ולדעתם מוכח מסוגיא זו שפסול הדר הוא רק ביום הראשון, שהרי מבואר שחסר כשר ביום השני, ופסול חסר הוא משום הדר.

אמנם לפי הראשונים הסוברים **שמלבד פסול הדר יש פסול נוסף של לקיחה תמה**, הטעם שחסר פסול הוא משום לקיחה תמה [עיין תוס' דף כט ע"ב ד"ה 'בעינן', ובדף לד ע"ב ד"ה 'שתהא']. ולפי"ז אין להוכיח מסוגיא זו שנאמר בה שחסר כשר ביום השני ששאר פסולי הדר יהיו כשרים בשאר ימות החג.

עוד מצינו בגמ' (שם דף כט ע"ב) על מה ששנינו במשנה שם 'לולב היבש פסול' - 'קא פסיק ותני - לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביו"ט שני'. ומבאר הגמ' שהטעם שיבש פסול הוא משום הדר, ולכן פסולו כל ימי החג. ומבואר מסוגיא זו שפסול הדר נאמר בכל ימי החג, והוכיחו מזה התוס' (כט ע"ב ד"ה בעינן) שפסול הדר פסול כל שבעה (דהיינו יבש ונקטם וכדו'), ורק חסר שפסולו משום לקיחה תמה כשר בשאר הימים.

למדנו אם כן שלדעת הרמב"ם הרמב"ן הריטב"א והר"ן כל הפסולים שבלולב ובאתרוג הם רק פסולי הדר, ולשיטתם פסולי הדר כשרים בשאר הימים, ולדעת התוס' ישנם ב' פסולים - פסול הדר, שהוא פסול כל שבעה, ופסול לקיחה תמה, שהוא פסול רק ביום הראשון.

לגבי פסול נחלקה התיומת - נחלקו הראשונים האם הוא משום לקיחה תמה וכשר בשאר הימים, או שפסולו משום

הדר ופסול בשאר הימים (לפי הסוברים שפסולי הדר פסולים כל שבעה, וכן פוסק הרמ"א (סי' תרמט סעי' ה)).
ולהלכה פוסק המשנ"ב (סי' תרמה ס"ק יז) **שנחלקה התיומת כשר בשאר הימים**.

וכתב רעק"א (דרוש וחיידוש על סוכה כט) שיש הבדל בין פסול של הדר לפסול של **לקיחה תמה** - שאם הפסול משום הדר הרי הוא פסול רק **בדבר שניכר לעין בצורה רגילה ובלי התבוננות**, ואם הפסול משום **לקיחה תמה - פסול אף אם ניכר רק אחר עיון והתבוננות**.

נקטם ראש הלולב

שנינו במשנה סוכה (דף כט ע"ב) 'נקטם ראשו פסול'. נחלקו הראשונים בכוונת המשנה, האם מדובר על רוב עלי הלולב, או רוב העלים העליונים או שהכוונה לעלה האמצעי, ולהלכה (סי' תרמה סעי' ו') נפסק להחמיר שאף אם נקטם רק ראש העלה האמצעי - פסול.

ונחלקו הפוסקים **בקטימה הנכרת רק לאחר התבוננות - האם פוסלת**, שהרי מצינו באתרוג שנקודה שחורה בחוטם פוסלת רק אם היא ניכרת בהסתכלות רגילה בלא התבוננות, כיון שסיבת הפסול הוא משום הדר, ואם אינו ניכר כאשר מחזיקים את הלולב והאתרוג בשעת קיום המצוה בצורה רגילה אין זה חיסרון בהדר, ולכן גם בקטימה שהפסול הוא משום הדר אינו פוסל אם הקטימה לא ניכרת להדיא.

אמנם בפרי מגדים (סי' תרמה משב"ז סוף ס"ק ו) כתב וז"ל 'ויש להיזהר בזה טובא בעלה האמצעי לעיין ביה אם לא נקטם העלה כל שהוא ויכול להכיר בה כשמעיין בה, וצ"ע', עכ"ל, וכן בביכורי יעקב (סי' תרמה ס"ק טז) כתב 'ושיעור הקטימה שפוסל הוא כל שהוא ויש להיזהר בזה לעיין היטב אם לא נקטם כלום ובקל יכול להכיר', ע"כ.

ומבואר מדבריהם שסוברים שבפסול נקטם אף אם ניכר רק על ידי עיון שנקטם פסול, ולפי רעק"א הנ"ל כל שפסולו משום הדר הוא רק כשניכר להדיא, וצ"ע בזה.

נקודות שחורות באתרוג

נקודה שחורה אחת בחוטם האתרוג פוסלת, ולמטה מחוטם האתרוג - רק נקודות הנמצאות בשנים או שלשה מקומות ומפוזרות על רוב שטח האתרוג - פסול.

ומה שנקודות שחורות פוסלות באתרוג הוא רק באופן שניכר לעין מיד בלי עיון והתבוננות, אך אם ניכר רק ע"י עיון והתבוננות אינן פוסלות.

והנה מצינו לגבי דין חזית שדינו כנ"ל - שבחוטם פוסל בכל שהוא, ולמטה מהחוטם פוסל בשנים או שלשה מקומות.

וכתב המ"ב (סי' תרמח ס"ק מט) בשם פוסקים וז"ל, 'דדוקא כשנולד החזית מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותה קוצים - כשר', ע"כ.

ומקור הדברים בשו"ת המבי"ט (ח"ג סי' מט) ומובא במגן אברהם (סי' תרמח ס"ק יט).

ובביאור הדברים נראה בפשיטות, דיסוד הפסול בחזית מוכח בכמה מקומות דהוא משום שהחזית היא מחלה הקיימת בפרי, ונלמד גדרה מ'ילפת' שהיא מחלה באדם ובתרגום תרגם 'חזון' (ויקרא כא, כ), ומחלה זו שבפרי נחשבת לחיסרון בהדר. ומשום כן גם מצינו במבי"ט (שם) דחזית אינו פסול אלא כשישנם ב' חזיות ולא בחזית אחת, כיון שגם באדם אין הילפת נחשבת למום אא"כ היא בשני מקומות או יותר, ע"ש. ולפי זה פשוט דכל שידוע שהחזיות באו שלא מחמת מחלה של הפרי אלא ע"י גורם חיצוני כגון חיכוך קוצים באתרוג, אין זה שייך לפסול חזית, והאתרוג כשר.

ואם הביאור הוא כן, הרי ברור דאין קולא זו של גורם חיצוני שייכת אלא לענין פסול חזית, אבל נקודות שחורות שיסוד פסולן משום שינוי מראה, אין הבדל אם באו הנקודות מגוף האתרוג או מחמת סיבה חיצונית.

אולם בשו"ע הרב מבואר לא כן, שכתב הגר"ז (סי' תרמח סעי' כג) שאף בפסול נקודות שחורות שייך היתר זה, שאם באו הנקודות מחמת סיבה חיצונית אין האתרוג נפסל, וכמו לענין חזית. ומדברי שו"ע הרב מוכח שיסוד ההיתר הוא מצד אחר [ונראה מדבריו שהוא יסוד בשינוי מראה, שדוקא אם גוף האתרוג נשתנה יש בו פסול של הדר אבל כשהאתרוג עצמו מהודר והפגם חיצוני בלבד - האתרוג עדיין נחשב 'הדר', וכשר].

אולם נראה להוכיח שיש חולקים ע"ד שו"ע הרב, דהנה החת"ס כתב בסוכה (דף לו) 'דשינוי מראה האתרוג הבא ע"י משמוש הידים דמצוה - אין לפוסלו, כיון שזהו הדרו שמשתמשים בו למצוה. והנה אי נימא דגם בשינוי מראה איכא להאי קולא דבאינו מגוף האתרוג כשר, א"כ למה ליה לטעם זה דמשמוש דמצוה זהו הדרו תיפו"ל משום שאין השינוי בא מחמת גוף האתרוג אלא הוא מדבר חיצוני של משמוש הידים' [ולטעם זה גם משמוש שלא לצורך מצוה כשר]. ומוכח לכאורה שדעת החת"ס שבשינוי מראה גם שינוי ע"י דבר חיצוני נחשב לשינוי הפוסל. וכן משמע באמת במ"ב שלא הזכיר קולא זו אלא לענין חזית.

[ויש לדון לדחות ראייה זו מהחת"ס דמשמוש הידים גם נחשב כשינוי הבא מחמת גוף האתרוג ומשום שינוי הצבע אינו שייך לגוף משמוש הידים ורק שהמשמוש בידיים גורמות לרטיבות המשפיעה על צבע האתרוג אבל זהו כההליך טבעי ואינו נחשב לדבר חיצוני הגורם לשינוי מראה].

והנה בזמנינו רוב הנקודות השחורות באות מחמת הריסוס [וחזינן כן בשנת השמיטה שהנקודות השחורות מעטות מאוד], ולהמבואר נראה לדינא דלדעת החת"ס וכפי שנראה בפשיטות במ"ב (שלא הזכיר קולא זו אלא גבי חזית), **יש לפסול גם נקודות שחורות אלו הבאות ע"י הריסוס**, כיון שכלפי פסול שינוי מראה לא אמרי' קולא שאינו מגוף האתרוג. **אולם לדעת שו"ע הרב יש להכשיר נקודות שחורות אלו**, מאחר והן באות מחמת גורם חיצוני של הריסוס, ואינן מגוף האתרוג.

הלכות ארבעת המינים למעשה

כתיב בתורה (ויקרא כג, מ): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדֶּרֶךְ כִּפְתֵי תְמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים", והגמרא במסכת סוכה (לה ע"א) דרשה מפסוק זה שפרי עץ הדר הוא האתרוג, שטעם עצו ופריו שוה, כפות תמרים הוא הלולב הגדל בדקל התמרים, ענף עץ עבות הוא ההדס, וערבי נחל אלו הערבות ממין הגדל בנחל.

ובגמרא (שם מא ע"א) למדו עוד מפסוק זה שמהתורה אין חובת נטילת ארבעת המינים שבעה ימים אלא במקדש כפי שנאמר בפסוק ושמתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים, אבל מחוץ למקדש אין חובה ליטלם אלא ביום הראשון כלשון הכתוב ולקחתם לכם ביום הראשון, ואולם מדרבנן חייבו ליטול המינים אף מחוץ למקדש כל שבעת ימי החג משום זכר למקדש. וכתבו הראשונים שכיון שחייב נטילת ארבעת המינים בכל שבעת ימי החג אינו אלא מדרבנן, משום כך יש להקל בחלק מהפסולים שנאמרו בארבעת המינים שלא יפסלו בחיוב זה שאינו אלא מדרבנן, וכגון פסול שאול הפוסל משום שאינו לכם אינו פוסל בשאר הימים משום שאין צורך שיהיו המינים שלו.

ולענין פסול חסרון הדר נחלקו הראשונים אם יש להקל בו **בשאר הימים**, יש אומרים שאינו פוסל אלא ביום הראשון אבל בשאר ימים כשר, ויש אומרים שהדר פוסל אף בשאר ימים, והקלו רק בפסול חסר שסוברים שפסולו משום שאינו

הפוסקים אם רק חסרון בבשר הלבן שבאתרוג הוא המחשיבו לחסר, או אף אם נקלפה הקליפה העבה הפנימית עד למקום הבשר הלבן מחשיבו לחסר, אף שאין חסרון בבשר הלבן עצמו⁶⁰, או שכל חסרון בקליפה

העבה אף אם אינו מגיע לבשר הלבן פוסל, ובמקום הצורך יש להקל שכל שאין החסרון מגיע עד הבשר הלבן כשר האתרוג.

ג. אתרוג החסר פסול ביום הראשון, וכשר בשאר הימים⁶¹, אולם כתבו הפוסקים שיש להדר אף בשאר הימים ליטול אתרוג שאינו חסר⁶².

ד. בשיעור החסרון נחלקו הראשונים, יש הסוברים שאף חסרון כל שהוא פוסל, ויש הסוברים שרק שיעור חסרון של איסר [3.3 סמ"ר] פוסל, ולהלכה אף חסרון משהו פוסל.

ה. לדעת רוב הפוסקים בכלל חסרון הוא רק כאשר נחסר גם מבשרו הלבן של האתרוג, אולם יש מחמירים שאף חסרון בקליפתו העבה הירוקה או הצהובה של האתרוג פוסל, ובמקום הצורך אפשר להקל שכל שאין החסרון מגיע עד מקום הבשר הלבן כשר.

ימי החג יש להקפיד על שיעור זה, כפי שכתב המשנה ברורה (שם סק"ב) שאמנם לענין מצוות דרבנן אפשר לשער כפי השיעור הקטן [ע"י ביאור הלכה ס"י רע"א סע' יג], אבל במקום שמברך עליהם יש להחמיר לשער כפי השיעור הגדול משום חשש ברכה לבטלה. ומטעם זה יש לקנות אתרוג שיש בו לכל הפחות שיעור 100 סמ"ק. ואמנם בשעת הדחק יש מקום להקל לברך על אתרוג שיש בו כביצה אחת (57 סמ"ק) ע"פ החת"ס ס"י קפ"א מובא בבה"ל ס"י תרמח ד"ה 'פחות מכביצה', שאם התקטנו הביצים גם האתרוגים נשתנו, עיי"ש.

⁵⁹ משנה ברורה (סימן תרמח שער הציון אות סה), ושם הביא שדעת הלבוש שהפסול הוא לפי שאין דרכו להיות כן, ולפי"ז פסול כל שבעה לכו"ע, אך בראשונים (יראים תכב, ומחזור ויטרי שע) מבואר שהחסרון הוא שאינו הדר.

⁶⁰ מדברי המשנה ברורה (סימן תרמח ס"ק כד ובשעה"צ שם אות כז) יש משמעות שכל שהתקלפה הקליפה העבה אף שאין הקילוף מגיע למקום הבשר הלבן פסול הוא לפי דעת הר"ן וכשר לדעת הרא"ש. [ואולם אין הדברים ברורים במשנתו של המשנה ברורה], ואולם דעת החיי אדם (סימן קנ"א ס"ה) שו"ע הגר"ז (סימן תרמח ס"י"ב) והחזון איש (סימן קמ"ז סק"א) שאף לדעת הר"ן אין האתרוג נחשב לחסר אלא כשנחסר ממשו הלבן, וחסרון בקליפה העבה הירוקה או הצהובה אינו נחשב לחסרון. ואולם למעשה אין להקל כשהגיע הנקב למקום הבשר ורואים צבעו הלבן שהרי יש לחוש שנחסר ממשו האתרוג עצמו, ומטעם זה אם החסרון אינו מגיע עד מקום הבשר הלבן אפשר להקל [במקום הצורך], אבל אם מגיע לבשר הלבן אין להקל כלל, שהרי יש לחוש שנחסר ממשו האתרוג עצמו.

⁶¹ לדעת השלחן ערוך - אף אם חסר פסולו משום שאינו הדר, לדעת השו"ע חסרון בהדר אינו פוסל בשאר הימים, ולדעת הרמ"א שהדר פסול כל שבעה, כאן הפסול הוא משום חסרון לקליפה תמה ומטעם זה כשר בשאר הימים (ראה לעיל הערה 54).

⁶² ביכורי יעקב (סימן תרמ"ט ס"ק לט). וכבר מצינו כן בראב"ד (תמים דעים סימן רל"ג) ובמאירי (סוכה לו ע"ב).

לקיחה תמה, ופסול זה אינו אלא ביום הראשון⁵⁴. ולהלכה **דעת השלחן ערוך שפסולי הדר אינם פוסלים אלא ביום הראשון, ודעת הרמ"א שחסרון הדר פוסל אף בשאר הימים.**

ובפוסקים⁵⁵ כתבו לחלק בין פסול חסרון הדר לפסול חסרון לקיחה תמה, שפסול חסרון הדר אם אינו ניכר לעין אלא רק בהתבוננות אינו פוסל כלל שאינו מחסר בהידור, אולם פסול חסרון לקיחה תמה פוסל גם אם אינו ניכר אלא בהתבוננות, שסוף סוף חסר הוא ואינה לקיחה תמה⁵⁶.

דיני האתרוג

א. שיעור גודלו של אתרוג מכביצה ומעלה, שהוא נפח 100 סמ"ק⁵⁷, ובשאר ימים אפשר להקל בשעת הדחק לברך על אתרוג שיש בו יותר מ-57 סמ"ק⁵⁸.

ב. אתרוג עגול ככדור פסול, ויש אומרים שלפי דעת השלחן ערוך אינו פסול אלא ביום הראשון משום שאינו הדר, אבל בשאר הימים כשר⁵⁹. ולדעת הרמ"א פסול כל שבעה.

חסר

במשנה (סוכה לד ע"ב) שנינו 'אתרוג החסר פסול', ונחלקו הפוסקים מה נחשב בכלל חסר, שהנה צורת האתרוג היא שמבחוץ יש לו קליפה דקה שהיא כמין גלד על האתרוג [שניתן לקלפה רק אחר הקפאת האתרוג], ולפנים מקליפה זו יש קליפה עבה ירוקה/צהובה [שיש בה טעם חריף], ולפנים ממנה מתחיל בשר האתרוג שהוא בצבע לבן, ובתוך בשר זה נמצאים חדרי הזרע שבהם גרעיני האתרוג, ונחלקו

⁵⁴ שורש מחלוקתם בביאור דברי הגמרא (סוכה לו ע"א) רב חנינא מטביל באתרוג ונפיק ביה, והיינו שאף שהיה נחסר היה נוטל, וביארה הגמרא שהמדובר בשאר ימי החג שאין חובת הנטילה אלא מדרבנן, ולקיום חובה זו כשר אף אתרוג חסר, ולמדו מזה הרמב"ם (לולב פ"ח ה"ט) והגאונים (הובאו בבית יוסף סימן תרמ"ט) והר"ן (סוכה טו ע"ב) שכל פסולי האתרוג הפסולים משום חסרון הדר אינם פוסלים אלא בחובת הדאורייתא שביום הראשון, אבל בשאר ימי החג כשרים, שדעתם שאין פסול אלא משום הדר וגם חסר אינו פסול אלא משום הדר, ואולם דעת התוספות (סוכה כ"ט ע"ב) והרא"ש שבכל שבעת ימי החג פסול חסרון הדר, והטעם שאתרוג החסר כשר בשאר ימים הוא משום שהחסר אין בו חסרון הדר ואין פסולו ביום הראשון אלא משום שאין זה לקיחה תמה, ומהכתוב 'ולקחתם לכם' למדים שצריך שתהיה לקיחה תמה, ומטעם זה ביום הראשון פסול שאין מתקיים לשון הכתוב, אבל בשאר הימים כשרה אף לקיחה שאינה תמה, אמנם דבר שפסול משום חסרון ההדר פסול אף בכל ימי החג.

⁵⁵ רבי עקיבא איגר (סוכה כ"ט ע"ב).
⁵⁶ וראה לענין פסול חסר בסעיפים ז - ח, לענין פסול שינוי מראה בסעיף כג, ולענין נקטם ראש הלולב בהקדמה לדיני נקטם ראש הלולב.

⁵⁷ והדרך למדוד את השיעור היא בהכנסת האתרוג למים, ואם מחמת האתרוג יצאו מים בכמות של 100 סמ"ק האתרוג כשר, מכיון שמשקלו הסגולי של האתרוג נמוך ממשקל המים. ואולם נכון ליטול שיעור גדול יותר מזה ולכל הפחות 110 סמ"ק משום שעד התקדש החג מתמעט קצת משיעורו ויש לחשוש שיהיה חסר. ואם נחסר שיעורו והצטמצם לפחות מהשיעור הראוי במהלך ימי החג, לדעת המשנה ברורה (ביאור הלכה סימן תרמ"ד ה"ה פסול) אין לברך עליו, ולדעת החזון איש (סימן קמ"ח סק"ח) יכול לברך עליו שאין הצורך בשיעור גדול כביצה אלא כדי שיהיה בו גמר פרי, וזה כבר גמר פרי. וכן מבואר מדברי רבי עקיבא איגר (סימן תרמ"ט ס"א).

⁵⁸ השיעור גדול של 100 סמ"ק הוא שיעור חזון איש, ובמשנה ברורה (סימן תפ"ו סק"א) מבואר שלענין מצוות דאורייתא יש להקפיד לשער כפי השיעור הגדול, ומטעם זה ביום הראשון יש להקפיד שיהיה באתרוג שיעור זה, אמנם גם בשאר

1. ספק חסר כשר אף ביום הראשון.⁶³

2. חסרון באתרוג אינו פוסל אלא כאשר נראה לעין האדם, ואפילו אם נראה רק על ידי התבוננות.
3. חסרון שאינו נראה לעין רק בעזרת זכוכית מגדלת וכדומה, הרי הוא כשר. אמנם פעמים רבות אפשר לברר בעזרת הזכוכית המגדלת את מיקום החסרון וצורתו, במקום שהחסרון עצמו נראה לעין גם בלי ההגדלה, ובגדר חסרון הפוסל הוא.

ניקב

במשנה (סוכה לד ע"ב) שנינו "אתרוג שניקב וחסר כל שהוא פסול", ובגמרא שם (לו ע"א) שנינו "תני עולא בר חנינא ניקב נקב מפולש במשהו ושאינו מפולש בכאיסר", ונחלקו הראשונים בפירוש דברי עולא בר חנינא, יש שפירשו שדבריו אמורים על נקב בלא חסרון, והיינו שאף נקב שאין בו חסרון כלל, מכל מקום אם מפולש הוא פוסל האתרוג, ויש שפירשו שדבריו אמורים על נקב עם חסרון, שנקב שיש בו חסרון מפולש פוסל הוא בכל חסרון שהוא, ואם אינו מפולש אינו פסול אלא כשיש בו חסרון בשיעור איסר. ולהלכה הובאו שתי הדעות בשלחן ערוך וכתב המשנה ברורה שמעיקר הדין יש לפסול אף נקב מפולש שאין בו חסרון, אם לא באדם שאין לו אתרוג אחר.

עוד נחלקו הראשונים בגדר מפולש מה הוא, יש אומרים שמפולש הוא כל שמפולש מעבר אחד של האתרוג לעברו השני, ויש אומרים שאף אם אינו מפולש מעבר לעבר כל שהנקב מגיע עד חדרי הזרע נחשב בכלל נקב מפולש הוא. והובאו שתי דעות אלו בשלחן ערוך, וכתב המשנה ברורה שנכון להחמיר שאף נקב עד חדרי הזרע פוסל, ובשעת הדחק אפשר להקל שרק נקב מעבר לעבר פוסל.

ט. ניקב האתרוג, אם הנקב מפולש מצד אל צד פסול האתרוג אף אם אינו חסר בכך כלום [כגון שניקב במחט]⁶⁴, ואף אם הנקב אינו מפולש אלא שמגיע עד חדרי הזרע, יש להחמיר לכתחילה שלא ליטלו, ובשעת הדחק שאינו מוצא אתרוג אחר אפשר להקל בו.⁶⁵

י. מצוי שיש נקב בראש האתרוג במקום מושב הפיטם, ופעמים שנקב זה מגיע עד חדרי הזרע ופוסל האתרוג,

ואם אין אפשרות לדעת עד היכן מגיע הנקב אין לפוסלו מספק, שהרי ספק ספיקא הוא שמא אף אם מגיע לחדרי הזרע כל שאין בו חסרון אינו פוסל.⁶⁶
יא. נקבים שנעשו באתרוג בעודו על העץ, אם לא הגלידו הרי האתרוג פסול, ואם הגלידו – דינם מבואר להלן בסעיף טז בענין בלאטלעך.

נקלף

במשנה (סוכה לד ע"ב) שנינו שאתרוג שנקלף פסול, ובגמרא שם (לה ע"ב) שנינו "אמר רבא האי אתרוגא דאגליד כאהינא סומקא [שהוא קילוף] כשרה", והקשחה הגמרא והא תנן נקלף פסול, ותירצה "הא בכולה הא במקצתה", והיינו שאם נקלף כולו פסול ואם נקלף מקצתו כשר, ונחלקו הראשונים אם פסול נקלף כולו הוא רק כאשר כולו ממש נקלף אבל אם נשאר משהו מהקליפה כשר הוא, או שמא רק כאשר נשאר כשיעור סלע נחשב שלא נקלף אלא מקצתו וכשר, אבל אם לא נשאר מהקליפה בשיעור סלע פסול.

יב. נקלפה קליפת האתרוג החיצונית ביותר ולא נשאר ממנה כלום, פסול, נשאר משהו יש מכשירים, ונכון להחמיר שפסול, ואם נשאר שיעור סלע 3.2 ס"מ כשר.

יג. נקלפה קליפת האתרוג העבה הפנימית, התבאר לעיל בענין חסר (סעיף ה)⁶⁷.

בלעטלך

במשנה (סוכה לד ע"ב) שנינו "עלתה בו חזזית פסול", ובגמרא שם (לה ע"ב) מבואר שאם היתה החזזית בחוטמו פסול אפילו במשהו, ואם היתה מתחת לחוטמו פסול בשני מקומות. בזמנינו אין החזזית מצויה, אולם מצוים על האתרוגים בלעטלך, ונחלקו הפוסקים בבלעטלך הגבוהים מגובה האתרוג אם דינם כדין החזזית⁶⁸, ונכון להחמיר כדעת הפוסלים, אבל בשעת הדחק אפשר לסמוך על דעת המכשירים, אמנם בבלעטלך שאינם גבוהים מגובה האתרוג לדעת הכל אינם פוסלים אותו⁶⁹, וכפי שיבואר לפנינו.

יד. אתרוג שיש בו בלעטלך שאינם גבוהים מגובהו של האתרוג כפי המצוי ברוב האתרוגים, כשר לכתחילה.

⁶⁶ ואמנם אם יכול לבדוק בקל על ידי הכנסת חוט דק וכדומה, ראוי שיבדוק הדבר.

⁶⁷ כאמור לעיל הערה 60 לדעת המשנה ברורה קילוף מעט מהקליפה העבה פוסל לפי דעת הר"ן וכשר לדעת הרא"ש, ואילו לדעת הח"י אדם והחזון איש אין קילוף פוסל במקצתו אלא רק בחסרון בשר האתרוג.

⁶⁸ כתב התרומת הדשן (סימן צט) שבלעטלך אלו אף הגבוהים מהאתרוג אינם בכלל חזזית, ואולם דעת המהרי"ל שאם גבוהים מגובה האתרוג הוי בכלל חזזית.

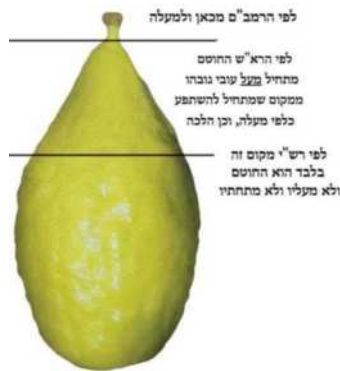
⁶⁹ אמנם לשון הפרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סוף סימן תרמח – '...אשרי מי שיוכל ליקח אתרוג נאה הדר ונקי מכל', ובחיי אדם כלל קנא' סע' ח – '...לכן הירא את דבר ד' ישתדל לקנות אתרוג בלא חזזית ובהרת'.

⁶³ כשודאי לא חסר בו שיעור איסר, וטעם כשורותו משום שספק ספיקא הוא שמא אינו חסר כלל, ואף אם חסר שמא הלכה כדעת הפוסקים שאין חסר פוסל אלא כאיסר. משנה ברורה (שם ס"ק יא).

⁶⁴ שלחן ערוך (סימן תרמח ס"ב) וכפי מסקנת המשנה ברורה שם (סק"ו ובשער הציון אות ה) כדעת המגן אברהם שנקב מפולש פוסל אף כשאין בו חסרון כלל, ודלא כדעת הפרי מגדים בדעת הט"ז.

⁶⁵ בשלחן ערוך (שם ס"ג) הובאו שתי דעות בזה אם נקב שעד חדרי הזרע פוסל, וכתב המשנה ברורה שם (ס"ק יד) שמעיקר הדין יש להחמיר כדעת הפוסקים שאף באופן זה פסול, אבל בשעת הדחק אפשר להקל כדעת המכשירים, ויש להוסיף שבאופן שאין בנקב חסרון כלל, יש לצרף לקולא את דעת הראשונים שאף נקב המפולש מצד לצד אינו פוסל כשאין בו כל חסרון.

יח. אתרוג בצבעים אדום כהה, שחור, חום כהה הדומה לשחור⁸⁰, לבן כקליפת הביצה⁸¹ - פסול, ופעמים שאף נקודה אחת מצבעים אלו פוסלת ויבואר להלן.

יט. צורת האתרוג היא שיש בראשו חוטם, והחוטם הוא ממקום שמתחיל האתרוג להיות צר בשיפוע עד הפיטמא. ובהגדרת מקום החוטם יש כמה שיטות.

כ. מקום זה של החוטם יש בו חומרא לענין כמה פסולים שכאשר הם במקום זה פסולים הם בכל שהוא, וכדלהלן:

כא. נקודות שחורות פוסלות האתרוג משום שינוי מראה, אולם חלוק הדין בזה **שבחוטם האתרוג אפילו נקודה אחת קטנה פוסלת**, ואילו **מתחת לחוטם רק שתי נקודות פוסלות**.

כב. שתי נקודות הפוסלות אף מתחת לחוטם, לדעת השלחן ערוך⁸² בכל אופן הן פוסלות, ולדעת הרמ"א אינן פוסלות אלא כשהן ברובו, ואופן שיעור הרוב נחלקו בו הפוסקים, דעת המשנה ברורה⁸³ שהוא כשהנקודות משני צדדים באופן שרוב היקף האתרוג יש בו שינוי מראה, ודעת

החזון איש⁸⁴ שרק כשהן ברוב שטח האתרוג פסול. **כג.** היו הנקודות בפרח שעל הפיטם [שושנתא] כשר, ואם היו בדד של הפיטם, יש מכשירים, ונכון להחמיר. **כד.** שינוי מראה אינו פוסל אלא **כשניכר** גם כשמחזיק האתרוג בידו כדרך שנוטלו למצוה, **אבל אם אינו ניכר**

כתב שמעיקר הדין מנומר במראה כשר כשר, ואילו בס"ק כו לענין נקלף שהשתנה מראהו לאחד מהמראות הכשרים לא היקל אלא בשעת הדחק.
⁷⁸ ויש לדון אם סופו להצהיב על ידי נתינתו באחסון עם תפוחי עץ ושאר פירות צהובים האם כשר אף שהוא ירוק לגמרי.
⁷⁹ ודעת הב"ח שהירוק פסול משום חסרון הדר, ומטעם זה הצריך שיהיה האתרוג כולו צהוב. ויש שהיידרו כדעתו אולם הכרעת המשנה ברורה (סימן תרמח ס"ק סה שעה"צ אות סט) שאין בירוק חסרון הדר, ואינו פסול אלא משום שלא נגמר גידולו.
⁸⁰ ואמנם נחלקו בזה הפוסקים (עיני חיים וברכה אות שב), ונראה להחמיר בזה.
⁸¹ דעת תורה (סימן תרמח ס"ז).
⁸² סימן תרמח ס"ז, וכן בשו"ע הגר"ז סי' תרמח ס"ז כי אם לא בשעת הדחק.
⁸³ שם ס"ק מא.
⁸⁴ סימן קמז.

טו. אתרוג שנמצא בו בלעטלך הגבוהים מגובה האתרוג⁷⁰, אם היו בחוטמו אפילו משהו יש להחמיר לפוסלו, ואם היו מתחת לחוטם, אם היו במקום אחד כשר, ואם היו בשני מקומות אם היה ברובו [רוב שטח האתרוג או רוב היקפו כפי המבואר לעיל לענין שינוי מראה] פוסלות האתרוג, ולבני ספרד אף כששניהם במקום אחד⁷¹ יש להחמיר שפסלוהו.

טז. מצוי מאד באתרוגים שיש בהם מראה שנראה כעין בלאטלעך אבל הם בעצם נקבים שנעשו באתרוג בעודו על העץ מחמת קוצים ונוצר עליהם גלד, וגלד זה נראה כעין בלעטלך, וכשר הוא. [ובאופן שלא הגליד האתרוג מקוצים אלו מבואר לעיל בענין ניקב סעיף יא].

שינוי מראה

בגמרא (סוכה לו ע"א) שינוי "אתרוג הכושי הלבן והמנומר פסול", וכתבו הראשונים⁷² שיש ללמוד מזה שאתרוג במראה שחור ולבן פוסל כדין חזית שאם היה ברובו בשתיים או שלשה מקומות פסול, וכן נפסק בשלחן ערוך⁷³.

עוד כתבו הראשונים (סוכה לה ע"ב) שאם היתה הנקודה השחורה בחוטמו של האתרוג פוסלת אפילו במשהו כדין חזית⁷⁴, וכן פסק השלחן ערוך⁷⁵.

עוד מצינו בראשונים שנחלקו בדין מנומר פסול אם אף כשמנומר במראות כשרים פסול, כגון המנומר במראה חום, או שרק נימור במראות פסולים כמו השחור וכיוצא בו, בכלל פסול מנומר, והכרעת השלחן ערוך⁷⁶ והגר"א להקל בזה והמשנה ברורה הביא דבריהם, ומכל מקום נשאר בצריך עיון בזה.

ואולם מנומר במראה כשר שהמראות נוצרו על ידי קילוף האתרוג, מבואר מדברי הטור שחמור דינם יותר משאר מנומר במראה כשר⁷⁷, ואין להכשיר האתרוג אלא בשעת הדחק.

יז. אתרוג בצבע ירוק חזק הדומה לעשבי השדה, פסול כיון שלא נגמר גידולו⁷⁸, ואם התחיל להצהיב כשר⁷⁹.

⁷⁰ גובה המורגש ולא רק חיספוס בלבד.
⁷¹ כשהן פרודים ונחשבים שנים, שאם לא כן הרי זה כבלטעל אחד הכשר לכתחילה מתחת לחוטם.
⁷² רא"ש (פ"ג סימן כב).
⁷³ סי' תרמח ס"ז.
⁷⁴ ר"ן וריטב"א סוכה לה. אורחות חיים הל' לולב אות טז בשם הראב"ד תמים דעים סימן רלב, וכן פסק השלחן ערוך סימן תרמח ס"ז.
⁷⁵ סי' תרמח ס"ז יב.
⁷⁶ ט"ז (שם).
⁷⁷ שהטור היקל במנומר במראה כשר, ואילו לענין נקלף לא הכשיר אלא במראה האתרוג עצמו ממש, ומבואר שקילוף המשנה ממראה האתרוג חמור דינו. וכן מבואר מדברי המשנה ברורה שבסימן תרמח (ס"ק נה שעה"צ סב)

אלא כשמקרב ממש לעיניו ומעיין בו היטב, וקל וחומר אם אינו ניכר אלא בזכוכית מגדלת, אינו פוסל האתרוג⁸⁵.

כה. נקודות שחורות שנגרמו על ידי ריסוס וכדומה אם אינן יורדות, יש להחמיר שבכלל פסול שינוי מראה הן ופוסלות האתרוג כפי התנאים האמורים לעיל סעיפים כא - כב⁸⁶.

כו. אתרוג שיש בו שתי נקודות חומות ברוב היקף האתרוג או רוב שטח [כפי המבואר לעיל], נחשב מנומר במראה כשר, שנחלקו הפוסקים אם פוסל האתרוג, ונראה שאפשר להקל בזה, וצריך עיון למעשה⁸⁷.

כז. אתרוג שיש בו נקודה חומה אחת בחוטמו כשר⁸⁸.

כח. אתרוג ירוק המנומר במראות צהובים, או להיפך, אינו נחשב כמנומר במראות כשרים אלא הכל מראה האתרוג, וכשר לכתחילה.

כט. נקודות חומות שנוצרו על ידי קילוף האתרוג דינם חמור יותר משאר נקודות חומות, ויש להחמיר לפסול האתרוג אם יש בחוטמו נקודה זו, או שיש ברוב היקף או רוב שטח [כאמור לעיל] שתי נקודות אלו, ואין להקל במנומר בנקודות אלו אלא בשעת הדחק.

ל. מצוי שהאתרוג מקבל מכה⁸⁹ ויוצא ממנו מיץ ומחמתו משתנה מקום המכה לצבע חום, ואינו נפסל בכך⁹⁰.

ניטל הפיטם

במשנה (סוכה לד ע"ב) שנינו ניטלה פיטמתו פסול, ונחלקו הראשונים באיזה שיעור ניטלה נחשב שניטלה הפיטמה, יש מי שאומר שאף אם ניטל הפרח שמעל הפיטם [שושנתא] נחשב כבר בכך שניטל הפיטם ופסול⁹¹, ואולם דעת רוב הראשונים שרק כאשר ניטל מדד הפיטם נחשב שניטל הפיטם, וכן פסקו השלחן

ערוך והרמ"א, ואולם כתב הרמ"א שבמקום שאפשר נכון להחמיר אף בניטל השושנתא. ונחלקו הפוסקים מהו שיעור הניטלה מהדד שבכך נחשב כניטל מדדו לפוסלו לדעת כל הראשונים, יש אומרים שאף כשניטל מעט מהדד הרי זה בכלל ניטלה פיטמתו⁹², ויש אומרים שרק אם ניטל הדד כולו נחשב ניטלה פיטמתו⁹³. והמשנה ברורה הכריע שרק בניטלת הדד כולו נחשב ניטלה פיטמתו.

ובטעם פסול זה נחלקו הפוסקים יש אומרים שפסולו משום שנחשב חסר⁹⁴, ומטעם זה אינו פוסל אלא ביום הראשון, ויש אומרים שפסול משום שאינו הדר ולדעת הרמ"א פוסל בכל שבעת ימי החג⁹⁵. וכתבו הראשונים שפסול זה של ניטלה פיטמתו אינו פוסל אלא אם היה לאתרוג פיטם אחר שגדל בעץ וניטל ממנו, אולם אם מתחילתו לא היה לו פיטם, כשר.

לא. נפלה פיטמתו של האתרוג ונשאר גומא באתרוג, פסול⁹⁶, ולדעת הרמ"א פסול בכל שבעת ימי החג. ואולם אם נפל הפיטם בעוד האתרוג על העץ, כשר, שאין זה נחשב בגדר ניטלה פיטמתו אלא נחשב שלא היה לו פיטם מעודו⁹⁷, ומטעם זה האתרוגים המצויים בזמנינו כשרים אף שאין בהם פיטם משום שרובם נפל מהם הפיטם עוד בעודו על העץ⁹⁸, ואולם יש המהדרים ליטול אתרוג שיש עליו פיטם.

לב. נפל מהפיטם אחר שנקטף מהעץ ונשאר ממנו מעט באופן שאין גומא באתרוג, נחלקו הפוסקים אם נחשב בכלל ניטלה פיטמתו, ונכון להחמיר בדבר לענין היום הראשון, אבל בשאר הימים כשר⁹⁹.

לג. נפל הפרח שעל הפיטם [שושנתא], לדעת השלחן ערוך כשר, ולדעת הרמ"א נכון להחמיר שלא ליטול אתרוג זה.

⁸⁵ מבי"ט (ח"ב סימן מט) מגן אברהם (שם ס"ק טז) משנה ברורה (ס"ק מו) חזון איש (סימן קמז).
⁸⁶ כן מבואר מדברי החתם סופר (סוכה לו ע"א) המובא בהערה לקמן הערה 90, ואמנם הגר"ז (סימן תרמח ס"ג) כתב בשם המבי"ט שאין פסול שינוי מראה וחזית אלא כשנגרם מחמת האתרוג עצמו ולא כשנגרם מגורם חיצוני, אכן כיון שמצינו במשנה ברורה (סימן תרמח ס"ק מט') שהביא דברי המבי"ט רק לענין פסול חזית ולא הביאו לענין שינוי מראה, מוכח שדעתו שלענין שינוי מראה יש לפסול אף שינוי הבא מחמת גורם חיצוני. ועוד יש לדון שאף שנפסק בשו"ע בסי' תרמח ס"ע ט' ויב' כשיטת הרא"ש שכל מקום השיפוע נקרא חוטם, כיון שנחלקו הראשונים מה הגדרת החוטם יש לצרף כאן כמה ספקות להקל - ספק אם מגיע מריסוס, וספק אם זה נקרא חוטם.

⁸⁷ הר"ן (סוכה לה ע"ב) כתב שמנומר במראות כשרים כשר והביא שיש מי שפוסל, ולהלכה השלחן ערוך (סימן תרמח ס"ט) הגר"א (שם) ושו"ע הגר"ז (שם) פסקו שכשר, והבכורי יעקב פסל, ובמשנה ברורה (שם ס"ק נה) כתב שלמעשה צריך עיון.

⁸⁸ שאף לדעת הפוסקים (המובאים במשנה ברורה ס"ק נה) שאתרוג המנומר במראות כשרים פסול מכל מקום אין זה אלא פסול של נימור, אבל המראה כשר הוא, ורק מראה שחור ולבן שפסולם משום המראה עצמו פוסלים בחוטם במשנה ברורה (סימן תרמח ס"ק מה).

⁸⁹ באופן כללי כאשר האתרוג מקבל מכה על ידי משמוש היד או שנחבט בקופסא, או מצפריניים, טוב לשטוף מיד במים כדי שלא ישתנה צבעו.

⁹⁰ ואף אם השתנה ברוב היקף האתרוג, מכל מקום כשר הוא משום שעיקר לדינא שהמנומר במראות כשרים כשר, וכאן יש יותר להקל שהרי שינוי המראה נוצר מדבר חיצוני ולא מהאתרוג עצמו ויש מהפוסקים הסוברים שלעולם אין

⁹¹ הר"ן (סוכה לה ע"ב) כתב שיש מי שפוסל, ולהלכה השלחן ערוך (סימן תרמח ס"ט) הגר"א (שם) ושו"ע הגר"ז (שם) פסקו שכשר, והבכורי יעקב פסל, ובמשנה ברורה (שם ס"ק נה) כתב שלמעשה צריך עיון.

⁹² בית יוסף סימן תרמח.
⁹³ ט"ז (שם ס"ק יא).
⁹⁴ רמ"א (סימן תרמט ס"ה).

⁹⁵ מגן אברהם (שם ס"ק יז) בשם מגיד משנה. וכמבואר לעיל בהקדמה טעם השיטות שהדר פוסל כל שבעה.

⁹⁶ ואם נפל הפיטם ולא נעשה גומא במקום נפילתו, ששואה הוא לגובה האתרוג, דעת הט"ז והמגן אברהם (סימן תרמח) שכשר ואינו נחשב ניטלה פיטמתו, ודעת הב"ח שאף באופן זה יש בו פסול ניטלה פיטמתו וכן הוכיח הב"י בשעת הר"ח.

⁹⁷ שלחן ערוך (סימן תרמח ס"ז)
⁹⁸ והאופן שבו ניתן להבחין אם נפל הפיטם כבר בעודו על העץ כתב המשנה ברורה (סימן תרמח ס"ק לב) שהוא לראות במקום הפיטם שאם יש בו גומא מוכח שכבר נפל בעודו על העץ, אבל אם אין בו גומא פסול. ולמעשה ברבים מאתרוגי זמנינו גם הפיטמות הנופלים בעודם על העץ אין בהם גומא זו, וישנם סימני זיהוי אחרים.

⁹⁹ שלענין שאר הימים יש לצרף דעת הרמ"א (סימן תרמט ס"ה) שאין בהם כלל פסול ניטלה פיטמתו.

נחלקה התיומת

בגמרא (סוכה לב ע"א, בבא קמא צו ע"א) שנינו "נחלקה התיומת פסולה", ובראשונים פירשו פסול זה בכמה דרכים, יש שפירשו שהוא באופן שהתרחקו שני העלים האמצעים זה מזה¹⁰⁵. ויש שפירשו שהוא כאשר רוב עלי הלולב נחלקו לשנים¹⁰⁶ [שדרך עלי הלולב שכל אחד מהם עשוי משני עלים כפולים שדבוקים מגבו ופתוחים מלפניו], ויש שפירשו שהוא אף כאשר העלה האמצעי לבדו נפתח עד מקום צמיחתו בשדרה¹⁰⁷, ויש שפירשו שהוא רק כאשר עלה זה נחלק גם בתוך השדרה¹⁰⁸, ויש שפירשו שאף כאשר נפתח רק רוב עלה זה כבר בכלל פסול נחלקה התיומת הוא¹⁰⁹, ויש שפירשו שאף כאשר נפתח עלה זה במקצתו כבר בכלל פסול נחלקה התיומת הוא¹¹⁰. והשלחן ערוך פסק כדעת הראשונים שאין הפסול אלא כאשר נחלקו רוב עלי הלולב חלוקה שהיא ברוב העלה, והרמ"א פסק כדעת הראשונים שאף בחלוקת העלה האמצעי נפסל הלולב, וכתב שלכתחילה ראוי להחמיר כדעת הראשונים שאף נחלק מקצת העלה פסול, והפוסקים נחלקו בדעת הרמ"א מהו שיעור המקצת שבו ראוי להחמיר, ומהו השיעור שפוסל ודאי, וכפי שיתבאר לפנינו.

ובטעם פסולו נחלקו הראשונים יש אומרים שהוא משום חסרון לקיחה תמה¹¹¹, ומשום כך אינו פוסל אלא ביום הראשון, ויש אומרים שפסולו משום חסרון הדר¹¹², ומשום כך לדעת הרמ"א פסול בכל ימי החג. והכרעת המשנה ברורה שאין פסולו אלא משום חסרון לקיחה תמה ואינו פוסל אלא ביום הראשון.

ב. לולב שנפתח העלה האמצעי שלו [הנקרא תיומת משום חשיבות היותו עשוי תאומים], אם פתוח לכל אורכו עד השדרה, לדעת השלחן ערוך כשר¹¹³, ולדעת הרמ"א פסול¹¹⁴, ואם פתוח ברוב אורכו לדעת רבים מהפוסקים פסול לבני אשכנז¹¹⁵, ויש שהכשירוהו¹¹⁶, ואם נפתח מיעוטו בשיעור יותר מטפח, נחלקו הפוסקים בזה¹¹⁷, ואם נחלק

לד. נפל העוקץ [הוא העץ שהאתרוג תלוי בו באילן], פסול משום חסר ומטעם זה אינו פסול אלא ביום הראשון, ואם נשאר מעט מן העוקץ באופן שאין גומא באתרוג, כשר אף ביום הראשון¹⁰⁰.

יבש

לה. אתרוג שיש בו יבשות, היינו מקום שאין בו לחות כלל, אם היתה יבשות זו בחוטמו פסול בכל שהוא, ואם היתה יבשות זו מתחת לחוטמו, אינה פוסלת אלא אם היא ברובו של אתרוג, או שהיא חלוקה לשני מקומות¹⁰¹.

לו. אתרוג משנה שעברה ודאי יבש הוא ופסול אף בלא בדיקה, אולם אם נשמר במקפיה יבדקנו ואם אינו יבש כשר.

פסולים נוספים

לז. אתרוג מאילן המורכב משאר מינים פסול בכל שבעת הימים, וישנם כמה סימנים שנתנו הפוסקים שבהם ניתן

להבחין אם האתרוג מורכב [וכפי שפורטו הסימנים בהערה¹⁰²], ואולם כתבו הפוסקים שאין לסמוך עליהם לכתחילה ואין לקנות אתרוג אלא מזנים שיש עליהם כשרות

שמוחזקים מזנים שאינם מורכבים¹⁰³.

לח. אתרוג טבל או ערלה פסול בכל שבעת הימים, ומטעם זה יש להקפיד לקנות אתרוג שיש עליו כשרות שאין בו חשש טבל או ערלה.

דיני הלולב

א. אורך שדרתו של לולב צריך שתהיה לכל הפחות ארבעה טפחים, שהם 39 ס"מ¹⁰⁴, ובדיעבד אם היה בו שלש עשרה אגודלים ושלש שהם 32 ס"מ יצא ידי חובה.

¹⁰⁸ אור זרוע בשם רש"י. (תרומת הדשן שם).

¹⁰⁹ ר"ן שם.

¹¹⁰ ריטב"א ור"ן (שם) בשם יש מפרשים. ראה סיכום שמונה שיטות בראשונים בד"ן זה בביכורי יעקב סי' תרמה' סק"ט.

¹¹¹ כתב רבינו ירוחם (דף נח) "כל הפסולים פסולים כל ז' משום שאינו הדר, חוץ מנסדק ונחלקה התיומת שפסולים משום לקיחה תמה כשרים בשני". וכן פסקו המגן אברהם (סימן תרמח סק"ו) הגר"ז (שם ס"י), הביכורי יעקב (סימן תרמה ס"ק יח) המשנה ברורה (ס"ק טז).

¹¹² רבי עקיבא איגר בדעת תוספות (סוכה כט ע"ב ד"ה נקטם), חיי אדם (כלל קמט ס"י) וחזון איש (סימן קמה סק"ד).

¹¹³ שלחן ערוך (סימן תרמה ס"ג), ולמעשה אף לבני ספרד - לענין ברכה יש לחוש לדעת הרמ"א שפוסל ולא לברך.

¹¹⁴ רמ"א (סימן תרמה ס"ג).

¹¹⁵ ה"ט"ז הגר"א (שם).

¹¹⁶ משמעות הרמ"א שם.

¹¹⁷ לדעת הגר"א שם כשר, ולדעת ה"ט"ז כל שיש בו יותר מטפח פסול, וכן פסול לדעת רבי עקיבא איגר שם ולדעת החיי אדם. ומדברי המשנה ברורה (ס"ק טז) נראה שנקט לעיקר הדין להקל כדעת הגר"א.

¹⁰⁰ שלחן ערוך (שם ס"ח).

¹⁰¹ ביכורי יעקב (סימן תרמח סק"א) ופרי מגדים (שם אש"א סק"ז) וראה בביאור הלכה שם מה שתמה בזה.

¹⁰² המגן אברהם (סימן תרמח) הביא מוש"ת הרמ"א (סימן קכו) בשם מהר"ם פאדואה שלשה סימנים לבדוק אם האתרוג מורכב: א. אתרוג מורכב חלק הוא ואילו האתרוג המקורי הכשר יש בו בליטות בכל גופו. ב. אתרוג המורכב מקום עוקצו בולט, ואילו המקורי מקום עוקצו שוקע. ג. אתרוג המורכב תוכו רב וקליפתו מועטת ודקה, ואילו המקורי תוכו מועט וקליפתו הלבנה עבה.

¹⁰³ חתם סופר (סימן רז) וביכורי יעקב (תוספת ביכורים) והובאו דבריהם במשנה ברורה. ולענין שעת הדחק שקנה אתרוג שלא מזנים המוחזקים במסורת כתב המשנה ברורה שאפשר לסמוך על סימנים אלו בדיעבד.

¹⁰⁴ כפי שיעור הגדול (שיעור חז"א), וכאמור לעיל שיש להחמיר לענין ברכה ליטול שיעור הגדול.

¹⁰⁵ תוספות (סוכה לב ע"ב ד"ה נחלקה), ובבית יוסף (סימן תרמה) פירש שדבריהם אמורים בלולב שיש לו שתי תיומות [העלים האמצעים המסיימים את השדרה], והט"ז פירש שאף כשיש תיומת אחת כל שהתרחק מהעלה שעל ידו נחשב בכלל נחלקה התיומת.

¹⁰⁶ הרי"ף והרמב"ם

¹⁰⁷ סמ"ק בשם רש"י (הובא בתרומת הדשן סימן צו)

ה. לולב שנפתח ונחלק העלה האמצעי שלו באופן שנתרחב הסדק עד שנראה כשנים ('הימנק'), פסול הוא אף שנחלק במקצת¹²⁹, **ופסול רק אם שני ראשי העלים פונים לשני הצדדים**¹³⁰. ויש מחמירים שפתיחה כזו פוסלת אף בעלים הסמוכים לעלה האמצעי¹³¹.

לולב דסליק בחד הוצא

- ו. לולב שאין שתי התימות מסתיימות בשוה אפילו באופן הניכר, הלולב כשר לכתחילה¹³².
- ז. אם עלה אחד של התימות מכסה את חבירו ברוב רחבו כשר לכתחילה¹³³.

נקטם ראשו

במשנה (סוכה כט ע"ב) שנינו "נקטם ראשו פסול", ונחלקו הראשונים מה נחשב בכלל ראשו, יש אומרים שהוא באופן שנקטמו רוב עלי הלולב בראשון¹³⁴, ויש שפירשו שנקטמו שני עלים אמצעים העליונים שבלולב¹³⁵, ויש שפירשו שאפילו נקטם עלה האמצעי בלבד בכלל הפסול הוא.

ובטעם פסולו כתבו הראשונים¹³⁶ שהוא משום חסרון הדר, ומטעם זה אם אין הקטימה ניכרת לעין אלא בהתבוננות אינה פוסלת, שאין פסול הדר אלא בניכר בהתבוננות, ומאידיך לדעת הרמ"א פוסל הוא בכל ימי החג, כיון שהפסולים משום חסרון הדר פוסלים בכל ימי החג, [ראה לעיל בהקדמה].

- ח. נקטם ראש התימות אפילו במשהו פסול, ואף אם נקטם עלה אחד משני העלים המרכיבים את התימות, פסול¹³⁷, ואולם אם היו שני תימות ללולב ונקטם אחד מהם כשר¹³⁸.
- ט. קטימה שאינה ניכרת אלא בהתבוננות אינה פוסלת¹³⁹.

בפחות מטפח דעת רוב הפוסקים שכשר¹¹⁸, ויש שהחמירו אף בזה¹¹⁹, ומשום כך ראוי להדר לקנות לולב שהעלה האמצעי שבו סגור לגמרי ולא נחלק כלל, ואולם אם אינו משיג לולב כזה, יכול ליטול אף לולב שנפתח מעט כל שאין בפתיחתו טפח, ואם אינו מוצא אלא לולב שנפתח עלה זה ביותר מטפח, בשעת הדחק יכול להקל לברך כל שלא נפתח ברובו של עלה.

ג. בשאר ימי החג כשר אף לולב שנפתח התימות שלו לגמרי¹²⁰, ויש פוסלים¹²¹.

לולב בעל שתי תימות

ד. לולב שיש לו שתי תימות שהיו דבוקות זו לזו ונחלקו, כשר מעיקר הדין¹²² ויש מהדרים שלא ליטלו¹²³. ולולב כזה אינו מצוי כל כך¹²⁴.

הימנק

בגמרא (סוכה לב ע"א) מבואר שלולב הסדוק פסול, ואמר רב פפא שסדוק הוא דעביד כהימנק, ונחלקו הפוסקים מה נחשב "עביד כהימנק", יש שפירשו שהוא כשנחלקו שני עלי התימות ונתרחקו זה מזה עד שיש חלל ביניהם¹²⁵, ויש שפירשו שהוא רק באופן שנחלקו ונתרחקו עד שעומדים ראשיהם כפופים ומרוחקים זה מזה ונראים כשנים¹²⁶, והלכה כדעה זו. ובטעם פסולו נחלקו הראשונים יש אומרים שהוא משום חסרון לקיחה תמה, ומטעם זה אינו פוסל אלא ביום הראשון בלבד¹²⁷, ויש אומרים שפסולו משום חסרון הדר ומטעם זה לבני אשכנז פוסל הוא בכל שבעת ימי החג¹²⁸.

לולב שראשו עשוי כהימנק

¹²⁷ כתב רבינו ירוחם (דף נח) "כל הפסולים פסולים כל ז' משום שאינו הדר, חוץ מנסדק ונחלקה התימות שפסולים משום לקיחה תמה כשרים בשני". וכן פסקו המגן אברהם (סימן תרמח סק"ו) הגר"ז (שם ס"ז), הביכורי יעקב (סימן תרמה ס"ק יח) המשנה ברורה (ס"ק טז).
¹²⁸ חזון איש (סימן קמה) בדעת תוספות.
¹²⁹ ממשנה ברורה (סימן תרמה ס"ק לב), ואף בני ספרד יש שמחמירים בזה.
¹³⁰ עיטור ומאירי.

¹³¹ שער הציון (שם ס"ק לג).
¹³² בסוכה לב' איתא ל'ולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול'. ויש בראשונים כמה פירושים בביאור דין זה, מובא בשו"ע סי' תרמה' סע' ג', ד'. שיטת הרא"ש היא שכל הלולב אינו אלא תימות אחת. שיטת הרמב"ם שכל העלים אינם כפולים. שיטת רש"י שכל העלים הם מצד אחד של הלולב. שיטת נוספת של הכלבו שמובא ברמ"א (סי' תרמה' ס"ג) שההלכה נאמרה על העלה האמצעי שאינו כפול כלל. ואף לפי שיטתו נראה שאם רוב העלה כפול - די בכך. ואף שהריטב"א והר"ן כתבו שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג, זה צירוף של כמה חומרות יחד, ולכן נראה שהלולב כשר לכתחילה.
¹³³ ע"י הערה קודמת.

¹³⁴ תוספות (סוכה כט ע"ב ד"ה נקטם, ב"ק צו ע"א ד"ה נקטם).
¹³⁵ ר"ח שם ורא"ש (סוכה פ"ג).
¹³⁶ רש"י (סוכה כט ע"ב ד"ה נקטם).
¹³⁷ בית דוד (סימן תמח) וכף החיים (סימן תרמה).
¹³⁸ משנה ברורה (סימן תרמה ס"ק כט) חזון איש (סימן קמו סק"ו).
¹³⁹ וכך הם רוב הלולבים המצויים בזמנינו שאף אם נקטמו אין קטימתם ניכרת לעין אלא על ידי התבוננות ומשום כך אינה פוסלת אותם. ועיין פרי מגדים (סימן תרמה משב"ז סק"ו) וביכורי יעקב (סי' תרמה' ס"ק טז').

¹¹⁸ ט"ז שם.
¹¹⁹ רבי עקיבא איגר וחי אדם שם. ומקורם מדברי הריטב"א והר"ן סוכה לא: בתירוצם השני, ומבואר שם שאין טעם הפסול משום שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג שהוא במשהו (ריטב"א כט); אלא טעם הפסול הוא שלא ימשיך להפתח ע"י הנענועים. ולפי"ז אם ידביקו את העלים שלא יפתחו עוד - הלולב כשר. אמנם רעק"א בסוכה שם (וכן בדו"ח בכתב עמ' 176) כתב לפסול בגלל ש'עשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג', אבל כיון שבראשונים הנ"ל מבואר שטעם הפסול הוא כיון שסופו ליחלק לגמרי, וכן פסק המ"ב תרמה' יט' - לכאורה לשיטתם אפשר להקל ע"י הדבקה. אכן למעשה נראה שאף אם ידביקו את העלה לא מהני כיון שאנו דנים כאילו נפתח כולו בפועל ולא בגלל שסופו להפתח לאחר זמן.
¹²⁰ כתב רבינו ירוחם (דף נח) "כל הפסולים - פסולים כל ז' משום שאינו הדר, חוץ מנסדק ונחלקה התימות שפסולים משום לקיחה תמה כשרים בשני". וכן פסקו המגן אברהם (סימן תרמח סק"ו) הגר"ז (שם ס"ז), הביכורי יעקב (סימן תרמה ס"ק יח) והמשנה ברורה (סימן ס"ק טז).
¹²¹ רבי עקיבא איגר בדעת תוספות (סוכה כט ע"ב ד"ה נקטם), חיי אדם (כלל קמט ס"ו) וחזון איש (סימן קמה סק"ד).
¹²² השיטה הפוסלת המובאת בהערה הבאה לא הובאה להלכה בשולחן ערוך רמ"א ומ"ב, וכן לדעת כל הראשונים שהובאו לעיל גבי נחלקה התימות - לולב זה כשר, ולכן מעיקר הדין אין לחוש לזה.
¹²³ שיטת הגאונים המובא בתוס' ב"ק צו', ב"ח ופמ"ג וביכורי יעקב סי' תרמה'.
¹²⁴ יש דרכים שונות איך לבדוק אם יש שתי תימות ללולב ואכמ"ל, ולמעשה נראה שאינו מצוי כל כך, ורבים טועים בזה.
¹²⁵ לבושי שרד.
¹²⁶ דעת תורה.

כפוף

יא. לולב כפוף פסול, ודוקא שהשדרה כפופה, אבל אם העלים כפופים נחלקו בזה הראשונים ולכתחילה אין ליטול, ואף אם רק העלה האמצעי כפוף¹⁴¹. **אבל אם הכפיפה היא בצורת "ר" (עד 90 מעלות) – כשר לכתחילה.**

נפרדו ונפרצו עליו

יב. לולב ששהה הרבה על האילן ועליו התקשו והתרחקו משדרתו אין זה בכלל לולב של תורה ופסול, ולפיכך לולב שעליו נפרדו זה מזה ונוטים לצדדים, אם מקום חיבורם לשדרה לא התקשה ואפשר לאגוד ולחברם זה לזה, כשר הלולב אף כשאינו אוגדם, ואם אי אפשר לאוגדם פסול¹⁴². לכתחילה יש ליטול לולב שעליו מחוברים ולא נפרדו זה מזה כלל.

יג. הלולב הוא כפות התמרים האמור בתורה, ולפיכך דעת רבים מהפוסקים שהלולב הקנרי פסול למצוה, שאינו בכלל כפות תמרים, והאופן לזיהוי הלולב הקנרי הוא בכך שהלולב הכשר שדרתו עבה מעט ועליו רחוקים זה מזה, ואילו הקנרי שדרתו רכה ועליו צפופים זה לזה, ועוד סימן יש לזהותם, שהלולב הכשר יש אבקה בין קפלי העלים, ואילו בקנרי אין אבקה זו.

עקום כמגל

יד. עקום כמגל לפניו דהיינו לצד שכנגד השדרה או לצדדיו, פסול¹⁴³. אבל אם התעקם לאחוריו לכיוון השדרה כשר.

טו. **לולב שאינו עקום כמגל כשר לכתחילה**, ומ"מ הידור מצוה הוא בלולב שאין בו עקמימות כלל¹⁴⁴, והיינו רק בעקמימות הניכרת לעין, **אבל אין שום הידור להתאמץ ולחפש אם יש בו איזה עקמימות כשאינה ניכרת.**

יבש

במשנה (סוכה כט ע"ב) שנינו "לולב היבש פסול", ונחלקו הראשונים מה נכלל בכלל לולב יבש לפוסלו בפסול זה, דעת רוב הראשונים שרק אם יבשו רוב עלי

הלולב נחשב בכלל יבש, אולם בדעת הראב"ד יש שפירשו¹⁴⁵ שסובר שאף אם יבש העלה האמצעי נחשב הלולב יבש ופסול, ושיעור היבשות הוא שכלה מראה הירקות שבו והלבינו פניו¹⁴⁶.

ובטעם פסול היבש מבואר בגמרא שהוא משום שאינו הדר, ומשום כך לדעת השלחן ערוך אינו פוסל אלא ביום הראשון, ולדעת הרמ"א פסול אף בשאר ימי החג. טז. לולב שיבשו רוב עליו או רוב שדרתו פסול.

יז. **יבש העלה האמצעי ברובו, יש מחמירים לפוסלו** ביום הראשון בלבד¹⁴⁷, ובשאר הימים כשר לכתחילה¹⁴⁸, ויש המהדרים שאף במיעוט העלה לא יהיה יבשות¹⁴⁹.

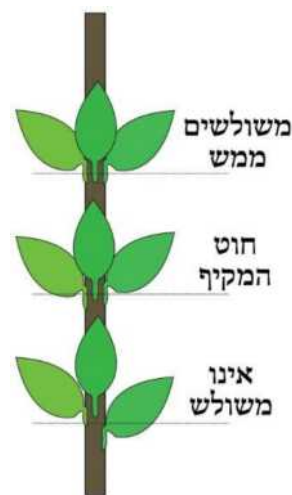
יח. **לולב שקצוות עליו נשרפו מהשמש ומראהו חום או אדום, אינו בכלל יבש וכשר** (חזו"א סי' קמה' ס"ק יא').

לולב קורא

יט. בני ספרד נוהגים לקחת לולב עם קורא שמכסה את הלולב¹⁵⁰, ורוב בני אשכנז נהגו לקחת לולב ללא קורא המכסה את רוב הלולב¹⁵¹. **וקורא שנמצא בין עלי התיומת - אין בזה חשש.**

דיני ההדס

א. שיעור אורך כל הדס שלשה טפחים [29 ס"מ]¹⁵², ומודדים שיעור זה מתחילת העץ ועד סופו למעלה (ללא העלים העליונים שעוברים את העץ)¹⁵³. בשעת הדחק אפשר ליטול הדס שאורכו 24

ס"מ¹⁵⁴.

ב. מצוה מן המובחר ליטול הדס שב- 30 ס"מ מתוכו (אפילו לא רצופים - כדלהלן סע' ה') יהיו העלים [קנים] משולשים, היינו שבכל שורה יוצאים שלושה עלים בשה ואין האחד מעל או מתחת לחבירו, ואם רוב השורות משולשים, ההדס כשר^{155 156}.

¹⁴⁹ עי ריטב"א סוכה כט: וביאור הגר"א סי' תרמח' סע' ט', אך שם בריטב"א מדובר דוקא כזזה יבש לגמרי (חזו"א סי' קמה' ס"ק יא'), והמ"ב בסי' תרמה' ס"ק כב' לא הזכיר דעה זו. ועי' בה"ל ס"ס תרמה'.

¹⁵⁰ בית יוסף תרמה' מאמר מרדכי שם ס"ק ד' ואף שיתכן שנחלק העלה האמצעי או שהוא הימנך בכל זאת אין לחוש.

¹⁵¹ כיון שלדעת הרמ"א תרנא' סע' ט' צריך לכסס בעלים וכשיש קורא א"א לכסס לכן אין לקחת לולב עם קורא, אמנם לדעת השו"ע שם אין דין כסס לכן שפיר דמי.

¹⁵²

¹⁵³ לפי שיעור חזו"א עי' לעיל הערה 5.

¹⁵⁴ חזון איש (סימן קמו סק"ח) שו"ע סי' תרנ" סעי' א'.

¹⁵⁵ שולחן ערוך סימו תרמו ס"ה בשם הראב"ד, ולשיטת הגאונים המובאת בטור שם אם נשר עלה אחד פסול, ועי' בשעה"צ ס"ק יט', ולהלכה אם נשר אחד עלה אחד כשר אך אינו מצוה מן המובחר וכדלהלן גבי ערבה סע' ב'.

¹⁵⁶ את מדידת רוב השילוש משערים ממקום יציאת העלים התחתונים ביותר, ורוב השילוש לכתחילה יש להקפיד שיהיה גם רוב הקנים וגם רוב שיעורו (עי' חזו"א קמ"ו, ח').

¹⁴⁰ הטעם הוא, כיון שיש הסוברים שפסול נקטם אינו אלא אם נקטמו רוב העלים (ראה בהקדמה), וספק אם הלכה כמותם, וכן יש ספק בעצם אם באמת נקטם, היו ספק ספיקא וכשר.

¹⁴¹ שלחן ערוך (סימן תרמה ס"ט). ולולב שיש בראשו כיפוף הנקרא קנעפ"ל י"א שאין בזה חשש, ויש אף המקפידים ליטול דוקא לולב כזה.

¹⁴² שלחן ערוך (סימן תרמה ס"א) ומשנה ברורה (סק"ג).

¹⁴³ סוכה לב'. שולחן ערוך (סימן תרמה ס"ח).

¹⁴⁴ שו"ע"ת שם.

¹⁴⁵ משנה ברורה תרמה סק"ב, אבל החזון איש (סי' קמה' ס"ק יא') חולק וסובר שאף לדעת הראב"ד אין לפסול אלא כשיבשו רוב עליו.

¹⁴⁶ ומטעם זה לולב משנה שעברה פסול שודאי יבש הוא.

¹⁴⁷ שו"ע סי' תרמה' סע' ה'.

¹⁴⁸ כיון שזה חידוש של הראב"ד ובשאר ימים לדעת השו"ע כשר לא צריך להחמיר בזה.

רוב העלים¹⁶⁹. **לכן צריך להזהר בשעה שתוחבים את הערבות לתוך האגד, או בשעת הנענוע - שלא ישיר אפילו עלה אחד**¹⁷⁰.

ג. מצוי מאד בערבה שעליה נשמטים ותלויים כלפי מטה, ויש שמחמירים בזה, וראה הערה¹⁷¹.

ד. ערבה שיבשו רוב עליה עד שכלה מראה ירקות שבה והלבינו פניה¹⁷², פסולה. אמנם אם לא הלבינו פניה, אף שנפרך בציפורן – כשרה¹⁷³.

ה. **ערבה כמושה כשרה ולכתחילה טוב להחליפה**¹⁷⁴.
ו. ערבה שנקטם ראש עצה אפילו בכל שהוא פסולה¹⁷⁵, אבל קטימת העלים אינה פוסלת, ולכן אין חובה לקנות ערבה עם לבלוב.

ז. מעיקר הדין כל הערבות שעלים שבהם משוכים כנחל וחודם חלק, ועלה שלהם אדום כשרים¹⁷⁶, אולם ראוי להדר ליטול ערבות שגדלו סמוך לנחל¹⁷⁷.

הלכות כלליות בקניית ארבעת המינים

א. יש הנהיגים לקנות המינים קודם יום הכיפורים כדי להוסיף זכויות ליום הדין¹⁷⁸, ויש שהקפידו לקנות אחר יום הכיפורים כדי לרמז לנצחון בדין¹⁷⁹.

ב. יש להקפיד שיהיה המוכר נאמן שאכן המינים שלו הם ואינם גזולים, שאם היו גזולים אין יוצאים בהם ידי חובה. לפעמים יש בעיה גם כן אם המוכר לא הגיע לגיל מצוות.

ג. יקנה מכספו הפרטי ואין לקנות המינים מכספי מעשר, ומנהג חסידים ואנשי מעשה להרבות בדמים כפי יכולתו עבור קניית ארבע מינים¹⁸⁰. האופן המהודר לקנייתם הוא ע"י קנין כסף כשמשלם במזומן. אם משלם בכרטיס אשראי וכד' – יש בזה נידון, ולמעשה יש לסמוך מעיקר הדין על קנין חצר כשמביאו לביתו, ואכמ"ל. נער הסמוך על שולחן אביו, יקנה לו אביו את המינים בכדי שיהיו שלו. ובאופן הקנין יש פרטים רבים, ואכמ"ל וראה במ"ב סי' תרנח ס"ק י'.

ג. שילוש זה שאמרו שצריך שיהיו העלים שבכל קן יוצאים בשוה¹⁵⁷, נכלל בו כל שקו הנמתח ביניהם נפגש בכל שלושת השורשים, ואף אם אינם שוים ממש¹⁵⁸, ואף ספק אם יש בו חוט המקיף - שפיר דמי.

ד. כאמור מצוה מן המובחר שלא יפול אף עלה אחד מן ההדס בתוך שיעורו ולכן יש להזהר בשעה שתוחבים את ההדסים לתוך האגד, או בשעת הנענוע - שלא ישיר אפילו עלה אחד¹⁵⁹.

ה. נראה שאף שאם יש ג' טפחים משולשים אף שהם לא ברצף הוא בכלל מצוה מן המובחר¹⁶⁰.

ו. הדס שאין ראשו של עלה מגיע לעוקצו של עלה שמעליו, יש מחמירים לפוסלו¹⁶¹, אך להלכה כל שרובו מכוסה בעלים כשר¹⁶².

ז. יש מהדרים שעלי ההדס יעמדו זקופים באופן שמכסים היטב את ההדס, אבל גם אם העלים נוטים לצדדים ההדס כשר לכתחילה¹⁶³.

ח. **הדס כמוש כשר**¹⁶⁴, ואמנם יבש באופן שיבשו שלשת העלים שבקן העליון, או שיבשו רוב העלים פסול, אך אינו מצוי כלל בהדסים שנקטפו השנה¹⁶⁵.

ט. מצוי שישנם ענפים קטנים הגדלים בין עלי ההדס, ונהגו שלא להקפיד עליהם, אך לכתחילה נכון לקוטמם בערב יום טוב. וזה רק בענפים קטנים, אבל מה מצוי שישנם עלים קטנים מחוץ לשורות העלים, בזה אין חשש כלל¹⁶⁶. ומה שמשמע במ"ב שם שאם יש עלים קטנים בין השורות זה בעיה, הכוונה בתוך שילוש העלים, אבל בין שילוש לשילוש אין חשש כלל.

דיני הערבה

א. שיעור אורכה שלש טפחים [29 ס"מ]¹⁶⁷, ומחשבים האורך בלא העלים העליונים. בשעת הדחק אפשר ליטול ערבה שאורכה 24 ס"מ¹⁶⁸.

ב. לכתחילה מצוה מן המובחר ליטול ערבה שלא נשרו ממנה עלים כלל, ואם נשרו מקצת עלים כשר כל שנשאר

¹⁶⁹ דעת המגן אברהם שלכתחילה נכון שלא ליטול ערבה שנשרו מקצת עליה, ודעת האליה רבה שאף לכתחילה כשרה. וכתב המשנה ברורה (סימן תרמז ס"ק יא) שכאשר הערבות מצויות טוב להדר לכתחילה כדעת המגן אברהם.

¹⁷⁰ שו"ע הרב סימן תרמז ס"ה וז"ל: "...ומכל מקום לכתחילה אין לקח אותה אם אפשר לו בקל למצוא אחרת שלמה שלא נשרו מעליה כלום, שהשלימה היא מצוה מן המובחר". וכדלעיל גבי הדס סע' ד'.

¹⁷¹ ע"י בחזו"א קמו"ס ק"ל, לה' מה שכתב בזה, ולמעשה המנהג להקל. שער הציון (סימן תרמז אות ו).

¹⁷² מקור דין זה בסי' תרמו' סע' ז' לגבי הדס, וה"ה לגבי ערבה.
¹⁷³ בסוכה לג: שנינו שערבה כמושה כשרה וכן הוא בשו"ע סי' תרמז' סע' ד', ומשמע שכשרה בדיעבד, וכ"ה בערוה"ש שם ס"ח וכו"נ לדעת המג"א שם ס"ק ג' שמובא במ"ב שם ס"ק יא'.

¹⁷⁴ סוכה לג: שולחן ערוך (סימן תרמז ס"ב), בה"ל (סי' תרמה' סע' ו' ד"ה פסול רמב"ם (לולב פ"ז ה"ג) רא"ש (סוכה פ"ג הי"ג) שולחן ערוך (סימן תרמז ס"א). ועיין משנה ברורה (שם סק"ג).

¹⁷⁵ חיי אדם (כלל ק"ק סק"ט) ביכורי יעקב (סימן תרמז סק"ב) קיצור שו"ע (סימן קלו ס"ה).

¹⁷⁶ מטה אפרים (סימן תרג ס"ה).
¹⁷⁷ דרשות חתם סופר (ח"א עמ' לח).

¹⁷⁸ אלף המגן (סימן תרמח).

¹⁵⁷ התוספות (סוכה לב ע"ב ד"ה תלתא טרפי) כתבו שצריך שיהיו העלים סמוכים ודוקים זה בזה, וכן מבואר ברא"ש (שם פ"ג סימן ח) שכתב "ומיקרי שפיר כשהן סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו".

¹⁵⁸ בשם החזון איש (קה"י סוכה סימן כו).
¹⁵⁹ ראה לעיל סע' ב' ולהלן לגבי ערבה סע' ב'.

¹⁶⁰ בבה"ל סד"ה 'ולעיוכובא ברובו' הביא את דברי הפרמ"ג והביכורי יעקב ומבואר מדבריהם שרוב ג"ט ע"י צירוף כשר הוא, ונראה שה"ה לענין מצוה מן המובחר של ג"ט שלמים.

¹⁶¹ שערי תשובה (סימן תרמו) בשם מור וקציעה.
¹⁶² ביכורי יעקב בסי' תרמו' וכן דעת החזון איש (סימן קמו).

¹⁶³ סוכה לב: 'ענף עץ עבות' – שענפיו חופים את עצו, רש"י ור"ן ורש"ש שם, ביכורי יעקב סי' תרמו ס"ק יא'.

¹⁶⁴ שולחן ערוך (סימן תרמו סעיפים ו - ח - י).

¹⁶⁵ משנה ברורה (סימן תרמו ס"ק לא). והגדרת יבש, ראה להלן בדיני ערבה סע' ד'.

¹⁶⁶ סי' תרמו' מ"ב ס"ק לג', שעה"צ לו', חזו"א מו' לא'.

¹⁶⁷ לפי שיעור חזו"א, ע"י לעיל הערה 58.

¹⁶⁸ שו"ע סי' תרנ"ב סע' א'.